

ليکوالی املاء او انشاء

د

گل پاچا «الفت»

پښتو ټولنه

www.ulfat.de

www.sikaram.com

د پښتو ټولنې (۱۵۶) لمبر خپرونه

لیکوالی

(املاء او انشاء)

لیکوال: گل پاچا «الف»

دوهم چاپ

چه له پخوانه ډېر څه پکښې زیات شوه

شمیر: درې زره

د ۱۳۳۹ هـ ش د لومړیا شت

www.sikaram.com

دا کتاب

د پوهنې د وزارت له خوا د یوولسمو
ټولګیو دپاره د درسي کتاب د
مرستیال په حیث ومنل شو او د شمېر
د لږوالی په وجه دوهم ځل چاپ کړی
شو.

د مضمونونو فهرست

مخ

عنوان

1.....	املاء
7.....	ټکی او لیک نښې
10.....	د املاء په باب
10.....	د پښتو ټولنې فیصلې
11.....	لومړۍ فیصله
13.....	دوهمه فیصله
15.....	درېمه فیصله
19.....	پښتو املاء په پښتو کتابونو کې:
20.....	د سلیمان ماکو تذکره الاولیا:
21.....	د میا روښان د خیر البیان املاء:
23.....	د اخوند دروېزه د مخزن الاسلام املاء:
24.....	د ملا مست د سلوک الغزات املاء:
25.....	د میرزا انصاری د قلمی دیوان املاء:
25.....	د دولت د قلمی دیوان املاء:
26.....	د آخوند قاسم د فواید الشریعة املاء:
27.....	د خوشحال خان املاء:
29.....	د عبدالقادر خان خټک املاء:
29.....	د عبدالرحمن بابا قلمی دیوان:
30.....	د محمد هوتک د پټی خزانی املاء:
31.....	د احمد شاه بابا د دیوان املاء:

- 32..... د راورتي د گلشن روه املاء:
- 33..... د پښتونخوا د شعر هارو بهار:
- 33..... لمړی کتاب د پښتو:
- 35..... پښتو مرکه:
- 36..... د منشی احمد جان املاء:
- 37..... د پښتو ادبی انجمن:
- 39..... انشاء (لیکوالی):
- 57..... سبک
- 60..... رحمان او خوشحال د فکر له حیثه:
- 64..... د خوشحال خان خټک سبک:
- 65..... د رحمان بابا سبک:
- 67..... د حمید سبک:
- 70..... پښتو څنگه ولیکو؟
- 73..... په پښتو ژبه کښې ځینې لغوي او گرامري تغیرونه:
- 74..... الف- د لغاتو برخه:
- 79..... ب- گرامری تغیر:
- 82..... گرامری اختلاف:
- 82..... مبتداء او خبر:
- 86..... ادبی انتقاد:
- 90..... شعر او ادب:
- 95..... د ادب راز:
- 98..... د پښتو پخوانی نثرونه:
- 98..... د تذکره الاولیاء د نثر نمونه:

99.....	د خير البيان د نثر نمونه:
101.....	مخزن الاسلام:
102.....	د خوشحال خان نثر:
104.....	د پټي خزاني نثر:
106.....	اوسني نثر.....
108.....	آدم خان او دُرځاني.....
111.....	له شعر نه څه غواړئ؟.....
118.....	د غوثي زندگي.....
120.....	د اوښكو ارزاني.....
121.....	د خاندان خولي.....
123.....	لارښوونكي.....
125.....	نوي كال نوي زېري.....
128.....	د مشهد ليدنه كتنه.....
131.....	زړه زړه نه دي.....
135.....	دوه دهقانان.....
138.....	دوه جنازې.....
140.....	دعا.....
141.....	د غاښو ايستل.....
141.....	د ژبي نعمت.....
143.....	رزان څيز.....
145.....	گله !.....
147.....	ته لم نه ئې !.....
148.....	پير.....

149.....	پاکه پانه
151.....	د دعوو وکیل
156.....	کونډه نجلی
165.....	جومات او قبر
167.....	ښه هم ښه بد هم ښه
169.....	صاحب خانه
173.....	ملاله
175.....	اعتبارات
176.....	اعتبارات
177.....	لنډې ویناوې
178.....	د علم په باب کښې
186.....	برکت
196.....	مړاوی گل
198.....	غازی محمد جانخان
201.....	نوی کال
205.....	پښتنه مېرمن
215.....	ملیت او ملي استقلال
219.....	ملي یووالی
223.....	ژوند
225.....	مترقي ژوند
227.....	د خلکو نظر
230.....	د حق اظهار
232.....	ډار

- 234..... حقیقت
- 235..... زما نظر
- 236..... عشق او هوس
- 240..... مضراحتیاط
- 243..... حاکمانوته وایم
- 246..... میلونر خیرات خور
- 247..... گرانہ لیکوالہ !

بسم الله الرحمن الرحيم

املاء

املاء او ملا په لغت کښې مهلت ورکولو¹ او ډکولو² ته وايي: په ادبي اصطلاح خپلې خبرې يا د بل خبرې په صحيح ډول ليکل دي که څوک له ځانه څه نشي ليکلی مگر د بل ليک له مخې نقل کولی شي دغسې نقل ته املاء نشو ويلى.

د املاء خاوند بايد دا ټکي په نظر کښې ونيسي:

۱- څه چې ليکى بايد د صحيح تلفظ له مخې ئې وليکى او په غلط تلفظ پسې لاړ نشي په هره ژبه کښې د عوامو تلفظ او صحيح تلفظ يو څه فرق لري. ځينې الفاظ شته چې په ويلو کښې يو راز او په ليکلو کښې بل راز دي لکه چې په فارسي ژبه کښې (او) ويل کيږي او (آب) ليکل کيږي په پښتو کښې هم (الک) وايي او هلک ليکي.

۲- د الفاظو په ليکلو کښې د گرامر (صرف، نحو) مراعات ډېر په کار دي. ځينې جملې په وينا کښې دومره لنډې شوي دي چې يوې کلمې غوندې وي لکه (خپکي) چې بايد د گرامر له مخې (څه ئې کوي) وليکل شي. دا راز مخففات په نورو ژبو کښې هم شته چې په ليک کښې نشته لکه چې په فارسي کښې (مچم) وايي او (من چې ميدانم) ليکي.

1- و املی لهم: مهلت ورکولو دوی ته (قرآن کریم).

۳- دوه بیلې کلمې به یو له بله په لیکلو کېنې نه نښلوو یعنې دا راز کلمات (ټول سړي) (لوی کور) باید داسې ونه لیکو (ټولسړی)، (لویکور).

۴- که له دوو کلمو څخه یوه کلمه جوړه شوې وي لکه (ټولیمشر) نو بیایې په لیک کېنې بېلول ښه نه دی.

همدغه شان به (ټولواک) د یوې کلمې غوندې لیکو او واک به له ټول نه نه بېلوو.

د دغه اساس له مخې باید د (بېلنانه) کلمه د جدائی په معنی داسې ونه لیکلو لکه چه (بې له تانه) لیکو.

۵- د کلماتو په لیکلو کېنې دا مراعات هم ضرور دی چه یوه کلمه د یوې بلې کلمې په شان ونه لیکو او څومره چه کېدای شی د التباس او اشتباه مخه ونیسو.

مثلاً (پوښتنه) د تپوس په معنی او (پښتنه) د پښتون مونښه کلمه باید په لیکلو کېنې فرق ولری.

همدارنگه (گوډ) او (گډ) باید یو شان ونه لیکو او نه (پریښی) لکه (پری ایښی) ولیکو به (نوی) د جدید په معنی او (نه وی) د ښاښ په معنی په لیکلو کېنې باید فرق ولری. په عربی، فارسی او پښتو لیک کېنې داسی کلمات شته چه د لیک له مخې یې له ځینو نورو کلماتو نه فرق نشی کیدای لکه: (شیر - شیر) چه یوه کلمه د پیو (شودو) په معنی ده او بله د (زمری) په معنی چه د محل او مقام له مخې ئې معنی معلومېږی، مگر د پښتو لیک کېنې دغسې التباس او اشتباه نسبتاً لږ پیښیږی ځکه چه په پښتو کېنې معروفه او مجهوله (ی) فرق لری یعنې (تېر) لکه (تیر) نه لیکي.

همدارنگه غړی لکه (غړی) نه لیکل کیږی او د تانیث (ی) مخصوص شکل لری. سره له دی بیا هم ځینی کلمات شته چه باید د محل او مقام له مخې یې معنی معلومه کړو لکه: خو له، خو له، خو له (په دی حملو کېنې):

خوله ئې په سر وه - په خوله کښې يې خبره نه دريږي - خوله يې وکړه.

۶- په پښتو کښې د نفې توري او د نهې توري (نه - مه) له افعالو څخه جدا لیکل کېږي لکه (نه ځی، نه کوی، نه وینی، مه وایه، مه کوه، مه ځه، مه غواړه) مگر په (نشی، نشته، نکړی، مشه، مکړه، ناځلی) کښې يې زیاتره متصل لیکي.

۷- پښتو توري:

په پښتو کښې ځینې توري شته چې په فارسي او عربي کښې نشته. د دغو تورو ځای پېژندل او په خپل محل کښې يې لیکل په پښتو املاء کېږي ډیر اهمیت لري چې هغه دا دي:

ښ: دا توري ځینې پښتانه لکه: (خ) یا (خ) ته نږدې ادا کوي او ځینې يې داسې تلفی کوي چې آواز يې (ش) غونډې وي.

نو دغه دوه یا درې مختلف غږونه چې یو ځای بل ځای د لهجې د اختلاف په وجه د ځینو لغاتو په تلفظ کېږي شته په لیک کېږي د دغه توري په لیکلو دغه اختلاف له منځه تللی او د لیک یو راز والي يې ساتلی دی.

دا توري په داسې لغاتو کې لیکل کېږي: (ښه - لوښی - اوښ) چې څواک يې یو وړ او څوک ئې بل راز تلفظ کوي.

کومه کلمه چې یوازی د (خ) یا یوازي د (ش) آواز لري هلته دغه توري نه لیکل کېږي لکه: (خته - خاوره - شگه - شولی) په دغه اساس باید (خندل) په (خ) او (شندل) په (ش) ولیکو او (ښندل) په (ښ) ولیکل شي چې د دریواړو کلمو معنا گانې وساتو.

ږ: دا توري هم ځینې پښتانه لکه (ژ) او ځینې يې لکه (گ) ادا کوي، نو ځکه په هغو کلماتو کې لیکل کېږي چې د لهجو د اختلاف په وجه دغه دوه آوازونه ولري لکه (ږلی - لږ - کوږ) دغه توري هم په پښتو املاء کېږي د لهجو د اختلاف مخه نیولې ده او د لیک یو والي يې ساتلی دی.

کوم کلمات چه یوازې د (گ) یا یوازې د (ژ) آواز لری، هلته دا توری نه لیکل کیږی او هماغه (گ) یا (ژ) لیکي لکه (مالگه، گوږه، ژبه، ژرنده).

خ: د دی توری آواز له (ز) نه لږ غوندی دروند دی چه په ځینو پښتو کلماتو کښې یې لیکل ډیر ضرور دی لکه ځان، ځنډ او داسې نور...

په پښتو کښې ځینې کلمات شته لکه (ځه) چه د تللو امر دی چه په پښتو (ځ) لیکل کیږی، که دا کلمه په (ز) ولیکو نو (زه) د متکلم ضمیر ترینه جوړیږی. همدغه شان (ځوږ) که په (ز) ولیکل شی نو د (زوږ) سره مشتبه کیږی. دا توری د پښتو په پخوانی رسم خط کښې ډیر استعمالیده اوس یې په ځینو لغاتو کښې ځای (ز) نیولی دی لکه:

زما، زغمل، زمري، زوی، گرزېدل او داسې نور، دغه تغیر او تحول ته چه گورو دا اټکل کیدی شی چه څه زما نه وروسته به دغه توری له منځه ولاړ شی او خپل ځای به (ز) ته پرېږدی ځکه چه د دې دواړو تورو تر منځ په تلفظ کښې دومره واضح فرق نشته چه هر څوک پرې پوه شی او له یوه کلی قانون لاندې راشی دلته چه کومه قاعده یو څه تطبیق پیدا کوی هغه دا ده چه:

کوم کلمات چه په فارسی کښې په (ج) ویل کیږی او په پښتو کښې په (ځ) نو هلته باید همدغه پښتو (ځ) ولیکو لکه:

ځوان، ځان، ځنگل او داسې نور، سربیره په دې په هغو کلماتو کښې یې هم لیکل ضرور دی چه که په (ز) ولیکل شی، نو له یوه بل پښتو لغت سره التباس پیدا کوی لکه خرېدل، زړېدل.

خ: دا هم پښتو توری دی چه په فارسی او عربی کښې نشته تلفظ یې (س) ته نږدې دی او ځینې کسان یې په ځای د (س) توری استعمالوی که د دغه توری په ځای (س) ولیکل شی، نو د ځینو کلماتو معنی بدلېږی لکه: (ختې - څوک) چه (ست - سوک) ترې جوړیږی.

ډ، ږ، ټ: دا درې توري په پښتو املا کښې ډير زياته برخه لري چه ځای پېژندل يې ډېر ضرور دی او صحيح تلفظ يې په کار دی که يو ليکوال په ليکلو کښې او ويونکي په وينا کښې (ټ) په (ت) او (ږ) په (ر) يا (ډ) په (د) بدل کړي دا املاء او دغه تلفظ صحيح نه گڼل کېږي او په ځينو لغاتو کښې د معنی د تغيير موجب گزړی لکه: وږ، ټول، ډار چه (ور-ټول-دار) ترې جوړېږي.

ن: دا توري له (ن) څخه دروند اداء کېږي لکه: (منه، بڼ، تنی-) پخوانو ليکوالو او اوس ځينو ليکوالو دا توري داسې (نږ) ليکلي دي چه دوه توري (ن-ږ) ئې يو ځای کړي دي او د يو توري نوم ئې پري ايښی دی دا توري بايد په بسيط ډول (ن) وليکو ځکه چه په مرکب ډول يې ليکل په ځينو کلماتو کښې مشکلات پېښوي لکه: (نږی- خونړی- کونړ- نړول- نږېدل- نږ) او داسې نور.

و: په پښتو کښې ځيني کلمات شته چه (و) پکښې ليکل کيږي او ويل کيږي نه لکه: (غونډ- لونگی-) چه (و) د لومړي توري پيښ ښکاره کوي او په تلفظ کښې برخه نه لري.

ځيني نور کلمات دي چه (و) پکښې نيمگړی غوندي اداء کيږي او د مجهول (و) په نامه يادېږي لکه: (لور) د طرف په معنی، دغه راز (و) له معروف (و) څخه فرق لري او کله د يوه لغت معنې بدلوي لکه: (لور) چه په معروف (و) د دختر په معنی دی او په مجهول ډول د طرف معنی پيدا کوي. همدارنگه (سور) او (سور) يا (توره) او (توره) بېل بېل لغتونه دي او بېل معنی گانې لري.

ی: دا توري په پښتو کښې په پنځه ډوله دي چه نومونه يې دا دي: (ملينه يا، معروفه يا، مجهوله يا، تانيثي يا، ثقيله يا) دا پنځه ډوله يا گانې پدي کلماتو کښې وگورئ: سړي (مفرد) سړي (جمع) (مستې- خولي- واخلي) د

دغو یاگانو په بدلون کله یو لغت په بل لغت بدلیږي او په معنی کښې یې تغیر راځي لکه:

(مېنه - مینه - غړی - غړی - شړی - شړی - ویني او وینئ) د دغو یاگانو برخه په پښتو گرامر کښې هم ډیره زیاته ده یعنی مفرد د جمع - مذکر او مؤنث فعل او اسم، غایب او مخاطب د همدغو یاگانو په وجه معلومېږي. که دا یاگاني په لیکلو کښې فرق ونلري، نو (وړی) او (وړئ) به یو راز لیکو او (راځي - راځي - ښي - ښي) به په لیک کښې یوه ډول وي.

ټکی او لیک نښې

بی له تووړونه ځینی ټکی او نښې شته چه د لیک په لوستلو کښې دخل لری او یوه جمله یا کلمه له اشتباه او ابهام څخه ژغوری یعنی د دغو نښو او ټکو په لیکلو سړی پوهیږی چه په کوم ټکی باید سړې ودریږی او کومه جمله یا کلمه په بلی پوری وتړی.

د تعجب، ندا، پوښتنی، خطاب او نورو کیفیاتو څرگندونه په همدغو نښو او ټکو کیږی چه په لیکلو کښې ډیر اهمیت لری او دلته یې په مختصر ډول ښیو:

۱- (،) دا نښه د هغو کلماتو ترمنځ لیکی چه یوه په بلی عطف وې لکه: زما په باغ کښې مڼې، ناک، زردآلو، شفتالو شته. همدارنگه یوه وړه یا نیمگړې جمله له بلی نه په همدغه نښه بیلیږی لکه: څه دې چه راکړه، بیرته مې درکړه، دی نښې ته فاصله (بیلوونې) وایي.

۲- (؛) دا نښه له فاصلې نه زیاته وقفه راولې او د داسې جملو په آخر کښې وی: زه له چا سره بد نه کوم؛ بدی مې نه ده خوښه؛ نیکی می خوښه ده؛ دا نښه وقفه (دروونی) بولی.

۳- (.) دا نښه د یوې کاملې جملې په آخر کښې ږدې او د خبرې د تمامښت علامه ده لکه: زموږ هیواد ډیر غوړونه لری. شپانه په غرو کښې او قصابان په ښارونو کښې دی.

۴- (: دا نښه د هغی جملې یا کلمې په آخر کېنې وی چه شرح او تفصیل یې ورپسې وی لکه: زړه می غواړی: یو نښه دوست پیدا کړم؛ یوه نښه کتابخانه ولرم او د نښه نامه خاوند شم.

۵- (-) دا نښه خو ځایه او په دې ډول استعمالیږی: اول: د معترضه جملو د ښودلو دپاره لکه: هغه ورځ - خدای دې بیا نه راوولی - په ما باندی څومره وغمېده چه ته رانه خوابدی شوی.

دوهم: چیرته چه په کوم داستان یا مقاله کېنې د دوو تنو سوال و جواب وی، نو د هغوی نومونه نه اخستل کیږی او دغه علامه د یوه او بل د نامه کار ورکوی لکه:

احمد وویل: محموده - چیرته ځی؟

- محمود: کابل ته ځم.

- څه کوی؟

- د کالیو دپاره ټوټې اخلم.

دریم: په همدغسې ځای کېنې لیکل کیږی لکه چه دلته وروسته له اول، دوهم، دریم نه ولیکل شو.

۶- (?) دا نښه د سوال او پوښتنې علامه ده د هرې جملې په آخر کېنې چه دغه نښه وی هغه جمله د استهفام معنی لری لکه:

دی باغ ته ځی؟ احمد سبق وایی؟ که دغه علامه د دغو جملو په آخر کېنې نه وی نو دا نه معلومیږی چه د لیکونکي مقصد اخبار دی او که پوښتنه.

۷- (!) دا نښه د خطاب، تعجب، تحسین او افسوس دپاره ده لکه: په دې لاندې جملو کېنې: ښاغلو! ملگرو! عزیزانو! پاڅیږئ! د وطن خدمت وکړئ! دریغه! چه ستاسو په ځای زه وای.

او څومره! ښکلی دی.

آفرین! د خدای رحمت شه! د ښتنو به مرانه.

دا نښه کله د جملې په آخره کښې وی او زیاتره همدغه ډول استعمالیږي چه په پورته جملو کښې یې وینئ !

۸- () د دغسی دوه لینده ئیزو کرښو ترمنځ هغه توضیح یا معترضه جمله لیکي چه ډیر زیات اهمیت نه لری او حذوړ یې جملې ته څه زیان نه رسوی لکه: د رحمان بابا اشعار (چه ستا خوښ دی) د ساده انشاء په ډېره ښه نمونه ده. خاص نومونه، اعداد او خارجی کلمات هم په دغو کرښو کښې لیکي لکه: زما ملگری (احمد) راغی؛ ستا ورور له مانه (۱۰) کتابه وړی دی.

۹- [] دا نښه هلته په کاریږي چه په یوه معترضه جمله کښې بله معترضه جمله یا کلمه راشی نو دغه دواړه جملې داسی لیکي: که رښتیا ووايم [خدای (جل جلاله) مې دې غاړه نه نیسي] دا سړی ډېر بد سړی دی.

۱۰- «» کله چه یو عبارت له کوم کتابه را نقلوی یا کومه مقوله را وړی نو په دغو کظشو کښې یې لیکي لکه:

زمونږ لارښوونکی ویلی دی: «د وطن مینه د ایمان جزء دی».

۱۱- (...) خوټکی څنگ په څنگ ایښودل د خبرو د قطع کولو او د ځینو کلمو نه د لیکلو علامه ده لکه:

زما په کتابخانه کښې د دغو علومو کتابونه شته. صرف، نحو، منطق، فقه

...

زما ځای ته خو تنه راغلل چه نومونه یې دا دی: زلمی، غرزی، گلالی ...

۱۲- (* * *) چیرته چه د یوی مقالی یوه برخه تمامه شی او بله برخه شروع کیږي نو د دواړو برخو ترمنځ دغه نښه یعنی ستوری لیکي چه یوه برخه له بلې نه بیله شی.

د املاء په باب د پښتو ټولنې فیصلې

پښتو لیک که په زړو کتابونو کښې گورو او که د اوسنیو لیکوالو په آثارو کښې هرچیرته او هر کله دیوه او بل په لیک کښې ځینې اختلافات شته چه د رسم خط یووالی ته ئې زیان رسولی دی او رسوی ئې.

په همدغه سبب دي خبری ته ډیر ضرورت لیده شی چه د ځینو ادبی جرگو او مرکو په وسیله دغه راز اختلافات له منځه ورک شی او په ټوله پښتونخوا کښې پښتو الفاظ او کلمات یو راز ولیکل شی یعنی هغه د هلمو اختلافات چه دلته او هلته دیوه او بل په وینا کښې شته په لیک کښې داخل نشی او یو لغت خورازه ونه لیکو. لکه (لمر، نمر، نور، مېر، مر) یا (خوله، خولی، خولې، خېله، خېلې).

همدارنگه (ژبه، جبه، زبه) دیوه لغت مختلف شکلونه دی چه څوکې ئې یو راز تلفظ کوی او څوک بل راز، که مونږ دغه ټول صورتونه په لیک کښې قبول کړو په ژبه کښې ادبی وحدت نشی پیدا کیدی او په مرور د زمانه له یوې ژبې نه څو ژبې جوړېږی.

د دغه ادبی ضرورت په وجه پښتو ټولنی له ډیر پخوا نه د لیک مسئلې ته توجه کړی ده او هر کله چه پښتانه لیکوالو او پوهان راغونډ شوی دی د لیک

په باب ئی بحث کړی او د مفاهمی له لاری ئی په دغه باب کښې څه فیصلې صادر کړی دی چه باید پښتانه لیکوال ئی له نظره ونه غورځوی.

لومړی فیصله:

په ۱۳۲۱ هـ ش کال کښې د جوزا په ۲۱ مه د ۱۹۴۲ ع په جون کښې د پښتو ټولنی په غوښتنه د افغانستان (۲۵) تنه لیکوال او پوهان په پښتو ټولنه کښې راغونډ شوه او په (۲۱) اختلافی موادو باندې ئی وروسته له بحث فیصله وکړه چه دا لاندی کلمات باید داسی ولیکل شی:

اختلافي صورتونه:

فیصله شوی صورت:

شونډی

شونډان

کښېناست

کښیناست - کښینوست

ټول خلق

ټول خلق - ټوله خلق

ټولې خبرې

ټولی خبری - ټوله خبری

پاته

پاته - پاتی

که راغلی وای

که راغلی وای - که راغلی وی

لویه

لویه - لو

تویه

تویه - تو

مېړونه

مېړونه - مړونه (او داسی نور)

(ولید په ټولو ماضی گانو کښې دغه

ولید - ولیدو - ولیدئ - ولیدلو

یو شکل غوره شو مگر په ځینو

کښې به په آخره کښې (ه) هم

ورزیاتوی لکه وواهه)

لخ

لخ - لوخ

وشو

وشو - وسو

اختلافی صورتونه:

فیصله شوی صورت:

شته - سته

شته

لږه ډوډۍ - لږې اوبه

لږه ډوډۍ - لږې اوبه

لږه ډوډۍ - لږ اوبه

بنی خبری - ښه خبری

بنی خبری

غږ - ژغ - غږ - غاږ

غږ - ژغ

ځینی وایی - ځنی وایی

ځینی وایی

له ده ځنی - له ده ځینی

له ده ځنی

چلوونکی - چلونکی

چلوونکی

ښوونکی - ښونکی

ښوونکی

ښوونځی - ښونځی

ښوونځی

کښی - کښ - کی

کښی

پری - په «پدای مثالو کښی: پری

احمد سترگی لری مگر لا پری نه

وینی - په نه وینی»

ویل - ویله (لکه احمد ویله چه) ویل

ولاړ - لاړ

وکړ - وکی - وکه

وکړئ وکئ

مونږ - موږ

زما - زمونږ - ځما - ځمونږ

زه - څه (د متکلم ضمیر)

زه

په دریمه فیصله کښی چه د لرو او برو پښتنو یعنی د پېښور او بلوچستان

د پښتنو لیکوالو او د افغانستان د لیکوالو غونډه د پښتو ټولنی په بلنه په

کابل کښې د ۱۳۳۷ ش کال د سنبلې په ۲۵ مه د ۱۹۵۸ د اگست په ۲۷ مه وشوه نو په لومړۍ فیصله کښې داسې تعدیل وشو.

دریمه فیصله (تعدیل)

لومړۍ فیصله

پاته

پاتې

مونږ

مونږ - موږ دواړه صورتونه ومنل شو

ولاړ

ولاړ - لاړ دواړه صورتونه ومنل شو

لڅ

لوڅ

بې د دغو څلورو مادو له تعدیل نه په نورو موادو کښې لومړۍ فیصله تائید او تصویب شوه.

دوهمه فیصله:

په ۱۳۲۷ ش کښې د سنبلې په ۸ مه د ۱۹۴۸ ع د اگست په ۳۰ مه په کابل کښې د پښتو ټولنې په غوښتنه د لری او بری پښتونخوا (۱۹) تنو پښتنو لیکوالو او پوهانو د پښتو لیک د ځینو اختلافی موادو په باب داسې فیصله وکړه.

فیصله شوی صورت:

اختلافي صورتونه:

ن - نږ

ن

زه، ته، ده، زه، ته، ده

زه، ته، ده بی همزې په ټولو دغسی

مثالو کښې

اورېدل - اخیستل، آوریډل، اوریډل - اخیستل (بې مده)
آخیستل

ولید، وگوره، اولید، اوگوره ولید، وگوره (بی الفه)

(داسې نور)

مې، دې، پرې، لاندې، باندې، مې، دې، پرې، لاندې، باندې

اختلافي صورتونه:

فيصله شوي صورت:

پر، لاند، باند (داسی نور)

لومړی، کوچنی، گوډ، گوته، لومړی، کوچنی، گوډو گوته، بوخت
بوخت، لمړی، کچنی، گډ، گته،
بخت

چاپ، گړی

چاپ، گړی، چهاپ، گهړی

دا توری به د (ش) او (خ) په ځای نه
لیکو

ښ

دا توری به د (ژ) او (گ) په ځای نه
لیکو

ږ

دا توری به د تلل د مصدر په فعل
حال او دغسی نورو افعالو کښې
لیکولکه: ځی، بوځی، راځی

ځ

ژوند (پدغسی لغاتو کښې به له (ژ)
نه کاراخلو

ژوند، جوند، ژوند

د بعضی په معنی په (ځینی) او د
(از) په معنی به (ځنی) لیکو

ځینی - ځنی

ویل (یوازی په شعر کښې (وې) جایز
(دی)

ویل - وې

کښې

کښې - کښ

وم - وه - وې - وی - و - وه - و - وې
یعنی د مفرد د غایب او جمع غائب
دپاره یو (و) لیکل کیږی

د ماضی بعید ضمیرونه

اختلافي صورتونه:

فيصله شوی صورت:

د شول د مصدر مشتقات

شوم- شوو- شوې- شوي- شوي- شوي- شول-

شوه- شوې بايد وليکل شي.

د ټولو افعالو د مذکر جمع

په لام ليکل په کار دی لکه راغلل - وليدل

ټولې مطلقې ماضی گانې

بايد داسی وليکو: وليد، وکوت، وکر، مگر وتاړه وواهه بايد په آخره کښې (ه) ولری

دریمه فيصله:

په ۱۳۳۷ ش. هـ ۱۹۵۸ ع کښې چه د پښتو ټولنې په بلنه د پېښور او بلوچستان پښتانه ليکوال او پوهان کابل ته د خپلواکۍ د جشن په ورځو کښې راغلي و د سنبلې په پنځمه د اگست په ۲۷ مه د پښتو ليک په باب مجلسونه او ادبي بحثونه شروع شوه، وروسته له څو غونډو او ډيرو څيړنو د ليک د ځينو اختلافي موادو په باب دا راز فيصله صادره شوه.

مختلف صورتونه:

فيصله شوی صورت:

ځمکه- مځکه- زمکه

ځمکه

زمری- مزری- ځمري

زمری

کښته- ښکته- خکته

کښته

پښه- ښپه- خپه

پښه

کښل- ښکل (د ليکلو او ويستلو کښل

کښل

(په معنی)

کښلی- ښکلی (د ښايست په

ښکلی

(معنی)

فیصلہ شوی صورت:

مختلف صورتونہ:

ورخ	ورخ - روخ
موبی	موبی - میبوی
لوپشت	لوپشت - ولپشت
ورک	ورک - روک
خسر	خسر - سخر
خوسا	خوسا - سخا
سکروپہ	سکروپہ - سروپکہ، سکوروپہ
ورور	ورور - رور
وروپہ	وروپہ - روپہ
ورورولی	ورورولی - رورولی
وروستہ	وروستہ - روستہ - روستو
وروستی	وروستی - روستی
سیوری	سیوری - سوری
اخلم - اخلی	اخلم، اخلی، اخم، اخی، الم، الی
بنبل، بینہ	بنبل، بینہ، بخنبل، پخنہ
ماسپنین	ماسپنین، مازپنین، ماپنین
کوم	کوم، کم
اغزل	اغزل، اخنبل، اخل
نمپی	نمپی، مپی، نوپی
زوی، زامن	زوی، زامن، خوی، خامن
زہرپدل	زہرپدل، خہرپدل
زغستل	زغستل - خغستل
سوخل، سسخل	سوخل، سہخل، سوزل، سیزل

فصله شوی صورت:

مختلف صورتونه:

خوځېدل	خوځېدل - خوژېدل
غورځنگ	غورځنگ، غورزنگ
زغمل	زغمل، ځغمل
ژرنده	ژرند، زرنده، جرنده
ژبه	ژبه، زبه، جبه
ژړا	ژړا، زړا، جرړا
ژوند	ژوند، زوند، جوند
ژمی	ژمی، زمی، جمی
ژوبل	ژوبل، زوبل، جوبل
خېژى	خېژى، خېړى، خېجى، خېزى
ژى	ژى، زى، جى
ژور	ژور-زور-جور
نژدې	نژدې-نزدې-نېدې
لمر-نمر	لمر-نمر-نور-مر-مېر
نمسی-لمسی	نمسی-لمسی-نوسی
لمونځ-نمونځ	لمونځ-نمونځ-مونځ
نمانځنه-لمانځنه	نمانځنه-لمانځنه-مانځنه
پسرلى-سپرلى	پسرلى، سپرلى
ربغ-غېر	ربغ-غېر
کنځل-بنکنځل	کنځل-بنکنځل
مینځل-وینځل	مینځل-وینځل
مینځه-وینځه	مینځه-وینځه
لامده-لانده	لامده-لانده

مختلف صورتونه:

فیصله شوی صورت:

جینی - نجلۍ	جینی - نجلۍ - جلی - جیلی
لمبر	لمبر - نمبر
نولس	نولس، نونس
ویده	وېده - بیده - اوده
ویاله	ویاله - بیاله - واله
اوبدل - اودل	اوبدل - اودل - اوبل
وزه	وزه - بزه - بیزه
نبتل	نبتل - مېنبل
بزرگان - ملکان	بزرگان - ملکان - بزرگانان
ملکانان	
کارغه	کارغه - قارغه - کارمگه
ڼ	ڼ - نڼ
کجیر	کجیر، قجیر
ټوک، پرک، ټوک، پرک، جگرې	ټوک، پرک، چکرې، ټوقه، پرک،
چقرې	
زړه - ته - زه	زړه، ته - زه - زړه - ته - زه
لوی - دوی - هغوی	لوی - دوی - هغوی - لو - دوئ -
هغوئ	
لوېدیز، وویل	لوېدیز - وویل - لوئیدیز
اووئېل	
یو، اینده	یو، اینده، ائینده
دا توری (مجهوله یا) باید بېخاږه او	ې
د معروفی یا به خای استعمال نشی	

پښتو املاء په پښتو کتابونو کېښي:

د پښتو ژبې زاړه کتابونه تر اوسه ډېر لږ په لاس راغلي دي او په دغه باب کېښي یو سم لټون هم نه دی شوی. مونږ د ځینو قلمی آثارو نومونه اورېدلي دي او لیدلي مو نه دي یا موئی د نظم او نثر کومه نمونه چیرته له نظره تیره شوې ده، په همدغه وجه د پښتو لیک تحول او تطور په پوره ډول نشو ښودلی او یوازی د موجودو آثارو له مخې د پښتو لیک مختلف شکلونه او صورتونه څه نه څه ښیو.

تر دغه وخته چه د پښتو ادب لومړۍ نمونه په لاس راغلې ده هغه د امیر کروړ نظم دی چه د ۱۳۹ هـ په شاوخوا کېښي ئی ویلی دی. دا شعر د انشاء په برخه کېښي د پښتو د لرغونی ادب څنگه والی څه نه څه رانښی مگر د املاء په برخه کېښي ترینه صحیح او پوره استفاده نشو کولی ځکه چه د خپل وخت په کوم زاړه قلمی کتاب کېښي ئی نه مومو چه زوړ رسم خط راوښی بلکه د محمد هوتک په کتاب (پټه خزانه) کېښي ئی گورو چه د شاه حسین هوتک په امر په ۱۱۴۱ هـ کېښي لیکل شوې ده او د محمد هوتک پښتو املاء ښیي.

کوم کتاب چه د پښتو لیک لومړۍ نمونه رانښی، هغه د سلیمان ماکو د تذکرة الاولیاء څو پاڼې دي چه د پښتو لیک تاریخچه اوس مونږ له همدغه ځایه شروع کوو.

د سلیمان ماکو تذکرة الاولیا:

دا کتاب له ۲۱۲ هـ څخه وروسته لیکل شوی دی چه نور کتاب ورک دی او (۸) مخه ئې له کومی قلمی نسخې نه د پښتانه شعراء په لومړی ټوک کښې زنگوگرافي شوی دی.

دا نشو ویلی چه دغه څو مخه د مؤلف پخپل قلم دی که وروسته ترده بل چا له کومی قلمی نسخې نه را نقل کړی دی. په هر حال د دغو څو پاڼو املاء چه د اوومی هجری پېړۍ د املاء نمونه ده پدې ډول ده:

۱- پښتو توری ئی داسی لیکلی دی: (ت-خ-ع-ډ-ړ-ې-ښ-ن) یعنی د دغو تورو شکل او صورت له دې اوسنی لیک نه همدغومره فرق لری چه د (خ) له توری لاندې ئې یو ټکی ایښی دی:

۲- کوم توری چه اوس د حرکتو د اظهار دپاره په اوسنی املاء کښې لیکل کېږی د تذکرة الاولیاء په لیک کښې نشته یعنی هلته (ه-و-ی) د (زور-زېر-پېښ) د ښکاره کولو دپاره نه دی لیکل شوی او په همدغه وجه ځینی کلمات له اوسنی املاء نه فرق لری چه مثالونه ئی دا دی:

د تذکرة الاولیاء املاء:	اوسنی املاء:
-------------------------	--------------

م	مې
د	دې
پات	پاتې
ک	که
ل	له
پ	په
مزک	مزکه (ځمکه)
لر	لری

مونڊ - مونڊ
مینه
تنهاکی

مڊ
مین
تنهاک

۳- سره لڊي چه د تذکرة الاولياء په املاء کښې حروف د حرکاتو د اظهار د پاره نه دي ليکل شوي، مگر (چه) ئي خو ځايه (چې) ليکلي ده.

۴- دا کلمات (شي- شوي- شو- شوم- شول) په (ش) ليکل شوي دي او ډېر لږ په يو دوه ځايو کښې (سو- سوه) په (س) وینو او بس. د (شو) او (سو) په آخر کښې هم (و) ليکلي دي.

۵- ځيني نور کلمات لکه: (وياله- لوي- توي) په همدغه ډول ليکلي دي چه د مؤلف د استوگنې د ځاي اوسني محلي لهجه دغسي نه ده، ځکه چه هلته اوس (بياله- لو- تو) وايي مگر يو ځاي پکښې (لو) هم ليکل شوي دي.

۶- د ماضي مطلق صيغې داسي ليکي: (نومیده- ولاړه- اوسیده- گرځیده وکړ) يعني (نومېدي- ولاړي- وکړي- اوسېدي- گرځېدي) نه لېکي.

۷- کښې داسي ليکي (کښ).

۸- د پښتونخوا کلمه (پښتنخا) ليکي او (هيواد) (ايواد) ليکي. مگر (اوسېږم) (هوسېږم) ليکلي شوي او (خرگند) هم (سرگند) ليکلي شويدي.

د ميا روښان د خير البيان املاء:

وروسته د سليمان ماکو له تذکرة الاولياء څخه د ميا روښان خير البيان د پښتو زور او پخواني کتاب دي، دا کتاب مونږ نه دي ليدلي مگر نوم ئي هر چا اوريدلي دي.

اخوند درويزه پخپل کتاب (مخزن الاسلام) کښې دا کتاب ډېر يادوي او د خبرو ترديد ئي کوي.

نارویشی مستشرق (مارگین سترن) پخپله یوه مقاله کښې د هند د زرو آثارو په مجله کښې خپره شوه د خیرالبیان له کتاب څو نمونې را اخستی دی¹. او په دې مقاله کښې د املاء په برخه هم رڼا اچول شوې ده، دغه مستشرق د خیرالبیان یوه نسخه په (۱۲۷) مخو کښې له (سرډینسن راس) مستشرق سره په (۱۹۲۲ع) کښې په لندن کښې لیدلې ده چه د ۱۰۲۱ هـ د روژې په ۲۰ د چارشنې په ورځ ئې د فقیر بهار طوسی په قلم خاتمه موندلې ده.

هر کله چه میا روښان په ۹۲۳ هـ ۱۵۱۲ع کښې زیږیدلی او په ۹۹۴ هـ کښې مړ شوی دی نو د ده لیک د لسمی (۱۰) پیرۍ د املاء نمونه گڼلې شو.

مارگین سترن د دغه کتاب د املاء په باب خپله نظریه داسی څرگندوی.

۱- په خیرالبیان کښې د نورو پخوانو پښتو کتابونو په شان چه تر ده وروسته لیکل شوی دی (و-ه-ی) د حرکاتو د اظهار دپاره نه دی لیکلی مثلاً: (حرفونه حرفونو) داسی لیکل شوی دی (حرفون) همدارنگه (نشته - اسپي - باسی). په دی ډول دی:

(نشت- اسپ- باس) مگر (اوبه، لپوه) په آخر کښې (ه) لری.

۲- ځینی مستقلی کلمې په لیکلو کښې یو له بله نښتی دی لکه: په شپیلیرگری (پکښمی) چه اوس داسی لیکل کیږی (په شپی ډیرگری، پکښمی می).

۳- د پښتو خاص حرفونه ئې داسی لیکلی دی:

(ت-خ-ډ-ړ-ښ-ږ-ن) او د (ځ) په عوض هم له (خ) نه کار اخستل

شویدی.

۴- بایزید اورمې که څه هم د وزیرستان دی، مگر د ده د لیکلو ژبه له نورو کلاسیکی کتابو سره چه ظاهراً د هغو اساس د یوسفزو په لهجه ایښودل شوی

دی مطابقت لری مثلاً: (لار- گبینه- نمر- ستا- خلور) د وزیرستان په لهجه (لیار- گیمنی، میر- ایتو- خلویر) نه لیکي.

د اخوند درويزه د مخزن الاسلام املاء:

اخوند درويزه چه د ميا روښان معاصر دی او د هغه له افغکارو او عقایدو سره سخته دښمنی لری په پښتو کښې د مخزن الاسلام په نامه یو مشهور کتاب لری چه املاء ئې په دی ډول ده:

۱- د پښتو خاص توری ئې داسی لیکلی دی:

(ټ، ډ، ږ، ښ، څ) مگر (ڼ) په دغه ډول لږ او (ڼې) ډیر لیکلی دی د (ځ) په ځای هم (څ) لیکي.

۲- دا توری (و- ه- ی) د حرکاتو د اظهار دپاره نه راوړی او دا کلمات: (تاسی- هسی- ولی- ځنی- غوندی- می- دی- یی) داسی لیکي: (تاس- هس- ول- ځن- غند- م- د- ی) همدارنگه (نشته- به- په- ته- لکه- پښتو- مو- عالمانو) داسی لیکي: (نشت، ب، پ، ت، لک، پښت، م، عالمان).

۳- د افعالو په آخر کښې زیاتره (ن) زیاتوی لکه: (کوين- لرین- وړین) او داسی نور.

۴- ډېر ځله (کښ) لیکي او کله کله (کښی) هم لیکي.

۵- اکثره (چه) لیکي او لږ لږ (چی) هم لیکي.

۶- وینځه- وینځل په (و) لیکي یعنی مینځه- مینځل نه لیکي.

۷- د (وقت) کلمه په مفغن صورت یعنی (وخت) نه لیکي.

۸- دا کلمات: (نمونځ- نمر- نمسی- نورې) په (ن) لیکي.

۹- د (هیر) کلمه (وهیر) لیکي.

۱۰- ځینی توری په لیک کښې له ځینو کلماتو سره نښلوی او داسی ئې

لیکي: (لهغو- پریمږده- لهرحاله- لکرداره).

۱۱- د دی کلماتو په ځای (وکړئ- واخلي- وخورئ) دا کلمات زیات استعمالوی (وکانړی- وخانړی- وخوانړی).

۱۲- دغه کلمې: (غبرگ- برخه- هومره- زمري پومبی (پرونبی) وروستی پرته) داسی لیکي: (بغرگ- بخره- هنمبری مزی- رنبلی- وروستلی- پروته) شوکله (شه) لیکي او کله (شو) او د امر په ځای کښی (ش) لیکي.

د ملا مست د سلوک الغزات املاء:

ملا مست د سلوک الغزات په نامه په پښتو یو کتاب په ۱۰۴۰ هجری کښی لیکلی دی چه یوه قلمی نسخه ئې د مطبوعاتو په کتابخانه کښی شته. د دې کتاب املاء په دی ډول ده:

۱- د پښتو مخصوص توری داسی لیکي: (ت- خ- ډ- پ- ښ- ږ- نږ) دی هم د (ځ) په عوض (خ) لیکي او له دغه توری نه د دوه تورو (خ- ځ) کار اخلي.

۲- (و- ه- ی) دا توری د حرکاتو د اظهار دپاره کله کله یو نیم ځای لیکي او اکثرأ دغه راز الفاظ: (سره- پورې- پوښتنه- زمکه- گڼه- توره- کړه- وژنه- لره- هورې- صورتونه- بخره- تختونه- لکه- نمونځونه- وړاندې) داسی لیکي: (سر- پور- پورښتن- زمک- گڼر- تور- کړ- وژن- لره- هور- صورتون- بخر- تختون- لک- نمونځون- وړاند).

۳- د ربط توری له خپلو روستیو مربوط کلماتو سره متصل لیکي لکه:

(پظاهر- لښه- کهرڅو- هسی نچه- تهغه- پور- پوراند- پغورږو- لکور).

۴- کښی په دغه ډول کښی لیکي:

۵- دا کلمات: (نمر- موږ- همنبر- زمک- وقت- زلمی- مزی- بیارت-

غند- زوی- ژوندون- شی- بخر- مرغونه- ووزی- نمونځ- خموږ- ورځ) همدغسی لیکي.

۶- چه- په همدغه ډول لیکي.

د میرزا انصاری د قلمی دیوان املاء:

میرزا انصاری چه د پښتو په پخوانو شاعرانو کښې لوړ مقام لری او دولت لوانی ورته په ډېر لوی حق قایل دی، املاء ئې په دې ډول ده:

۱- د پښتو مخصوص توری داسی لیکي: (ټ، څ، ډ، ږ، ښ، ڼ)
یعنی د (خ) په ځای هم (څ) لیکي او د (ڼ) دپاره ئې (ڼږ) شکل غوره کړیدی.

۲- کښی - په دغه ډول لیکي او (چه) کلمه دغسی او کله (چی) لیکي.
۳- (و-ه-ی) کله د حرکاتو د اظهار دپاره لیکي او کله ئې نه لیکي چه مثالونه ئې دا دی: (پښتن- زمکه- باند- کاند- روڅی- بخره- لکوم (له کوم) لموره (له موره) نلیده- مین (مینة)- ویره له مخ).
له دغو مثالو څخه دا هم معلومیږي چه (له- نه) اکثرأ له وروستیو کلماتو سره نښلوی.

۴- دا کلمات: (سوڅی- زلمی- وینځی- نمر- رونا- وهیر- ورڅ- وقت- گرزى- څښتن- وستری) په همدغه ډول لیکي.

د دولت د قلمی دیوان املاء:

د میا روښان په پیروانو او مریدانو کښې د پښتو مشهور شاعر دولت لوانې د شعریو دیوان لری چه یوه قلمی نسخه ئې په کابل کښې د مطبوعاتو د ریاست په کتابخانه کښې شته او د املاء خصوصیات ئې دا دی:

۱- د پښتو په خاصو تورو کښې (ټ-څ-ښ-ږ) په همدی ډول لیکي او له اوسنۍ املاء نه څه فرق نلری مگر دا دوه توری (خ-ږ) داسی لیکي: (د-ذ)
یعنی د لومړی توری په ځای (د) لیکي او یو ټکی ترینه لاندی ږدی او د دوهم توری په عوض (ذ) استعمالوی. د پښتو یو بل مخصوص تور (ڼ) کله همدغسی په بسیط ډول لیکي او کله (ڼږ) لیکي.

سربېره پر دې د (ژ) توری هم کله داسی لیکي (ږ) او کله داسی (ژ) یعنی د (ر) په توری یو ټکی پاس او یو لاندی ږدی.

۲- دا توری (و-ی) د حرکاتو د اظهار د پاره نه استعمالوی او اکثراً دا راز کلمات: (واخله، وگڼه، مینه، خلقو، باندی، راشی، خبری) په دې ډول لیکي: (واخل، وگڼ، مین، خلق، باندی، راشی، خبر).

۳- اکثراً (چی) لیکي.

۴- کښی په همدغه ډول لیکي لکه چه اوس ئې مونږ لیکو.

۵- هېر هم (وهیر) لیکي.

۶- د څښتن په ځای (تښتن) لیکي.

۷- لمر نه لیکي (نمر) لیکي.

۸- وقت په (ق) لیکي.

د آخوند قاسم د فواید الشریعة املاء:

آخوند قاسم د فواید الشریعة مؤلف د پښتو له هغو نثر لیکونکو څخه دی چه په یوولسمه هجری پېړۍ کښې ئی ژوند کاوه او دینی مسایل ئې پښتو کړیدی. د ده د کتاب یوه قلمی نسخه چه د لیکلو تاریخ او کاتب ئې نه دی معلوم د پښتو ټولنې په کتابخانه کښې شته چه کاغذ ئې ډیر ژور معلومېږی او د ډیری زړې نسخې گمان پرې کاوه شی. د دغې نسخې املاء په دې ډول ده:

۱- پښتو خاص توری داسی لیکي: (ټ-خ-ډ-ږ-ښ-نږ).

۲- دا توری (و-ه-ی) د حرکاتو د اظهار د پاره ډیر لږ او کله کله لیکي په دغه وجه دا راز کلمات. (ښکته، پورته، لکه، له، لویه، ده، کاندی، وړاندی، مې، هسی، مومنانو، خوله، امامانو) داسی لیکي: (ښکت، پورت، لک، له، لوی، د، کاند، وړاند، م، هس، غند، مومنان، خله، امامان).

۳- هغه معنی دا توری چه اوس له خپلو وروستیو کلماتو څخه جلا لیکل کېږي متصل لیکل شوی دی لکه: (لهغه، لد، لښه، نوی، پطې، پما).

۴- کښ، چه، همدغه شان لیکي.

۵- د (وقت) کلمه په (ق) لیکي او د (نمونځ) کلمه یې په (ن) لیکلې ده.

۶- دا کلمات: (برېښه، هومره، زما، زمونږ، زمکه، برخه، مینځی، رومبی، بېرته) داسی لیکي: (برمنډ، همبره، ثما، څمونږ، زمکه، برخه، وینځی، ورنبلې، بیارت).

۷- د ماضی فعل په آخر کښې عموماً (ن) زیاتوی لکه: (کون- وړین-

نښن)

۸- اڅنږی، کانږی ډېر لیکي او د (واخلی) په ځای (وانږی) هم لیکي.

۹- شو- وشو داسی لیکي: (شه- وشه)

د خوشحال خان املا:

خوشحال خان خټک په ۱۰۷۲ هـ (یوولسمه پېړۍ) کښې یو پښتو کتاب ولیکه چه دستار نامه ئی نوم دی او په نثر لیکل شوی دی د دې کتاب یوه قلمی نسخه په ۱۱۱۹ هـ کښې عبدالحلیم نومی کاتب د افضل خان په امر ولیکه او دغه نسخه په پېښور کښې عبدالشکور خان په زړه او پخوانۍ املاء چاپ کړه. د دې کتاب له مطالعې څخه معلومېږي چه خوشحال خان په پښتو لیک کښې ډېر تحول پېښ کړی، او ملائې له نورو پخوانیو لیکوالونو نه ځینی فرقونه لري چه هغه دا دی:

۱- دا توری (و-ه-ی) د حرکاتو د اظهار دپاره لیکي لکه:

(هسی- تاسی- غوره- اوسپنه- گوندي- موثر- عالمانو- عابدانو)

او ځینی کلمات ئې بې له دغو تورو هم لیکلي دي.

۲- د پښتو د مخصوص توری (ښ) په ځای (ش) لیکي لکه: غوشه، پښتون.

۳- د (ږ) په عوض (ژ) لیکي لکه: غوژ- کوژ- لژ.

۴- څ- د دې توری دپاره ئې دا شکل غوره کړي (ح) یعنې له (ح) لاندې دوه ټکي او له ټکو لاندې همزه ږدی.

۵- ځ- دا توری داسې لیکي (ح) یعنې د (ح) لاندې ټکي لیکي او له ټکي لاندې ئې همزه لیکي.

۶- ږ- دا شکل هم ده داسې اړولی دی (ر) یعنې د (ر) په سر همزه لیکي.

۷- ڼ- د (ن) په سر همزه لیکي او د (ڼ) کار ترې اخلي غرض دا چه د دغو دوو تورو د حلقې کار له همزه څخه اخلي.

۸- ټ- په (ط) لیکي لکه (مط) چه مونږ ئې (مټ) لیکو.

۹- نمونځ- نمسی- نمر- نمړی- نمدیدل په (ن) لیکي.

۱۰- کشې په دی ډول لیکي (کشی).

۱۱- زما- ستا- داسې لیکي (دما- دتا)

۱۲- دا کلمات زمري- زمکه- برخه- هومره- څومره- هیر- پیړ) داسې لیکي:

مزمري- مزکه- بخره- هونبره- څونبره- هیر- پیړ).

۱۳- ځینې افعال په دې ډول لیکي: (څه چه غواړو- که په اتفاق واستی- که

جدا شو استی هسی به مات شیو- ویاستل).

۱۴- د (دی) جمع (دیو) لیکي چه اوس مونږ (دوی) لیکو.

۱۵- دا کلمه (ټنگسه) داسې لیکي (تنګڅه) چه بنایي د تنګ ځای مخفف

وی.

۱۶- شو- وشو داسې لیکي (شه- وشه) او د جمع په صورت کښې شول

لیکي.

۱۷- وقت دا کلمه په (خ) او کله به (ق) لیکي.

- ۱۸- ځينی معنی دار توری چه اوس ئې مونږ له نورو کلماتو نه جلا لیکو ده متصل لیکلی ده لکه (پکور پعلم- بنوی.)
- ۱۹- د (کړی- کاندی) په ځای (کا) ډېر لیکي.
- ۲۰- دا کلمات (زلمی) (زغلول) (گړزی) په (ز) لیکي.

د عبدالقادر خان خټک املاء:

عبدالقادر خان د خوشحال خان خټک زوی د اشعارو یو ښه دیوان لری چه یوه قلمی نسخه ئې په کابل کښې د مطبوعاتو په کتاب خانه کښې شته د دغه دیوان املاء لکه د خوشحال خان د دستارنامې املاء ده.

یعنی عبدالقادر خان هم د خپل پلار مخصوصه املاء غوره کړیده - او دیوان ئې په همدغه املاء لیکلی دی.

د عبدالرحمن بابا قلمی دیوان:

د عبدالرحمن بابا د دیوان یوه قلمی مصوره نسخه د مطبوعاتو په کتاب خانه کښې شته چه په آخره کښې ئې داسی لیکلی دی (تمام شد کتاب عبدالرحمن حسب الفرمایش عالیجاه رفیع جایگاه شیر محمد خان ولد میا خان بردرانی افغان پور در خط کشمیر جنت نظیر بدسخط ملا ولی).

د دغی نسخی املاء هماغه املاء ده چه له خوشحال خان نه د مخه وه یعنی د پښتو مخصوص توری ئې داسی لیکلی دی: (ټ-خ-ډ-ږ-ښ-ږ-نږ) او (خ) د (ځ) په ځای استعمالوی یعنی (ځای) ځای لیکي.

همدارنگه (و-ه-ی) کله د حرکاتو د اظهار دپاره لیکي او کله ئې نه لیکي چه مثالونه ئې دا دی.

(حرفون- غوند- خاور- له کوم- زمکه- جونه کاند- لاند- وړاند- نه د (نه ده) مې- گنږ) (کښی) هم کله همداغه شان او کله (کښ) لیکي شو وشو داسی لیکي (شه- وشه) (چه) هر کله په همدغه ډول لیکي او دا کلمات (نمونځ)

(نمانځه-نمسی-نمر) په (ن) لیکي: (پما-لما-پژړا-نغواړم) اکثراً متصل لیکلي.

د محمد هوتک د پتي خزاني املاء:

پته خزانه چه د محمد هوتک د شاه حسين په امر لیکلي او په ۱۱۴۲ هـ کښي ئي خاتمه موندلي ده، د قلمي نسخي املاء ئي په دي ډول ده:

۱- د پښتو مخصوص توري د اسی لیکي: (ت-خ-ع-ډ-ږ-ښ-ڼ) یعنی د (خ) توري په دغه شکل لیکلي او د نورو په شان له (خ) نه د دوه تورو کار نه اخلي همدارنگه (ڼ) هم په بسیط ډول لیک یو په مرکب شکل ئي نه لیکي.

۲- (و-ه-ی) د حرکاتو د اظهار دپاره لیکي لکه: (به-په-له-نمانځنه-وقتونه-مځکی-هوري-له نورو-خبرو-وموند-موږه) مگر کله (کتابون) او (سنگارون) دغه راز هم لیکي.

۳- د ا کلمات (لمسی-لمر) په (ل) لیکي مگر (نمانځنه) په (ن) لیکي.

۴- کښي په دری ډوله لیکي (کي-کښ-کښي).

۵- ماضي افعال په دوه ډوله لیکي چه مثالونه ئي دا دي:

(ولید-وموند-اوسیدی-بهیدی-گنل-کیدي).

۶- کله (شو-شي-شوی) لیکي او کله (سو-سول-سوی-وسو)

استعمالوي. کله د (سو) په ځای (سه) لیکي.

۷- ورځ، ورځ په دواړو صورتو لیکي.

۸- چه، هر چیرته په همدغه یو ډول لیکي.

۹- کله د (ټول) په ځای (ټوله) لیکي او کله پخپله (ټول) استعمالوي.

۱۰- کله (له-په) له وروستیو کلماتو سره په لیک کښي نښلوي او داسي

ئې لیکي. (لکتاب-پملتان-پخوږو).

۱۱- زوی، زلمی، په (ز) لیکي او (ځما) ئي په (خ) لیکلي ده.

د احمد شاه بابا د دیوان املاء:

د احمد شاه بابا د دیوان یوه قلمی نسخه د محمد حامد درانی په قلم لیکلې ده چه د ۱۱۲۳ هـ کال د روژې په آخره ورځ ئې لیک ختم شوی دی دا نسخه د تاشکند د اکاډمۍ د شرق پیژندنې د خانګی په کتابخانه کښې ده چه د املاء ځینی خصوصیات ئې دا دی:

۱- دا راز کلمات: (خان- ورځ- ځما) په (خ) لیکي یعنی همدغه یو توری د دوه تورو په ځای استعمالوی.

۲- (ڼ) داسی لیکي (ڼړ).

۳- د پښتو دا دوه خاص توری ئې (ږ- ښ) اکثرأ داسی لیکلې دی (ژ- ش) یعنی دا کلمات (موژ- پوشتن) په همدغه ډول لیکل شويدي مګر ځینی کلمات ئې لکه (روژه- نشی) داسی لیکلې دی: (روږه- ښی).

۴- په ځینو کلماتو کښې ئې (ه- ی- و) د حرکاتو د اظهار دپاره ندی لیکلې لکه: (تاس- لک- هس).

۵- دا کلمات په دې ډول لیکلې دی (پوطن- لشراب- کښ).

۶- دا کلمات د ده له خپلې محلی لهجې مخالف لیکلې دی لکه: (ورځ- بخره- وشي- وشو او داسی نور).

د احمد شاه بابا د دیوان هغه قلمی نسخه چه د مطبوعاتو د ریاست په کتابخانه کښې ده املاء ئې په دی ډول ده:

۱- کله کله (ځ) داسی لیکي (د) یعنی د (د) توری ته دوه ټکی ورکوی چه یو پاس او بل لاندې ږدې مګر اکثره (خ) د (ځ) په ځای استعمالوی.

۲- الفاظ او کلمات ئې عموماً د پېښور او ننګرهار په لهجه لیکلې دی لکه: (نمر- ورځ- شته- راشه- بخره- ویره- اوښې- چرې- باسی).

۳- د ربط توری اکثر له وروستیو کلماتو سره نښلوی لکه: (پلاس- پکوڅه- لحيات- پمینه- بڅه).

۴- (و، ه، ی) کله د حرکاتو په ځای لیکي او کله ئې نه لیکي لکه په دی کلماتو کېنې: (غند- گلون- پټ- خزان- زړون- نشته- مونږ- ویره- تورسترگی).

۵- (چه) کله همدغسی او کله (چی) لیکي. همدارنگه (شه- وشه- شو، وشو) په دواړو ډولو لیکلی دی.
۶- کېن همدغسی لیکلی دی.

د راوړتی د گلشن روه املاء:

راوړتی پخپل کتاب گلشن روه کېنې چه په ۱۸۲۰ ع کېنې چاپ شوی دی د پښتو له زړه کتابونو څخه د نظم او نثر نمونې رانقل کړیدی چه یوه نمونه له بلې څخه په املاء کېنې ځینی فرقونه لری هغه دیباچه چه ده لیکلی ده هغه هم د ده له منتخباتو څخه په املاء کېنې څه لږ او ډېر تفاوت لری مثلاً دی په خپله دیباچه کېنې (کښ) په همدغه ډول لیکي او په هغو پاڼو کېنې چه ده له تاریخ مرصع څخه رانقل کړیدی (کښې) په دغه ډول ډېر لیده شی.

همدارنگه د ده په دیباچه کېنې (ن) په دغه شکل وینو او په منتخباتو کېنې ئې کله (نږ) او کله (ن) وینو.

کوم شی چه د راوړتی په گلشن روه کېنې د املاء په باب نوی په نظر راځی هغه دا دی چه دی په هغی (ی) باندی همزه لیکي چه تلفظ ئی ثقیل دی لکه په دي عبارت کېنې (پښتانه اکثر له خوش نویسئ بیگانه دی). همدارنگه (ترمزد ورئ) دغه شان لیکي چه په (ی) باندی د پاسه همزه ږدی.

بله دا چه غایب ضمیر په دې ډول لیکي «ئی» لکه په دې عبارت کېنې: «سبب ئی دا دی...» راوړتی هم (خ) د (ځ) په ځای استعمالوی او دا توری (و-ه-

ی) ډېر ځله د حرکاتو د اظهار دپاره لیکي لکه: (ژبه- پښتو- کتابونه- په- دی- زمانه- می...)

د پښتونخوا د شعر هارو بهار:

دارمستېتر فرانسوی د پښتونخوا د شعر هارو بهار په نامه یو کتاب ۱۸۸۸ ع ۱۳۰۳ هـ کښې چاپ کړیدی چه د پښتو غزلۍ- چهار بيتی... متلونه- قصې- لنډۍ- چيستانونه پکښې شته او د املاء په لځائې ځینې برخې له ځینو نورو برخو نه اختلاف لری یعنی کله (مې) داسی لیکي او کله داسی (م) مگر (کښ) هر چیرته همدغسی لیکي او (نې) هم په همدغه شکل لیکلی دی.

(شه) هر چیرته همدغه شان لیکي او (شو) نه لیکي. هر چیرته د (څ) په ځای (څ) راوړي. او (و-ه-ی) کله د حرکاتو د اظهار دپاره استعمالوی او کله نه.

اوس چه مونږ تانیثی (ی) او ثقیله (ی) داسی لیکو: (ی-ئ) په هارو بهار کښې دغه دواړه ډوله یا گانې داسی لیکلی دی (ئ) چه مثالونه ئی دا دی: (سپوږمۍ، نوړۍ، ټاټۍ، وهۍ، راڅۍ، کړۍ) په دغه کتاب کښې (زلمی، گرز، زوی) په همدغه ډول لیکلی دی، او (مونږ) هم په څلورو تورو لیده شی.

لمړی کتاب د پښتو:

په ۱۳۳۳ هـ کښې سراج الملة والدین امیر حبیب الله خان شهید د پښتو ژبی تدریس د (حبیبیه مدرسې) په تعلیمی نصاب کښې داخل کړ چه معلم ئی د پښتو زوړ خدمتگار مولوی صالح محمد قندهاری و دغه ښاغلی په پښتو کښې یو کتاب ولیکه چه نوم ئی (لمړی کتاب د پښتو) دی. دا کتاب یوځل د کابل په سنگی مطبعه کښې او بل ځل د لاهور په دین محمدی مطبعه کښې په ۱۳۳۶ کښې چاپ شو.

د دې کتاب په املاء کښې دا ټکی د یادولو دی:

۱- د پښتو مخصوص توری (خ) داسی لیکي: (خ) یعنی (ح) لیکي او د (ج)، (خ) دواړه ټکي ورکوي.

۲- (ن) په همدغه بسیط ډول لیکي او دا شکل (نر) غلط گڼي.

۳- په کومو ځایو کښې چه اوس مونږ (وکړه، کړه) لیکو دی (وکی، وکه، که) لیکي.

۴- دا کلمات: (سو، وسو، سوی، سته، راسه، ولاړسه) لیکي.

۵- معروفه او مجهوله (ی) چه د کلمی په آخر کښې راشي معروفه (ی)

گردی لیکي او مجهوله یا اوږده لیکي که د کلمی په منځ کښی وی نو څه فرق ئی نه کوی.

۶- زما، زموږ په (ز) لیکي او (زوی) هم په پښتو (خ) نه لیکي.

۷- د ظرفیت توری هر چېرته (کی) لیکي او یو ځای ئی ورسره په کرښو

کښی (کښ) لیکلی دی.

۸- په پښتو کښې څلورم حرکت د (فتحه مماله) په نامه یادوی چه اوس

ورته زورکی وایو.

۹- د مفرد غایب ضمیر داسی لیکي (یه) چه اوس ئی مونږ داسی لیکو

(ئی).

۱۰- هغه کلمات چه اوس په مفعن ډول لیکو ده په هماغه غربی شکل

لیکلی دی لکه: (قمیص، صبا، قوم، قومی، وقت، وقتی، ناوخته).

۱۱- ځینی کلمات چه اوس پکښې د ځینو حرکاتو د اظهار دپاره (و، ه، ی)

لیکو ده دغه توری پکښې نه دی لیکلی که څه هم یوې کلمې له بلی سره التباس

پیدا کړی دی لکه پدې جمله کښې: (دا گډ هلک په اوبو گډسو) مگر د دې

لامله چه دغه کتاب په سنگی مطبعه کښې چاپ شوی دی نو د دغه دوو کلمو

فرق په حرکاتو شوی دی. همدارنگه په دغه کتاب کښې دا کلمات (تینگ،

ړوند، لومړی، ناجوړه) داسی لیکلي دي (تسنگ، رند، لمړی، ناجړه).

۱۲- کله چه (د شی) جمع (شیه) لیکي نو داسی ئی لیکي (دوه شی یه) همدارنگه یو ځای وږمه ورځ داسی لیکي: (وږمروخ).

پښتو مرکه:

د پښتو ژبی د پاللو او روزلو دپاره د پښتو یو ادبی انجمن په کابل کښې جوړ شو چه د پښتو مرکه ئې نوم و په دی انجمن کښې د پښتو ژبی مشهور پوهان شامل و او په ۱۳۰۲ هـ ش کښې ئی د سنبلې په ۲۳ یو کتاب چاپ کړ چه د پښتو صرف و نحو لومړۍ برخه ده او د پښتو پښویه ئی نوم دی. په دغه کتاب کښې د املاء په لحای دا ټکی د یادونی وړ دی:

۱- د پښتو خاص توری داسی لیکي: (ټ، څ، خ، ډ، پ، ږ، ښ، ڼ) یعنی د (ځ) په ځای (خ) نه لیکي مگر ځ داسی لیکي: چه د (ح) توری ته د (ج) او د (خ) دواړه ټکی ورکوی او (ڼ) هم په همدغه ډول لیکي.

۲- چه- داسی لیکي: (چې).

۳- کښ- اکثراً همدغه شان لیکي او کله (کی) لیکي.

۴- د حرکاتو د اظهار دپاره (و، ه، ی) ډېر نه لیکي او اکثراً د راز کلمات: (موږ، څومره، لاندی، باندی، کونې، پوښتنه) داسی لیکي: (مز، څمره، لاند، باند، کنې، پښتنه).

۵- دا کلمات: (شو- شو) ډېر ځله په (س) (وسو) او (سه) لیکي.

۶- د راز کلمات: (نمر- نمونځ) په (ل) یعنی (لمر- لمونځ) لیکي:

۷- د حرکاتو په بحث کښې څلورم حرکت د مجهولی فتحی په نامه یادوی چه اوس ورته زورکی وایو.

۸- په لیک کښې هر راز (ی) په همدغه یوه شکل لیکي یعنی مجهوله،

معروفه، ثقیله (ی) په لیکلو کښې څه فرق نلری که څه هم معروفه او مجهوله (ی) په نامه یادوی.

۹- د غایب ضمیر یعنی (بې) داسی لیکي: (یه).

د منشی احمد جان املاء:

منشی احمد جان د پښتو ژبی یو مشهور لیکونکی او د تالیف و تصنیف خاوند دی چه له ډیرو ښو نثر لیکونکو څخه گڼل کېږي. د ده کتابونه د پښتو انشاء په لحاظ د پښتو متونو حیثیت لری او د ډېر خوږ سبک خاوند دی د ده دوه کتابونه (تاریخ افغانستان د قصه خوانی گپ، په ۱۹۳۰ ع کښې چاپ شویدی چه املاء یی په دې ډول ده:

۱- د (خ) توری د (غ) په ځای استعمالوی او همدغه یو شکل ئې د دواړو تورو دپاره د پخوانو لیکوالو په شان قبول کړی دی.

۲- (شه وشه) هر کله همدغسی لیکي: یعنی په آخر کښې ئی (و) نه لیکي.

۳- هغه (ی) چه د مخه ترینه زورکی وی په اسماء کښې وی که په افعالیو کښې یعنی په اوسنۍ اصطلاح تانیثی وی که ثقیله داسی ئی لیکي (ئ) لکه: (ماتوئ) (څښئ، سپلئ، نقاشئ).

۴- ئې دا توری داسی لیکي: (نې).

۵- هغه (ه) چه د مخه ترینه زورکی وی پاس په سرئ همزه لیکي لکه: (زه- ښه).

۶- د غایب ضمیر داسی لیکي: (ئ).

۷- د جمع دپاره (شول، کړل، وتښتېدل، وختل) لیکي یعنی په آخر کښې ئې (ل) لیکي.

۸- د وقت کلمه کله په (ق) او کله په (خ) لیکي.

۹- کښ هر چپرته همدغسی لیکي.

۱۰- د پښتو (غ) ئی په ځینو کلماتو کښې نه ده لیکلې او په عوض کښې ئې

(ز) لیکلی ده. لکه: (گرزیدل، زوی) او داسی نور.

۱۱- په ځينو کلماتو کېنې د ځينو حرکاتو اظهار د تورو په وسيله نه کوي
يعنې (کاند، لاند، باند، م، د) همدغسې ليکي.

د پښتو ادبي انجمن:

په ۱۳۱۱ هـ ش کېنې پښتو ادبي انجمن جوړ شو چه يوه پښتو مجله ئې را
ويستله او د (پښتو خبري) په نامه ئې يو کتاب په ۱۳۱۵ هـ ش کېنې چاپ کړ چه
املا ئې په دې ډول ده:

۱- د تانيث (ي) او ثقيله (ي) داسې ليکي (ي ء) يعنې په سرئې همزه ليکي
لکه: (چوکئ، کړکئ، لرئ، کوي).

۲- (مجهوله ي) که د کلمې په آخر کېنې وي او که ... يې ليکي او که په منځ
کېنې و نو ټکي ئې لاندې باندې ږدي چه له معروفې (ي) څخه ئې فرق وشي
لکه:

مينه - مېنه.

۳- د ا کلمات: (سو- سي- سته- سوي- وسو) د دغه توري په ځای نه ليکي.

۴- ځ دا توري همدغسې ليکي او (څ) د دغه توري په ځای نه ليکي.

۵- ږ دا توري داسې ليکي (ږ).

۶- د ظرفيت توري (کېنې) داسې ليکي (کې).

۷- ځيني کلمات چه اوس اکثراً په (ز) ليکل کېږي په دغه کتاب کېنې په

(ځ) ليکل شوي دي لکه: ځملي- يواځي- مځکه.

۸- د غايب ضمير (بي) داسې ليکل شوي دي (يه).

۹- ځيني کلمات لکه: (ايردم، کېښنوست، چښم، ياست، واست)

همدغسې ليکلي دي.

۱۰- د ماضي مطلق ضيغې اکثراً داسې ليکلي دي: (وليدئ- ودرېدئ-

ولارئ).

۱۱- دا کلمات: (مور- ورخ) په ټول کتاب کښې په همدغه یوه ډول لیکلی

دی.

۱۲- سو- و سو همدغسی لیکلی دی یعنی په آخر کښې (و) لری 1.

1- وروسته تر دې چه په ۱۳۱۶ کښې پښتو انجمن او فارسی انجمن یو ځای شوه او بیا څه موده پس دغه انجمن د پښتو ټولنی په نامه ید شو پښتو ټولنی د لیک د یووالی په غرض د املاء په باب ځینی مجلسونه جوړ کړه او د اختلافی مسایلو په باب ئې څه فیصلې صادرې کړې چه د مخه په مفصل ډول راغلی دی او په اوسنی املاء کښې ډېر دخل او تاثیر لری.

www.sikaram.com

انشاء (لیکوالی)

د انشاء لغوی معنا ایجاد دی یعنی دیوه نوی شی پیدا کولو ته انشاء وایی. په ادبی اصطلاح یو نوی فکر او نوی خیال په الفاظو کښې څرگندول انشاء ده.

انشاء دوه ډوله ده: نشر، نظم.

نظم اکثراً شعروی او نشر کله کله شعری.

شعر: هغه وینا ده چه الفاظ ئې ښکلی وی او ویونکی پکښې فکر، پوهه، ذوق، د زړه هیجان او د روح اغیزه سره ګډ کړي. دا راز کلام نظم وی او که نشر وی شعری. نه شعر: هغه ساده بیان دی چه احساسات او باطنی هیجان ورسره ګډ نه وی او یوازی د مطلب څرګندونه پکښې وی.

د انشاء فن او د لیکوالی هنر دا دی چه سړی خپل مطلب په صحیح ډول اداء کړي او څه ئې چه په زړه او ذهن کښې وی په ښو الفاظو ئې د ژبې له قانون سره سم په موثر ډول د فصاحت او بلاغت په اصولو برابر څرګند کړي. د ښو کلماتو انتخابول او د الفاظو ښه تالیف د انشاء مهمه برخه ده.

یو شاعر او ادیب سربیره په دې چه باید د کلماتو په ښلولو او استعمالولو ښه پوه وی باید دا قدرت هم ولری چه نوی افکار او نوی معانی پیدا کړي او ښکلا پکښې واخوی.

د بشری روح تیاره گوټو نه روڼول، د پیدایښت په نښو نښانو کښې ځیر کېدل، د ټولنې پټ رازونه او رمزونه څرګندول، له عادی پېښو نه نوی او په زړه پوری نتایج اخیستل، نوی او بکر مضامین پیدا کول د شعر او ادب د خاوندانو کار دی.

دا کار یو لوړ ادبی استعداد او شاعرانه قریحه غواړي چه سلیم ذوق او دقیق احساس یې مظهر دی.

څوک چه دغه راز استعداد لری هغه له خپلو کتنو، اورېدنو او تجربو څخه د پوهې او معرفت ډیره ښه پانګه راغونډوی او له خپلو حواسو او مشاعرو نه ډیر ښه کار اخلي. دغه طبیعت ښکلا چه یو شاعر او ادیب یې په شنو ناوونو، ګڼو ځنګلونو، ښکلو درو، سمسورو باغونو، مستو سیندونو، لوړو غرونو، د آسمان په لمنو د مرغانو په نغمو، په ښو سترګو او ښکلو مخونو کښې وینی د غرو شپانه او ساده خلق ئې هم وینی مګر دا لیدل او هغه لیدل ډېر فرق لری.

د بلبلو په نظر ګلو ته ګوره لیلیا نه ده چه لیدلې بې مجنونه دا روښانه لمر او سپینه سپوږمۍ یا رانه ستوری هر چه لیدلی دی مګر هر یوه ته ئې د خدای په لوری رهبری نه ده کړې او هر چه (لا احب لافلین) نه دی ویلی.

د کوه طور په لمنو کښې ډېر خلق ګرزېدلی دی مګر د حق او حقیقت رڼا هر چا نه ده لیدای.

که څوک غواړي چه د خلقت او فطرت په رمزونو او اسرارو پوه شی او په یوه شنه پاڼه کښې د معرفت دفتر وګوري خپل عقل، شعور او احساس دی په کار واچوی او د زړه سترګی دی وغړوی.

په یوه لاره ډېر خلق تېرېږي مګر یو نیم پکښې چیرته یوه ښکلې مرغلره پیدا کړی چه د چا له امپله پرېوتې او په خاورو کښې پرته ده.

ډېر لاروی په یوه لاره روان وی څوک یوه خوا گوري څوک بله خوا، د چا یوه شی ته پام شی د چا بل شی ته، یو پکښې د دېواله له کنډوه کوم ښکلی مخ وویښی، بل د بام په سر توره کتوه. د یوه نظر د خان او ملک په ښکله وی، بل د خوارانو او غریبانو جونگړو او کنډوالو ته گوري.

ځینی ډېر لرې ډېر واره شیان لیدای شی، ځینی نور له پښو لاندې ځمکه نه وینی او هوا ته گوري.

په یوه باغ کښې څوک خس او خاشاک ټولوی او څوک د گلو دستې جوړوی.

د چا دیدار په کاروی او د چا دینار، کارغه په یوه خوا ځی بلبل په بله خوا، یو ځان نه وینی او بل جهان وینی.

څنگه چه د انسانانو په ظاهري نظر کښې ډیر تفاوت موجود دی دغه راز د ټولو خلقو د زړونو سترگی هم یو راز څارنه کوی.

همدغه د فکر او نظر اختلاف دی چه د لیکوالو او شاعرانو د لیک او وینا په طرز ئی اغیزه کړېده او د هر یوه په انشاء او ادبی سبک کښې ئې خصوصیت پیدا کړیدی:

د انشاء شروع: درې ډوله ده:

۱- بې مقدمې په اصل مطلب پیل کول:

دا لاره ډېرو اروپائی لیکوالو غوره کړې ده چه اوس ډېر رواج لری او د دې لارې تلونکی ورځ په ورځ زیاتېږی.

که مطلب ډېر لنډ وی یا پخپله اصل مطلب جذاب وی نو مقدمې لیکلو ته څه ضرورت نشته.

۲- له مطلب او موضوع نه د مخه یوه مقدمه لیکل.

دا یوه زړه او پخوانۍ ذریقه ده او ډیر لیکوال په دغه لاره تللی دی.

د مقدمې ليکلو رواج پخوا دومره ډېرو، چه شخصي او رسمي مکتوبونه او فرمانونه هم ترېنه خلاص نه و او منظوم حکايتونه به هم په يوه مقدمه شروع کيدل لېکوالو او شاعرانو به په مقدمه کښې ډېر زور لگاوه او په دې وسيله به ئې د لوستونکو توجه خپل مضمون ته راگرزوله.

په مقدمه کښې به د ليکلو اسباب او علل بيانېدل او کله به له اصل مضمون نه مقدمه اوږده شوه اوس که څوک مقدمه هم ليکي هغسي نه وي او له پخوا وخت نه ډېر فرق لري.

مقدمه بايد ښکلې وي او له موضوع سره ښه ارتباط او نژدې مناسبت ولري چه د لوستونکو توجه مضمون ته را جلب کړي.

۳- دريمه طريقه دا ده چه مقدمه نه ليکي مگر مضمون او موضوع هم له سره نه شروع کوي بلکه د يوه داستان مينځ يا اخر د شروع دپاره انتخابوي او وروسته له نتيجه ئې ته د داستان متن ليکي.

يعني اول ئې جذابه برخه را اخلي او بيا نوره قصه تماموي.

دا طريقه ډېر مهارت غواړي که څوک په دغه چل ښه پوه وي او په ښه ډول ئې سرته ورسوي ډېره جالبه طريقه ده مگر په ماهر دانه ډول نه وي او بې تناسبه وي نو نتيجه ئې ښه نه ده.

ليکوالو ته په کار دي:

چه تر ليکلو د مخه خپل هدف ښه وټاکي او په دې پوه شي چه څه ليکم؟ د څه دپاره ئې ليکم او د چا دپاره ئې ليکم؟

ډېر ځله داسي پېښېږي چه د يوه ليکونکي په ذهن او فکر کښې گډې وډې خبرې گړزې يا يو مغشوش او مبهم غوندې مطلب ورسره وي چه د يوې تورې شبحي په شان له لرې يوه سياهي معلومېږي او تشخيص ئې گران وي نو د ده لومړي کار دا دی چه خپل هدف ښه وټاکي او په هغه څه ځان ښه پوه کړي چه نور پرې پوهوي.

وروسته تر دې چه د موضوع حد او حدود معلوم شوه نو بیا په کار دی چه په داسی طریقه ئی بیان کړی چه د نورو د پوهولو ډېر لحاظ پکښی ساتل شوی وی او د اداء طرز ئې غلط او بېخونده نه وی یعنی انشاء ئې ښه وی. د انشاء د ښه والی دپاره د پوهې او ادب خاوندانو ځینی مقررات ټاکلی دی چه باید په لیک او وینا کښې ئې مراعات وشي.

ښه انشاء: هغه ده چه دا صفتونه پکښی وی:

وضاحت: د ښې انشاء یو مهم صفت وضاحت دی په لیک او وینا کښې باید هیڅ قسم ابهام التباس او خفانه وی موجوده او دا کار هله کېږی چه د کلماتو دلالت پخپله معنی باندی واضح او روښانه وی.

په جمله کښې باید ډېر آدات روابط او عوامل رانشی او نه پکښی د ضمیرونو تشت او ډېر تعدد ولیدل شي.

د جملو سبک باید جلی وی او عبارات داسی اتصال او ارتباط ولری چه هیڅ راز تعقید او التباس پکښی نه وی.

معترضه جملې باید ډېری نشی او په خبره کښې بچی نمسی او کړوسی پیدانشی.

صراحت: صراحت دا دی چه په انشاء کښې د تالیف او ترکیب ضعف نه وی او الفاظ له مقصودی معناگانو سره تناسب ولری.

د صراحت او وضاحت فرق دا دی چه هر صریح او واضح وی مگر هر واضح صریح نه وی.

د عوامو کلام واضح وی مگر صریح نه وی ځکه چه د ترکیب او تالیف ضعف پکښې وی.

صراحت هغه وخت په کلام کښې پیدا کېږی چه الفاظ فصیح وی او د بیان طرز داسی وی چه معانی یو په بل بار نه وی، هره معنا ځانته حیثیت ولری، د

فصل او وصل مراعات په ښه شان شوی وی او د عطف و استیناف ځایونه معلوم وی.

ضبط: له ضبط څخه مقصد دا دی چه په کلام کښې زیاتې او بې ضرورته برخی او د حذف و اضمار په واسطه د کلام تمکین او متانت په ښه شان ساتل شوی وی.

طبیعت: یعنی په کلام کښې له تکلف او تصنع څخه کار نه اخستل. څنگه چه په وینا کښې فصاحت ښه دی او تفصح (په تکلف سره فصاحت ښودنه) ښه نه ده ادبی صنعت هم باید په طبیعي ډول وی او په دغه باب کښې له تکلف او تصنع څخه کار و انخستل شی.

غرض دا چه په انشاء کښې په صنعت، ښکلا او رنگ آمیزی په داسی ډول وی چه هر چا ته به طبیعي معلومېږي نه دا چه صنعت او ښکلا به پکښې بیخي نه وی او ادبی رنگ به نه لری.

د ادب گرانوالی هم په همدغسی دقیقو مراعاتونو کښې دی چه سړی باید د هر شی اندازه وساتی او د هنر بار پکی. په نظر کښې ونیسی. ادبی ذوق ډېر نازک مزاج لری او ترضیه یې ډېر گران کار دی. د هنر خاوندان د عوامو په شان نه دی چه په محض سرو او شنو رنگونو وغولېږي او په مصنوعی گلونو د حقیقی گلانو گمان وکړی.

سهولت: سهولت آسانی ته وائی په انشاء کښې د سهولت مراعات او په آسانه لاره تلل په کار دی.

څنگه چه بې لاری تگ ښه نه دی دغه شان آسانه لاره پرېښودل او په گرانه لاره تلل هم ښه کار نه دی.

د انشاء خاوند باید کوشش وکړی چه د ژبی آسانه او بې تکلیفه لاره پیدا کړی او په پیچومو او لوړو ژورو سر نشی.

ځينو بلغاؤ ويلى دى پام كوي چه پخپلو خطابو او ويناؤ كښې له ډېرو عميقو الفاظو او مشكلو تعبيراتو نه كار وانخلي.

د لفظ او معنا حسن په آساني كښې ولټوي او د لاس غوټه په خوله مه خلاصوي.

انسجام: په لغت كښې د اوبو جريان ته وائي د بلغاؤ په نزد هغه كلام منسجم دى چه لفظي او معنوي تعقيدونه پكښې نه وي او د اوبو په شان رواني ولري.

تاسي فرض كړئ چه په يوه لښتي كښې اوبه ډېري ورو او ډېر رواني دي چه لكه يو ډنډ معلومېږي او په بل لښتي كښې د اوبو جريان ګړندي دي او رواني يې زياته ده په همدغه وجه دا اوبه او هغه اوبه د پاكي او صفائي په لحاظ د هر چا په نظر كښې ډېر فرق لري.

د يوه او بل انشاء هم د رواني او انسجام په لحاظ مختلف مدارج لري او هماغه انشاء زړونو ته ژر لاره پيدا كوي او د عام مقبوليت درجې ته په بېره رسيږي چه رواني ئې زياته وي.

لكه چه د رحمان بابا د شعر په نسبت چا ويلى دي:

ستا اشعار دي رسيدلي تر هر ځايه هر پښتون ته

د اوبو په شاني وينم ستا د شعر رواني

اتساق: د معانيو ټينګ اتصال او ارتباط ته اتساق وائي كه د كلام تناسب ښه وساتل شي او جلمې يو له بله يې ربط نه وي نو په انشاء كښې دغه صفت پيدا كېږي او د انشاء حسن زياتوي.

جزالت: ښه معاني په مناسبو الفاظو اداء كول جزالت دي. د معنا او مقصد د اداء كولو د پاره مختلفي لاري موجودي دي، ځيني تعبيرات سپك او ركيك وي ځيني ښه او مهذب وي سپري كولي شي چه يو مطلب په ركيك او ناوړه تعبير هم پوره اداء كړي چه هېڅ خفاء او اشتباه پكښې نه وي مګر د ادب او اقليم

له ژبې سره دغه راز تعبیرات ته ښایي ادیب او لیکوال باید ښه عبارت پیدا کړي او د معنا شرافت وساتي.

ساده گي: کوم صفتونه چه د ښې انشاء دپاره په کار دی هغه دا لازمی چه باید لیکوال د ساده سبک پیروی وکړي او شعر و ادب دی د خلقو فکر او فهم ته نژدې کړي.

په اوسنی عصر کښې چه طبقاتی امتیازات له مینځه تللی یا د تلو په حال کښې دی د خواصو هغه آسمانی مقام زمکی ته راټیټ شوی او عوامو ته اوس (کا الانعام) څوک نشی ویلی.

شعر او ادب هم باید اوس د دیموکراسۍ او سوسیالستۍ اقتضا آتو ته وگوري او د څو تنو له حسن نظرنه عمومی التفات او عام مقبولیت وگڼي.

که مونږ په عمومی ډول د شعر او ادب تاریخی سیر او اوسنی موقف په نظر کښې ونیسو دا به ومنو چه تر ډېره حده د شعر و ادب مخه د جاء و جلال له پارگاه نه د خلقو درگاه ته راگرزېدلې ده او خپله قبله ئې بدله کړې ده.

څنگه چه په اوسنی ادب کښې خلق او وطن د غزلی سروی باید د ادب ژبه هم د خلقو له فکر او فهم سره برابره وی او لیکوال داسی کلمات او تعبیرات انتخاب کړي چه د عوامو ذهن ته نژدې وی.

اوس هغه وخت نه دی چه په نظم او نثر کښې به له لفظی او معنوی صنایعو نه ډېر کال اخستل کېده او په استعارو او اشارو به خبری کیدې په نثر کښې به هم سجع قافیه یا وزن موجود و، جملې به ډېری اوږدې او کرکېچنې وې یو مطلب به څو ځله په څو ډوله په غریبو الفاظو اداء کېده مکررات او مترادفات به ډېر زیات او د پېریانو ژبه به وه چه خاص یو څو تنه پرې پوهېدای شوه او بس.

اوس د خلقو د پوهولو دپاره په آسانه او ساده سبک څه لیکل په کار دی چه ګټه یې عامه وی او ډېر خلق تر ښه استفاده وکړي.

اوس د وقت قیمت چا ته دا اجازه نه ورکوی چه د کوم ادبی اثر په مطالعه د اغلاق او اشکال په وجه ډېر وخت ضایع کړی.

د دې زمانې ځینی لیکوال او پوهان هم ساده انشاء بڼه گڼی او مشکل سبک ته په بڼه نظر نه گوری.

ځینی وائی هغه انشاء چه ډېری قلقلي پکښی وی او ډېر جلیل لری یعنی لکه رعد او برق ځلېدل او غرېدل ئې زیات وی د لېکونکی عجز او تصنع بڼی، دا راز هنر ښودنه د واعظانو کار دی په شعر او ادب کښې سادگی لوی صفت دی نه کاکه توب او طمطراق، خومره چه د چا فکری او معنوی پانگه زیاته وی هغومره ئې سبک ساده او روښانه وی.

مغلق او پیچیده لیکل غالباً د لیکونکی له علمی او معنوی فقر څخه پیدا کېږی هغه څوک چه د عبارت په ډول وسینگار پسی ډېر گرځی او له لفاظی نه ډېر کار اخلی خپل معنوی فقر د الفاظو په برق او زلق پتوی.

رحمان بابا هم خپله انشاء ساده بولی او همدغه ساده انشاء د هر چا په نزد ډېره مقبوله ده.

گرامری لحاظ: په انشاء کښې باید گرامری غلطی نه وی او کلمات د ژبی له قوانینو سره سم په صحیح ډول استعمال شی.

په دې برخه کښې ځکه ډېر دقت په کار دی چه د پښتو د مشهورو لیکوالو په لیک او انشاء کښې هم د ژبی د گرامری قوانینو په لحاظ ځینی اختلافات موجود دی چه فیصله ئې په کار ده.

ځینی کلمات لکه (موضوع، موسیقی، راډیو...) د یوه په لیک کښې په مذکر ډول راغلی دی او د بل په لیک کښې مؤنث گڼل شوی دی.

همدارنگه کله چه مبتدا او خبر د تذکیر او تانیث له لحاظ موافق نه وی نو هلته د جملې په آخر کښې څوک (دی) لیکي او څوک (ده) راوړی لکه په دی

جمله کښې: دا نړۍ د ځينو دپاره دوزخ دی (ده) يعنی يو مبتدا ته اعتبار ورکوي او بل خبرته.

په دغسی ځايونو کښې د يوه ليکونکي په اشارو کښې هم دواړه مختلف او مخالف صورتونه موندلی شو په ځينو داسې جملو کښې: ښځه ووژل شوه (ووژل شوه)، خبره ومنل شوه (ومنله شوه) د ليکوالو ليکونه يوازانه دي.

د اړوونکو تورو په لحاظ هم ځيني اختلافي جملې شته چه د ژبې د قوانينو په لحاظ فيصله غواړي مثلاً يو ليکې: (د پښتانه په کاله کښې) او بل ليکي (د پښتون په کور کښې) د يوه په ليک کښې وينو (وريځي ئې پخ کړي دي، ډوډۍ ئې پخ کړې ده) بل ليکي (وريځي ئې پخې کړې دي، ډوډۍ ئې پخه کړې ده) په صرفي فحاظ هم د ځينو اختلافاتو فيصله کول په کار دي چه بايد يو صحيح صورت انتخاب شي لکه: (ونيوه - ونيسه، واوښت، واوړېد - بپولي دي - بوتللی دي...)

د لغاتو استعمال: څومره چه کېدای شي بايد د پښتو خپل لغات استعمال شي او بې ضرورته پردی لغات رانول شي.

غرض دا نه ده چه ليک دي په خالصه پښتو وي ځکه چه دا کار په دايمي او عمومي ډول ممکن نه دی او که ممکن وي نو مفيد نه دی.

د پښتو له هغو مړو او متروکو لغاتو نه چه پښتانه ئې په معنا نه پوهېږي د هغو پردو لغاتو استعمال ښه دی چه په پښتو ژبه کښې له ډيرو وخته داخل دی او په عامه محاوره کښې هر چېرته او هر کله استعمالېږي بلکه عوام ئې په پردیتوب نه پوهېږي او خپل ئې گڼي. مگر داسی پردی لغتونه چه عوامو ته ئې په معنا نه ده معلومه او په پښتو کښې ورته الفاظ هم موجود دی ليکل ئې نه دی په کار ځکه چه يو خو د دغسی لغاتو ليکل ژبه له عام فهمۍ څخه لرې باسی او بل دا چه ډېر ځله ئې ليکوال په استعمال کښې تېروزی او بې ځايه ئې استعمالوي.

هغه پردی لغتونه چه په پښتو کښې استعمالېږي که د جمع په صورت ئې راوړو باید د پښتو ژبې په قانون ئې جمع کړو لکه: عالم- عالمان، کتاب- کتابونه، درس- درسونه، درخته- درختې، زلف- زلفي، زورور- زورور، غلطی- غلطۍ... که دغه راز لغتونه د پښتو په قانون جمع نکړو او عربي لغتونه د عربي ژبې په قانون جمع کړو د ډېرو غلطيو د پېښېدو احتمال شته او کېدای شي چه په معنا کښې ډېر تغیر راشي لکه چه په یوه کتاب کښې لیکل شويدي: (د پټې خزاني د نشر جملې وړې وړې دی او عواطف هم پکښې لږ استعمال شويدي) په دې عبارت کښې د لیکونکي غرض عطفونه دی چه عربي جمع ئې (عطف، عطفه) راځي او عواطف د عاطفې جمع ده.

فعلونه: ځینې فعلونه شته چه هم په بسیط صورت استعمالېږي او هم په مرکب ډول مگر له دوهم ډول نه د لمړي ډول افعالو استعمال غوره دی یعنې له ښکاره کولو نه څرگندول، له پیدا کولو نه (د موندلو په معنی) موندل، له تېښتې کولو نه تېښتېدل غوره دی چه باید افعال ترېنه مشتق شي.

همدارنگه په داسې مصدرونو کښې لکه کښېناستل، کښېناستېدل لمړي صورت د افعالو د اشتقاق دپاره بهتر دی د افعالو ډېر تکرار هم د نورو کلمو د تکرار په شان انشاء بېخونده کوي.

استدلال او منطق: په انشاء کښې باید د منطق او استدلال په لحاظ قوت موجود وي- او په همدغه قوت د انشاء متانت او معقولیت وساتل شي مگر په ادبي او شاعرانه مضامینو کښې استدلال او منطق هم باید شاعرانه وي. لیکوال باید د انشاء او مضمون حال ته وگوري او له محل او مقام سره مناسب دلیل پیدا کړي، که څوک شاعرانه او ادبي مضامین په املائي منطق او محض علمی استدلال تحلیلوي (د ادب مانۍ به ټولې کړي میراتي).

آهنگ: په انشاء کښې د آهنگ مراعات هم ضرور دې ځېنې توري او ځینې کلمات شته چه د سماع په لحاظ یې خونده نشته او د کلام لفظي او صوتي

خوند له منځه وړي د يوه ښه ليکونکي هنر دا دی چه د کلماتو په انتخاب او تالیف کښې د روانۍ او ښه آهنگ لحاظ وساتي.

د لفظ او معنا - ټول: له ليکوال سره بايد يوه حساسه او دقيقه تله موجوده وي چه د لفظ او معنا ټول په ښه ښان وکړي چه خبره ئې په کنډه برابره وي يعنی لفظ او معنا بايد مساوي وي او په کلام ښې د مساوات لحاظ ساتل شوی وي مثلاً يوه ليکلی دی (خلکو پخوانی ملا له ملائی څخه وويست) دلته د ملائی کلمه دومره ښه نه ده لکه چه د امامت کلمه مناسبه ده ملايي که څه هم د ځينو په محاوره کښې د امامت معنا لری مگر ملا په اصل کښې د (امی) په مقابل کښې استعمالېږي خلق کولی شی چه يو ملا له امامت څخه لرې کړي مگر له ملائی څخه ئې (په هغه اصلي معنی) نشي ويستلی.

په يوه جمله کښې زايده کلمه چه په لرې کولوئی معنا ته زیان نه رسېږي د انشاء ارزښت کموی يوه ليکوال په يو ځای کښې ليکلی دی (رسم گذشت شروع شو او مونږ ئې د تېرېدلو ننداره کوله) دلته د تېرېدو کلمه هماغسی ده لکه چه څوک د ليله القدر شپه ووائی.

نه پوهېږم چېرته می په کوم کتاب کښې وليدل (مونږ د دې حقيقت له پېژندلو سره نا آشناوو) په دغسی ځايونو کښې بايد همدومره وويل شی (مونږ له دې حقيقت سره نا آشناوو) يا مونږ دغه حقيقت نه پېژانده - دا حقيقت مونږ ته معلوم نه و.

د مضمون راښکون: د مضمون ترتيب او د بيان طرز بايد داسی وي چه لوستونکي په ځان پسې راکارې او د لوستلو شوق و رغبت زیات کاندې که ليکوال د انشاء په هنر ښه پوه وي هغه لومړی د انشاء شروع په ډېر خوندور ډول کوي او بيا دغه شروع په داسی ډول آخر ته رسوي چه د جملو او کلماتو د جذب قوت نه قطع کېږي يعنی سړی چه يوه جمله لولی يا ئې اوري نو بلی جملې ته ئې تنده او تلو سه زياتېږي او غواړي چه تر نتيجې ته ورسيږي.

د لیکوال عقیده: څوک چه څه لیکي هغه باید د ده د زړه او ضمیر آواز وی او ټینګه عقیده پرې ولری.

یو لیکونکی هغه وخت نور خلق د خپلو افکارو او احساساتو له تاثیر لاندې راوستلی شی چه دی پخپله د عقیدې او ایمان خاوند وی او په لیک کښې ئې صمیمیت او صداقت موجود وی.

هغه څه چه له یوه ساړه زړه نه راووزی او لیکوال پخپله پرې معتقد نه وی د یوه بې روحه جسد مثال لری چه که هر څومره ښکلی وی د چا عشق او علاقه ورسره نه پیدا کېږی.

د انشاء ژوند او حیات په همدغه شی پوری تړلی دی او ژوندی اثر هماغه دی چه د ایمان او عقیدې مظر وی.

نظم او ترتیب: په انشاء کښې ګډوډی او بی ترتیبی لوی عیب دی. لیکونکی باید یوه موضع په داسی ډول آخر ته ورسوی چه د مضمون سلسله بې نظمه او بې ترتیبه نشی.

د تالیف معنی همدغه ده چه د موضوعاتو او مطالبو تر منځ مناسبت او رابطه موجوده وی هغه افکار چه ګډوډ لیکل شوی وی او یو له بله رابطه ونه لری د تالیف ارزښت نلری او د انشاء صحیح مفهوم نشی پیدا کولی.

هغه نظم چه ناظمان ئې د لفظ په اعتبار په یوه منظوم کلام کښې ساتی د انشاء خاوند ئې باید په نثر کښې د معنا او مضمون په لحاظ وساتی او د مطالبو تر منځ داسی ارتباط قایم کړی چه یوه خبره له بلې سره اړخ ولګوی او یو مطلب له بل سره نا آشنا او بی علاقې نه وی.

ابتکار: په انشاء کښې له ابتکار نه کار اخیستل ډېر ستر اهمیت لری او د ادب په دنیا کښې ډېره لویه کامیابی همدغه ده چه سړی نوی فکر او نوی مضمون پیدا کړی یا ئې د اداء طرز نوی وی یو شاعر او لیکوال چه د ابتکار

قوه لری هغه خپل فکر او نظر په داسې رنگ او طرز کښې ښیي چه خلقو ته نوی معلومېږي او نوی ایجاد ئې گڼي چه ځینی کسان ورته تخلیقي ادب وائی.

د همدغه قوت په وسیله سړی له خپلو کتنو، اوریدنو څخه تری فکرونه پیدا کوی او له عادی پېښو نه فوق العاده نتایج اخلي.

که دغه قوت په چا کښې نه وی هغه نوی معانی نشي خلق کولی او د یوه نقال او مقلد حیثیت لری.

ابتکار د انشاء معنوی برخه ده او په معنی پوری تعلق نیسی یعنی یو نوی لفظ او نوی ترکیب یا نوې استعاره او نوی تشبیه د نوی فکر او نوی مضمون ځای نشي نیولی همدغه وجه ده چه نوی فکر او نوی مضمون ته بکر ویلی شو او بکره موضوع هم ادبی اصطلاح ده.

څنگه چه یوې کوچنۍ او صغیرې نجلی ته باکره نه وائی او دا صفت له پېغلې سره ښائی یعنی بلوغ پکښې شرط دی همدارنگه ناقص کلام چه مضمون ورته نشو ویلی د ابتکار په صفت نه ستایل کېږي.

تخیل: دا قوه د ابتکار اتوماته ده، څومره چه د یوه شاعر، یا لیکوال تخیل قوي وی هغومره ئې د ابتکار قوه زیاته وی.

د همدغه قوت په مرسته سړی هغه څه پخپل تصور کښې راوستلی او مجسم کولی شی چه په سترگو ئې نه وی لیدلی او په غوږو ئې نه وی اورېدلی کله چه د تخیل له قوت سره عقل هم ملگری شی نو داسی ادبی آثا ترېنه پیدا شی چې زمانه ئې نشي محوه کولی.

د شعر او ادب دنیا یوه خیالی دنیا ده او په خیال ودانه ده.

شاعر او ادیب په همدغه قوه الوزی او همدغه الوتنه د انسان د نظر سطحه لوړوی او له بل عالم سره ئې آشنا کوی.

شاعرانه تخیلات هغه خواږه او خوندور خوبونه دی چه یو شاعر او لیکوال ئې په وینښه وینی او نور ئې په خوب کښې هم نشي لیدای.

ذوق: د ادب په اصطلاح هغه قوه ده چه د لطف او ښکلا درک کوی او د هنر خاوندان ورته ډېر اړ دی. څنگه چه د انسان په خوله کښې یوه قوه او استعداد موجود دی چه د څکلو په وسیله خوندور او بیخونده شیان پېژنی دغه راز یوه بله قوه هم په ځینو انسانانو کښې شته چه د کلام خوندونه او ښیگنې پری معلومېږي.

د فن او صنعت خاوندان د دغه قوت په مرسته پخپلو هنري آثارو کښې ښایست او ښکلېتوب پیدا کوی او ډېر ښه هنر هماغه دی چه له سلېم ذوق نه پکښې کار اخستل شوی وی.

رسمی، نقاشی، معماری، موسیقي او شعر و ادب د انسان د ښه ذوق په مرسته ترقي کوی او په جهان کښې ښایست او ښکلېتوب زیاتوی.

په شعر او ادب کښې ځینی داسی ښیگنې او عیبونه شته چه هغه یوازې د ښه ذوق په مرسته معلومېږي او بې له سلیم ذوقه بل معیار نلری.

همدغه سبب دی چه ادبی پوهه یوازې په زده کړه او تعلیم نه حاصلېږي او ذوقی برخه ئې د ذوق لارښودنه غواړي.

حافظه: هغه څه چه انسان ئې احساس او ادراک وکړی نو بیائې حافظه له ځان سره ساتی او د ضرورت په وخت کښې ئې بېرته انسان ته یادوی ځکه دغی قوي ته حافظه یا ذاکره وایی.

دا قوه له یوه لیکوال سره په انشاء کښې ډېره مرسته کوی یعنی د انشاء مواد همدغه قوه تهیه کوی که دا قوه نه وی نو څوک له خپلو کتنو اړوېدونو څخه معنوی استفاده نشی کولی او د پوهی پانگه ضایع کېږي.

حافظه دقت ته ډیر ضرورت لری، څومره چه د یوه لیکوال حافظه د یوې موضوع جزئیات په ډیر دقت ثبت کړی هغومره ئې په لیک او انشاء کښې د هغې موضوع مکمل او دقیق تصویر موجود وی.

څنگه چه د يوه رسام پوره مهارت دا دی چه يوه منظره پخپل رسم کښې هماغسې وښئې چه ډير واره شيان او جزئيات په نظر کښې نيول شوی وی او د باريک بينۍ برخه زياته وی د يوه ليکوال هنر هم په دې کښې دی چه خپلی ليدنې کتنې يې په پوره ډول او په ډير دقت پخپل ليک کښې ثبت کړې وی او په حافظه کښې ئې دقت موجود وی هغه کالی چه يوه ښه خياط گنډلې او هغه چه يوه بد خياط گنډلې دی همدغه فرق لری چه يوه په سکهناو او گنډلو کښې دقت کړی او بل نه دی کړی که دغسې نه وی نو هر کميس غاړه لستونی او لمن لری.

حسن: هر څوک چه څه واورى، څه ووينی او په څه پوه شى نو ښه بايد اثر پری وکړی او په حال کښې ئې تغير راشی، خپه کيدل، خوشحاليدل، تعجب کول د همدغه اثر نتيجه ده او دغه تاثير قبلولو ته احساس وائي.

څومره چه د يوه ليکوال او شاعر حسن قوی وي او حساسيت ئې زيات وي نو په ليک او وينا کښې ئې تاثير موجود وي او په لوستونکو يا اوريدونکو ډير اثر کوی. په بل عبارت څومره چه يو ليکوال ډير غمجن شى هغومره نور هم غمجن کولی شې، په هره اندازه چه دې خوښ يا متعجب شى په هغه اندازه په نورو کښې خوښي او تعجب پيدا کوی. په همدغه وجه حساسيت او قوی احساس د شاعر او ليکوال دپاره ډير په کار دي، دی بايد په لږ شى خپه او په لږ شى خوشحاله شى او د تعجب برخه ئې له نورو نه زياته وي.

ذکاء: چه ذهن هم ورته وائی د انسان هغه استعداد دی چه د عامو او معانيو ادراک کوی.

د يوه ليکوال دغه برخه هم بايد نيمگړې نه وي او په دغه وسيله ئې بايد له علومو او معارف څخه ښه برخه موندلی وي.

دغه راز معنوی قوتونه او استعدادونه که په یوه لیکوال کښې موجود وی او ښه کار ترینه واخلي د هغه لیک او انشاء په انساني افکارو او احساساتو ډیر اثر کوی او د یوه ملت په زړه او دماغ حاکمیت پیدا کوي.

دا راز کسان هماغه خلق دی چه پس له مړینې هم د دوی تسلط او معنوی نفوذ په انساني جوامعو باندې باقی وی او په پېړیو پېړیوئی اثر نه محوه کېږي.

د لیکوال شخصیت او اخلاقی شجاعت: د هر چا په لیک او انشاء کښې د هغه شخصیت او اخلاقی شجاعت ډیر اثر لری.

کوم لیکونکی چه ځانته په درانه نظر گوری او ځان ورته سپک او وړوکی نه ښکاري خپل مسئولیت د یوه لیکوال په حیث ښه پېژني او د جامعې په مقابل کښې ورته خپله وظيفه ډیره درنه معلومېږي.

همدغه احساس هغه ته جرئت ورکوی چه د ناپوهانو له انتقاد او ملامتې نه ونه وېرېږي او د جامعی عیبونه او دردونه په صراحت بیان کړي.

د ډیرو لویو لیکوالو زیات شهرت د همدغه صفت مرهون دی او د لیکوال هماغه لوړ شخصیت دی چه د ده په انشاء کښې خپل عظمت او جلال ښیي او خلق ورته په احترام سرتیتوی.

د ادبی آثارو مطالعه: د لویو او سترو لیکوالو د آثارو مطالعه د انشاء د زده کوونکو دپاره ډیر گټوره ده ځکه چه ښه انشاء او د ادب ټولې ښیگنې څوک چا ته په درس او تعلیم نشی ښودلی، دا پوهه تر ډېره حده د ادبی آثارو په مطالعه حاصلېږي.

سړی باید د نظم او نثر ادبی متون په دقت ولولی او د همدغی مطالعی په وسیله د ادب په باریکیو، رمزونو او ذوقی کیفیاتو پوه شی چه هغه د ادبی اصولو او قوانینو په زده کړه نه حاصلېږي مگر دا زده کړه باید داسی نه وی چه لیکونکی به له یوه او بل نه څه را اخلی او خپله انشاء به ئی گڼي.

د انشاء معنا دا ده چه نقل او غلا به نه وی ایجاد به وی.

د ادبی آثارو مطالعه باید لکه غذا او طعام په انسان کښې قوت پیدا کړی او داسی تحلیل شی لکه چه له غذائی موادو نه معنوی قوتونه پیدا شی او ماهیت ئی بدل شی څنگه چه له خبری نه خبره پیدا کښې باید د یوه او بل له افکارو نه نور نوی او تازه فکرونه پیدا شی او په ذهن او دماغ کښې د انشاء د پاره نوی مواد وزېږوی.

د فکر آزادی: څومره چه یو لیکوال یا شاعر آزاد فکر کولی شی او له ذهني اسارت نه خلاص وی هماغومره ئی انشاء هم له تقلید او ابتذال څخه لرې وی. په همدغه وجه لیکوال او شاعر ته ښائی چه د اجتماع او محیط، عرف او عادت په مقابل کښې د نورو په شان په پتو سترگو سرقت نکړی بلکه د خرافاتو او موهوناتو په مقابل کښې د بغاوت جنبه ولری. هغه څوک چه ډېر مقید او محتاط روزل شوی او وېریدونکی وی فکر او خیال ئی له کورنی مرغه لوړ پروازنشی کولی او په آثارو کښې ئی د عالی فکر او آزاد خیال ښی ښانې نشو لیدلی.

چېرته چه اندیښنې او تصورات لکه بندیان او قدیان په ذهن او دماغ کښې ایسار وی او د جرئت و جسارت لاس و پښی تړلی وی لیکوالی هم هلته غلامانه حیثیت لری او په ادب کښې حریت او شهامت نشی پیدا کېدای. د لیکوالی د ترقی او انکشاف دپاره د ډیموکراسی مساعد محیط په کار دی چه د فکر او عقل سترگی نه وی تړلی او د ژبی، قلم او عقیدې آزادی موجوده وې.

سبک

د سبک حقیقی معنا سره یا سپین زرویلی کول او په قالب کښې اچول دی. مجازاً د بیان او اظهار خاص طرز ته سبک وائی. هر لکيوال د خپل فکر او خیال د څرگندولو دپاره یوه خاص طرز لری چه هغه د ده سبک باله شی.

د ځینو لیکوالو او شاعرانو سبک ته دومره ښکاره وی چه ادب پیژندونکی ئې د الفاظو له انتخابولو، د کلماتو له ترکیب او د تعبیر له طرز څخه پیژندلی شی مثلاً رحمان بابا، حمید او خوشحال خان خټک بیل بیل سبکونه لری چه د فکر او معنی له حیثه او د الفاظو او تعبیراتو له خوائی رنگ او ډول له ورا معلوم دی.

همدغه شان د کاظم خان شیدا اشعار که څه هم د حمید له اشعارو سره په نازک خیالی او ځینو نورو ادبی خصوصیاتو کښې ډیر مشابَهت لری مگر بیا هم د شیدا او حمید شعرونه د ادبی ذوق خاوندان یو له بله پیژنی.

څنگه چه د دوه تنو څیری که څه هم یو له بله ډیری نزدې وی او ډیر خلق پری تپروزی بیا هم ځینی فرقونه لری چه یو له بله بیلوی د دوه سبکونو ډیر نږدیاوالی هم له یو څه مغایرت نه خلاص نه وی او ځیر کتونکی ئی فرق کولی شی.

هماغه شان چه د دوو تنو په آواز کښې فرق شته او يو مقصد يو سړی په يوه راز او بل ئې په بل راز څرگندوي د ليکوالو او شاعرانو په انشاء کښې هم ډېر لفظي او معنوي فرقونه شته چه د سبک او اسلوب بيلتون ښی. مثلاً: د پښتو ژبی دوه لوی او مشهور شاعران (خوشحال خان او رحمان بابا) دواړه خپل استقامت او صبر و ثبات بيانوی يا مونږ ته د مقاومت او زغم درس راکوی نو يو راته وائی:

د عالم ډیری خبری د جهان توری لښکری

زړه می نه ښوروی له ځایه غر خو هسی وی کنه

هغه بل یعنی رحمان بابا همدغه مقصد په دی ډول بیانوی.

لکه ونه مستقیم پخپل مکان یم که خزان راباندی راشی که بهار

د خوشحال خان باتور شخصیت او رزمی احساس همدغه تقاضا لرله چه د

ډېرو لښکرو او ډېرو خبرو په مقابل کښې خپل زړه لکه غر ځای په ځای ولاړ

وښی او خپل زړورتوب په دغه ډول څرگند کړی مگر رحمان بابا د خپل

صوفیانه او عارفانه ژوند او احساس په غوښتنه بل راز فکر کوی او داسی

تعبیر پیدا کوی چه د ده له ذوق او نظر سره موافق دی.

دی لکه یو حکیم د دنیا دورنگی، خزان او بهار، غم او خوشحالی په نظر

کښې نیسی او انسان ته دا درس ورکوی چه سړی باید د زمانی د حوادثو او

انقلابونو په مقابل کښې لکه ونه مستقیم ودرېږی چه نه ئی د دنیا بهار له چټي

وباسی او نه ئې خزان ملا ماته کړی.

دغه د سبک او لهجی اختلاف چه د دې دوو ستره شاعرانو په وینا کښې

شته په دی دوه بیتو کښې ئې ډیر فرق راووست او په یوه مطلب کښې ئې دوه

مضمونونه پیدا کړه.

کله داسې پېښېږي چه دوه شاعران يو مضمون افاده کوي چه ځيني الفاظ ئې هم مشترک وي او دا گمان پيدا کېږي چه يوه به له بل نه اخستې وي مگر د همدغسې مضامينو د بيان طريقه بيا هم يو څه فرق لري چه د يوه سېک له بل نه بيلوي او د ادبي لهجې په لحاظ د يوه افاده له بل نه غوره ښيي لکه د رحمان بابا او حميد دا بيتونه:

چه له څنگه مې دلبر په لاس کښې جام دی نن اورنگ د زومانې زما غلام دی

(رحمان بابا)

هر چه تا غوندي دلبر يې به څنگ کښېني د پڼو په ځای هغه ته اورنگ کښېني

(حميد)

مقتولان ستا د غمزو دی لاله نه دی چه په سره کفن له خاورو را بيرون دی

(رحمان)

سره لاله له هغې زمکې زرغونېږي هر چه ستا د مقتول وينې وي پرې رغښتي

(حميد)

پدې بيتونو کښې د مضمون په لحاظ څه ډېر فرق نشته او ځيني کلمات چه په يوه بيت کښې راغلي دي په بل بيت کښې هم عينا استعمال شوي دي مگر بيا هم د رحمان بابا او د حميد خبرې د سپک او لهجې په لحاظ ښکاره توپير لري او شعر پېژندونکي پوهيږي چه شعري قوت ئې يوراز نه دی.

دا خو د شاعرانو په سپک کښې هغه توپير دی چه د عبارت او لهجې په لحاظ د يوه شاعر وينا له بل نه بيلوي او د اداء په طرز پورې تعلق لري مگر د سېک او اسلوب په بيلتون کښې سر بيره به الفاظ او تعبير په طرز د ليکونکو

او شعراؤ د فکر او نظر اختلاف هم ډېره برخه لری چه د لیکوالو او شاعرانو په مقایسه او مقابله کښې دغه خوا هم ډیره مهم او درنه ده.

رحمان او خوشحال د فکر له حیثه:

دواړه لوی او مشهور شاعران دی مگر د دواړو فکر او نظریو راز نه دی او په ادبی سبکونو کښې ئې د فکر له حیثه ډېر فرق موجود دی. د خوشحال خان شاعری د روح او معنی په لحاظ پښتني شاعری ده او پښتونولي پکښې ډېره زیاته ده که څوک د ده اشعار په یوه بله ژبه هم ترجمه کړي نو پښتني رنگ او پښتونتوب ترې نه ځي ځکه چه د ده افکار او احساسات پښتني دي او د افغانیت نمایندگی کوي. که څوک غواړي چه د افغان ملت یوه ښه مکمله پښتني نمونه وگوري نو پخپله خوشحال خان خټک د افغانیت ډیر ښه مثال دی او د ده اشعار د پښتو او پښتونولي کامل تصویر گڼلي شو مگر رحمان بابا دغسې نه دی د هغه افکار او احساسات تر ډېره حده له مطلق انسانیت او انساني سلوک سره تعلق لری او د بشري اخلاقو درس راکوي خوشحال خان پخپلو اشعارو کښې مونږ ته یو داسې سړی رابښی چه د ده په نظر کښې د سپیتوب او نارینتوب ډیر ښه مثال دی او دی ورته په مردۍ او رجلیت قایل دی چه یو خوبیتونه ئې دا دي:

مرد به نشې په گفتار	څو پیدا نکړی کردار
چه دی وکنځی مرد نه یې	که له تا، نه وی په دار
چه خه دی خو انتقام دی	د مردانو کار و بار
عفو هورته ځای لرینه	چه نه عیب وی او نه عار
چه عېت ور څخه نه وی	هغه مرد نه دی په کار
هم مهره لری هم زهر	ښه مردان وی لکه مار
چه هم تندر هم باران وی	تر هغو مردانو څار

مرد به غم د خپل هنر کا نه د زړ او د دینار
مرد به غم کا د خپل شرم د عزت د اعتبار
نامرد فخر په نسب کا مرد نه مور لری نه پلار

څنگه چه په پښتو او پښتونولي کښې پت او عزت ساتل دومره اهميت لری چه پښتانه ترېنه سر او مال دواړه قربانوی نو خوشحال خان هم په دغو بيتو کښې د پښتنی ذهنييت ډېر ښه ترجمانی کوی او وائي انسان بايد د انتقام اخستلو قوت او قدرت ولری چه څوک ورته په سپکه سترگه ونه گوری او هر چا سترگه تری و سوزی مگر یوازې دا کافی نه گڼی چه حق ترینه وډار شي بلکه د مینې او محبت لرل هم ضرور گڼی او ښه کردار ته په ډیر اهميت گوری، په یوازې نسب فخر کول نامردی گڼی او وائي مرد بايد د خپل عمل او کردار اولاد وی او پخپلو کارنامو وپیژندل شي.

د خوشحال خان د ژوند او د ده د عصر او محیط تقاضا دا وه چه پښتنو ته د ملی عزت ساتلو او د وطن له غلیمانو نه د انتقام اخستلو درس ورکړی ځکه ئې ویل:

خو وانځلی له غلیمه انتقام مرد نه خوب کا نه خوراک کا نه ارام
که په توره ئې ځواب ورکړی مردی ده که وجود دې څوک ازار کاندی په چوب

عبدالرحمن بابا چه یو صوفي او اخلاقی شاعرو او له مینې، محبت سره ئې ډیر کار درلود هغه پښتنو ته نور څه ویل او د غضب او انتقام جذبه ئې په دی ډول سروله:

شهیدان نه دی هغه خونفروشان چه خونی ته خونېها نکړی معاف دی

رحمان بابا که څه هم پښتون و مگر د خوشحال خان په شان د پښتنی احساساتو او جذباتو له تاثیر لاندی نه و راغلي او په همدغه وجه ئې په اشارو

کښې د پښتنې ذهنیت اغیزه ډېره لږ وینو یائې په بل رنگ او بل طرز کښې وینو.

دی هم مردی او مردانگی ستائی مگر هغه نارینتوب چه خوشحال خان ئې تفسیر او تعبیر کوی او هغه چه رحمان بابا ورته مردی وائی یو له بله ډیر فرق لری. دی وائی:

مړنی ویلی بویه وهغه ته	چه بی وجهی ازار نه کا هیخ سپری
حرام خورد مخشو په حساب دی	که په توره یا په تیغ وی مړنی
د مکی سفر آسان دی مرد هغه دی	چه له ځانه سفر کاندی سفر دا دی
هیخ تر بنه می نشی په تش ډاډ کورو کلی	مرد بویه چه واخلی د غم پیتی له غمگینه

دغه عارف او صوفی شاعر نارینتوب دپته وائی چه سپری د نورو د خیر او گټی دپاره له خپل ځانه تیر شی او د یوه غمجنی د غم پیتی پخپلو اوږو واخلی، څوک ئی بی وجهی له لاسه ازار نشی، د چا مال په زور او ستم لاندی نکړی.

دی لکه خوشحال خان چا ته نه وائی که څوک دی په لرگی وهی ته بې په توره وهه بلکه د عفو او گذشت درس ورکوی او غواړی چه د خلقو په زړونو کښې د رحم او عاطفی احساس وروزی او په عالم کښې همدردی او مهربانی پیدا کړی.

ده د نرم زړه خاوندان ښه گڼل ځکه ئی ویل:

ډېر عزیز دی موم د لان تر سکندرانو ته یو څاڅکی شه د اوبکو گوهر مشه

خوشحال خان په ننگ او غیرت، په توره او افغانیت فخر کاوه او ویل یې:
د افغان په ننگ می وتړله توره ننگیالی د زمانی خوشحال خټک یم

زه عاشق یم سرو کار می دی له عشقه نه خلیل نه داؤدزی یم نه مومند

لنډه دا چه خوشحال خان یو ملی شاعر دی چه ملی روح تقویه کوی او قوم
جوړوی مگر رحمان بابا د مینی او محبت شاعر دی او په کلام کښې ئې عرفانی
تصوفی او اخلاقی خوا ډېره درنه ده.

د ده تعلق له عشق سره ډېر زیات دی او د عشق په حقیقت ډېر ښه پوه شوی
دی.

د عشق او محبت سندري د خوشحال خان په دیوان کښې هم ډېری دی مگر
په عاشقانه سندرو کښې ئې هم د شجاعت او شهامت اغیزه موجوده ده او د
ننگ و غیرت روح پکښې ډېر حلول کړی ځکه ئې غزلو هم حماسی ښه پیدا
کړېده یعنی زړورتوب او زورورتوب په عشق کښې هم له خوشحال خان سره
ملگری دی او کله چه له ښکلو معشوقو سره خبری کوی بیا هم اکثراً د یوه
قهرمان او توریالی شان او حیثیت پکښې ځان ښی وگورئ! د ده د غزلو ځینی
بیتونه:

که زه نه وای تا به ځان لره بلل څوک	په پالنگ به دی دا هسی درختل څوک
که نیولی زرکه باز پریردی له چنگه	زه به هم له لاسه پرېږدم شوخ شنگه
د غمزی په تیغ ئې خوږ ښه ئې خوشحاله	مړنی په روغ صورت نه ځی له جنګه
توره چه تېرېږی خو گذاره لره کنه	زلفی چه ولول شی خو خپل یار لره کنه

د خوشحال خان په عشقی غزلو کښې تواضع او عجز و نیاز هم شته مگر په
هغه اندازه چه رحمان بابا د عشق او محبت په مقام کښې د شاعرانه او عاشقانه
ادبو رعایت کوی دی ئې نکوی.
خوشحال وائی:

زه خوشحال کمزوری نه یم چه به ډار کړم په ښکاره ناری و هم چه خوله ئې را کړه

مگر رحمان بابا د دلبرانو په مقابل کښې بیدلې او بې زړه توب خوښوی او وائی:

دغه ځای د بیدلانو دی رحمانه د دلبرو په کوڅه د لارو رمشه

د خوشحال خان خټک سبک 1:

د خوشحال خان لومړۍ خصوصیت دا دی چه پخپلو اشعارو کښې ئې د ملیت او وطن دوستۍ احساس په ډېر قوت گډ کړی او پښتنو ته ئې د خوی او خپلواکۍ پیغام وړاندې کړی دی حماسی برخه ئې په شعر کښې ډېره درنه او له قوته ډکه ده.

د مضامینو د تنوع او د شعر د اقسامو او انواعو په لحاظ څوک له ده سره برابری نشي کولی.

د فکر آزادۍ، بې قیدۍ او جرئت و جسارت ئې ډېر زیات دی ځکه ئې په اشعارو کښې بېباکه او بې پروا زړورتوب وینو.

د ده اعترافات او رندانه وینا په دغسې وضاحت او صراحت د نورو په اشعارو کښې نه وینو دی له اقوامو او اشخاصو نه نه دی وېرېدلی او د عرف و عادت، د رسم و رواج په قید کښې ډېر نه دی راغلی.

د ده اشعار د ده له ژوند او ورځینو پېښو سره ډېر ارتباط لری او د خپل وخت ډېر حالات ئې د شعر په ژبه بیان کړی دی ځکه ئې له اشعارو نه د عصر او محیط رنگ او ډول ښه معلومېږي او د ده معنوی څېره د ده په اشعارو کښې لیدلې شو.

د ده په دیوان کښې تصوفی، اخلاقی او عشقی اشعار هم شته مگر د ده د شاعری اساسی جزء او مهمه برخه ئې نشو گڼلې، دا ویلی شو چه دی د راز راز

معلوماتو او مطالعاتو خاوند و او له دغو خواؤ نه ناخبره نه و مگر په شاعري کښې ئې هدف د ملیت د جذبې وینبول و او اسای توجه ئې همدغی خوا ته وه خوشحال خان په شعر و شاعري کښې د الفاظو ډېر پروا نه ده ساتلی هر لفظ چه په هر ځای کښې په کاریده خپل و او که پردی غریب و او که فصیح ده ترېنه کار اخستی او کله ئې د یوه لغت هډوکي هم مات کړي او په وچ زور یې په یوه ځای کښې لگولی دی په همدغه وجه د ده د دیوان د لغاتو حل کول او په ټولو اشعارو یې پوهیدل گران کار دی.

ترڅو چه سړی له ځینو هندي ژبو او د پښتو له مختلفو لهجو او محاورو نه خبر نه وی د ده په اشعارو پوره نشی پوهیدلی.

د غومره ډېر اشعار ویل ضرور له الفاظو سره یوڅه بی قیدی او بی پروایي غواړي او د اشعارو په دغسی لویو دیوانونو کښې اړو مرو له پردیو او نا آشنا لغتونو نه کار اخستل کیږي خوشحال خان ته د پښتونولي، نبض او رگونه ډېر ښه معلوم و او د ننگ و غیرت په پارولو ډېر ښه پوهیده ځکه یې اشعار د پښتنو په ذوق او فکر ډېر برابر دي او پښتونولي پکښې ډېر زیاته ده.

د همدغه مقصد دپاره ده پښتنو ته ډېری طعنی هم ورکړي دي او په سپوروستو غو ویلو کښې یې هم کمی نه دی کړی ده ځینی ډېر ترڅه حقایق هم بیان کړيدي چه پښتانه خپلو نیمگړتیاؤ ته ملتفت شی او ځان وپېژني.

د ده په اشعار کښې زړه ماتوونکی رقیق احساسات نشته او په ویونکو کښې لوړ همت، تینگ عزم د آزادی مینه او د وطن عشق پیدا کوي.

د رحمان بابا سبک:

رحمان بابا د ساده انشاء خاوند دی او په سبک کښې یې د فصاحت او بلاغت ډېر مراعات شویدی له اشعارو نه ئې هر څوک خوند او فایده اخلي او عام و خاص پکښې برخه لري.

د معنايو مخ ئی هر چا ته ښکاره دی او بل مخ ئی خواص وینی او
مخصوص خوند پکښې مومی د عبارت روانی او عام فهمی ئی په کلام کښې
ډېره اغیزه کړېده ځکه ئی عام مقبولیت پیدا کړی.

اشعار ئی عارفانه دی او اخلاقی ارزښت لری چه رحمان بابا ئی هر چا ته
صاحب حال او سالک معرفی کړی په همدغه وجه خلق ده ته ډېر ښه عقیده لری
او د غی عقیدې ده د وینا تاثیر ډېر زیات کړیدی.

د اشعارو یو مهم خصوصیت ئی دا دی چه ډېر بیتونه یی لکه متلونه داسی
دی چه د استدلال کار تری اخستل کیږی دا ځکه چه د ده اشعار د ژوندانه له هر
اړخ سره تماس او تعلق لری او خلقو ته په حیاتی چارو کښې ډېره ښه لارښودنه
کوی په همدغه سبب خلق د ده په دیوان کښې فالونه گوری او هغه څه پکښې
مومی چه دیوه او بل له حال سره سر خوری او د هر چا د زړه خبری په کښې شته.
د ده اشعار د زمان او مکان په محدوده او تنگه دایره کښې بندنه و ځکه ئی
په هر ځای او په هر وخت کښې هر څوک خونوی او له هر مجلس سره اړخ لگوی
سازنده ئی د بزم په مجلس کښې وائی او خطیب ئی د منبر په سر لولی د غم او
ماتم خاوندانو ته پکښې ډېره ښه تسلی شته او مینانو ته د معشوقو له خوا ډېره
ښه پیغامونه.

له دنیا نه د چا زړه بیخی نه توروئ او د دنیا مینه هم په زړونو کښې دومره
نه پریږدی چه زړونه تور کړی.

د عشق او مینی په باب رحمان بابا د حسن او ښکلا له مقامه تیر شوی او
معنی ته رسیدلی دی دی کومه ښکلی او ښایسته محبوبه نلری بلکه په حسن
او ښکلا مین دی، هر چیرته چه وی او په هر څه کښې چه وی دا مینه له ده سره
دومره پخه شوه چه په خپله عشق د ده معشوقه شوه او له سینگار او ښکلیتوب
نه زیات په مینه مین شو.

دی په دې حقیقت ډېر ښه پوه شو چه ښکلا له عشق او مینې پیدا کېږي او د عشق پر توجّه په هر څه ولویږي نو هغه ښکلی او ښاغلی شی.

رحمان بابا عشق پیر، وپیشوا گڼی او د جمله و مخلوقاتو پلار ئی بولی.

د ده په اشعارو کښې قومی او محلی رنگ دومره تسلط نه دی موندلی چه د یوه قوم یا د یوه هېواد د شاعر و گڼل شی دی په هغو شاعرانو کښې راځي چه که د ژبی نا آشنائی نه وی نو بین المللی شاعر که ورته ونه وایو یو بین الاسلامی شاعر خو ورته ویلی شو ځکه چه د ده تعلق تر ډېره حده له انسان او انسانیت سره دی او نه محیطی خصوصیاتو گرد ئې له ځانه خنډلی دی.

زه عاشق یم سرو کار می دی له عشقه نه خلیل او داؤزی یم نه مهمند

ده ده په الفاظو او جملاتو کښې روانی، وضاحت او خوږوالی موجود دی او کلام یې له تعقیدونو او ابهام څخه خلاص دی.

له تشبیهاتو او استعارو نه ئې ډېر کار نه دی اخستی او د معنا ښایست ئې د عبارت له سینگار نه ډېر زیات دی.

د ده د اشعارو ښکلا داسی ده لکه چه یو ډېر ماهر خیاط له یوه سنگین، ساده مگر ډېر قیمتی ټوکی نه داسی لباس جوړ کړی چه د اغوستونکي له قد او اندام سره ډېر زیات مناسب وی او په نیولو، پریکولو او گڼدلو کښې ئې ډېر دقت شوی وی.

د حمید سبک:

عبدالحمید مومند په شعر او شاعری کښې له نازک خیالی او له تشبیه او استعارې نه ډېر کار اخستی دی د شعر ډېری نازکی د ده په کلام کښې شته او په دغه صنعت کښې یو ممتاز مهارت لری د فن او هنر په لحاظ چه څومره لفظی او معنوی ښېگڼی د شعر دپاره په کار دی دی پری ډېر ښه پوه شوی او

خپل هنر ئی ډېر ښه ښودلی دی موشگافی د ده کار دی اسمان ته د شعر زینې
ایښودل د اسمان ستوری د شعر په لړ کښې پیل د ده هنردی.
د ده په سندرو کښې د عشق سوي او گداز ډېر اغیزه کړی ده او له ښکلا
سره ئی تعلق ډېر زیات دی.

په کلام کښې ئی ځینی لفظی او معنوی تعقیدونه شته او ځینی لغات
پکښې داسی استعمال شوی دی چه معنی ئې ښه واضحه نه ده یا په گرامری
لحاظ نقص او عیب لری همدارنگه په ځینو قافیو کښې ئی هم ځینی عیبونه
موجود دی چه د فن په لحاظ ورته ادبی نقص ویلی شو مگر په اشعارو کښې
ئې ادبی خوندونه هم دومره زیات دی چه د غه راز عیبونه پکښې پټ او ورک
دی. حمید په مضمون افریني. کښې لوی لاس لری او د هر شی له لیدو کتو نه
یوه ښه معنی پیدا کوی. په شعر کښې ئی پند و نصیحت او اخلاقی لارښودنی
شته چه د ژوندانه په لارو چارو کښې ترېنه ښه استفاده کیږی په عشق کښې
لکه رحمان بابا ډیر پورته او لوړ نه دی ختلی چه د حسن او ښکلا له سرحده هم
تیر شوی وی مگر د عشق هنگامه ئی ډیره توده ساتلی ده او د سوزناری ئی
ډیری سوزنده دی.

یاد ښکلو د پاولیو شرنگهاردی یاد عشق د لیونیو د ځنځیر
که د حمید شعر له یوه لباس سره مشابه کړو نو ویلی شو چه دغه جامه
ډېرې غټی او میده بخی. لری او گل دوزی پکښې ډیره زیاته ده په دی ټوکی
باندی هر راز بوتی او گلونه شته او د صنعت مهارت پکښې له ورا معلوم دی دا
جامه که د ټوکی او رخت په لحاظ ډیر قیمت ونلری نو دغه انځور او نقش و
نگار ئی هم قیمت لوړولی شی.

غرض دا چه په دغو اشعارو کښې د صنعت برخه زیاته ده او داسی مثال
لری لکه چه یو شعر او یوه قطعه یو ډېر ماهر خطاط ولیکی او د خطاطی فن

پکښې دومره ارزښت پيدا کړې چه خلق د شعر مضمون ته دومره نه گوري لکه
چه د خط ښايست او ښکلا ته گوري.

پښتو څنگه وليکو؟

ځينی وائی پښتو بايد سوچه کړو، پردی لغات تربنه وباسو او يو ټکی فارسی يا عربی پکښې پرې نږدو.

دا نظریه په ډېر افراط بناء ده او دا کار کېدونکی نه دی په دنیا کېنې داسی ژبه نشته چه پردی لغات پکښې نه وی او نیلی رینسی ئی له نورو ژبو سره تړلی نه وی جهان اوس یوه کور غوندی دی او د ملتونو فرهنگي او اجتماعي تعلقات ورځ په ورځ زیاتېږی اوس د هر چا غږ د بل غوږ ته رسیږی او نا آشنا آواز نه له یو بله آشنا کېږی.

هره ژبه له بلی نه څه اخلی او څه ورکوی.

د ولسونو د گډ ژوند سیاست په ژبو باندې هم تاثیر لری او پردی لغتونه خپلېږی هغه وخت چه هیوادونه یو له بله ډېر لری ؤ او ولسونه به یو د بل په ژبه ښه نه پوهیدل بیا هم په ژبو کېنې دخیل کلمات وجود ؤ او د لغاتو په نړۍ کېنې معرب، مفرس مفعن الفاظ پیدا شوی و نو اوس دا څنگه کیدای شی چه په پښتو ژبه کېنې دې پردی لغات نه وی هغه نوې معنا گانې او نوی مفهومونه چه په جهان کېنې اوس را پیدا کېږی، طبعاً په پښتو کېنې نوم نه لری او دا نشی کېدای چه ټولو ته د نوو اختراعاتو په شمول په پښتو ژبه کېنې نوی نومونه پیدا کړو که څوک په دی فکر کېنې وی چه مونږ دې له نورو ژبو نه څه نه اخلو او

یوازې پښتو لغتونه دې استعمالوو، د دې معنی دا ده چه خپله ژبه دې محدوده وساتو او خپل فرهنگ دې په ډېر ابتدائی حال پریږدو.

دا فکر باید له مغزو نه وباسو او هیڅکله دا ونه غواړو چه په پښتو کښې دې دخپل او مفغن کلمات نه وی مگر د دې معنا دا نه ده چه مونږ به د پښتو موجود او مستعمل لغات غورځوو او په عوض کښې به ئې پردی غلات بی ضرورته محض د تفنن دپاره راوړو ځکه چه دا کار هم ژبی ته زیان رسوی بلکه ژبه په مرور د زمان محوه کوی په پښتو کښې د اشتقاق له اصولو سره سم د نوونو مو او اصطلاحاتو وضعه هم په کار ده مونږ باید ژبه به د جمود په حال پری نږدو او وخت په وخت د زمانی له ضرورت او احتیاج سره سم نوی تعبیرات او نوی نومونه پیدا کړو او کوښښ وکړو چه د ژبی لغوی استعداد او د افادی قوت زیات شی. او دا کار هلته کېږی چه مونږ د پردیو لغاتو او اصطلاحاتو په قبلولو کښې له غور او سنجش نه کار واخلو او هر څه په پتو سترگو بی ضرورته قبول نکړو پښتو ژبه په پېړیو پېړیو له لیک او لوست نه لری پاته شوی او نوری ژبی د پښتو په هیواد کښې د دفتر او دیوان ژبی وی په همدغه وجه نن د قلم ژبه د پښتو له ډېرو لغاتو سره نا آشنا ده ډېر ژوندی لغات چه د عوامو په محاوره کښې ډېر زیات استعمالېږی د لیکلو په خوله نه راځی او په ځای ئې پردی لغات لیکل کیږی مونږ اوس د تش په ځای خالی لیکو، زړور ته دلیر او زمري ته شېر وایو د دروند په ځای سنگین او د مینی په ځای محبت لیکو، ترکان ته نجار او پښ ته آهنگر وایو پردی راته بیگانه شو او د پښتو لمر او سپوږی، رانه په فارسی ابر کښې پنهان شوه ځکه ئې ځای آفتاب او مهتاب یا شمس و قمر و نیو او توری په حرف بدل شو.

په پښتو ادب کښې ځینی داسی اشعار هم شته چه عربی او فارسی لغاتو پکښې د پښتو ژبی رنگ او بڼه داسی اړولی ده چه عام پښتانه ئې هېڅ په معنی نشی پوهیدلی لکه دا ست حه گوری.

مخ دې شجر حسن ثمر دى يدین رجلین پی لگوم ثمر به خورمه
د عربی او فارسی ژبی علمی او ادبی سلطه په پښتو ژبی دومره قایمه شوه
چه د دغو ژبو لغات ادبی او مهذب وگڼل شوه او پښتو لغتونه بی تهذیبه په
نظر راغله.

په همدغه وجه د معشوقو شونډو ته لب وویل شوه او بیا ترینه په لام او بی
تعبیر وشوه د ښکلو څڼو او کوڅیو ته مو زلفی وویلی او باڼه مو مژگان وبلل
چشمان رخسار او دندان د غزل ژبه شوه او پښتانه شاعران په چاه زنخدان
کښې ولوېدل. اوس په کار دی چه له دغه تاثیر ځان خلاص کړو او د پښتو
ژوندی او مهجور لغتونه په پښتو ادب کښې راننباسو مگر دا هم باید په نظر
کښې ولرو چه د یوی ژبی کور په دی دومره نه وړانږی چه پردی لغات پکښې
ډیر راننووزی بلکه د ژبی له ترکیب او تالیف سره لوبی کول او د نورو ژبو په
سبک او اسلوب جملی جوړول ژبه خرابوی او اساس ئی وړانوی یعنی د ژبی د
گرامر او محاوری مراعات ډیر په کار دی او په دغه برخه کښې د لیکوالو بی
پروائی د ژبی د مسخ کیدو سبب ګرزی.

په یوه پښتو کتاب کښې د یوه مشهور لیکوال دا جمله (دغه صورت د
مستقبل د وارداتو د امتزاج نه یو ځلانده ماضی ته تخلیق ورکوی).
په دې لحاظ دومره بده نه ده چه عربی لغات پکښې ډیر دی بلکه په دی
وجه ډیره بده ده چه د جوړولو طرز ئی ښه نه دی او په ترکیب کښې ئی ډیر وړانی
موجود دی په پښتو کښې ځینی لیکوال شته چه د پښتو خالصه لغات ډیر
زیات استعمالوی مگر جملی ئی بل راز وی او ګرامی نقص پکښې وی پښتانه
لیکوال باید د ژبی اصول او قوانین په نظر کښې ونیسی او د نورو ژبو د تقلید
په وجه پښتو محاوره هیږه نکړی.

په پښتو ژبه کښې ځينې لغوي او گرامري تغيرونه

ژبه هم لکه نور موجودات د تغير او تحول د قانون تابع ده.

د نن ورځې مترقي ژبې هم د خپل پيدا ايښت په ابتدا کښې ډېرې نيمگړې وې چې محدود لغات او اصوات ئې لرل، د ترکيب او تاليف په لحاظ هم ډېر سادگي پکښې وه او لغات به د مفرداتو په شان استعماليده په لومړۍ مرحله کښې د محسوسو شيانو نومونه پيدا شوه بيا ورو ورو د نورو مفاهيمو او معنوي امورو دپاره استعمال شوه او ځينو الفاظو له اسمي معنا نه فعلي معنا ته انتقال وکړ لکه چه له (غورډنه) (نغورډل) جوړ شو او له (کسي) نه (کسل) همدارنگه ځيني اصوات په افعالو بدل شوه يعنې له (ډز) نه (ډزول) او له (ټک) نه (ټکول) پيدا شوه.

د ژبې له تدريجي تکامل او ترقي نه په ژبه کښې گرامري قوانين کشف شوه او مکمله صرف و نحوه را پيدا شوه.

يعنې د مذکر او مؤنث فرقونه او د مختلفو عواملو تغيرونه په ژبه کښې زيات شوه او د افعالو په نوعيت کښې ډېر زياتوالي راغې مگر وروسته تر دغې مرحلې چه ژبې له ډير استعمال لاندې راغلې او ليک و لوست ډير زيات شو، نو ځينو ژبو خپل ډير گرامري خصوصيات او مميزات له لاسه ورکړه او لغاتو هم بسيط شکلونه پيدا کړه. د افعالو مرکب ډولونه په بسيطو بدل شوه

مگر دغه تغیر او تحول په ټولو ژبو کښې په یو راز نه دی عملی شوی او ټولی ژبی اوږه په اوږه وړاندی نه دی تللی.

د پښتو ژبی د تغیر او تحول مراحل مونږ اوس نشو ښودلی ځکه چه د دی ژبی د ډیرو پخوا زمانو لیکلی زاړه اثار له مونږ سره نشته او دا نشو کولی چه په دغه باب کښې مدلل څه ولیکو او دا معلومه کړو چه پښتو په کومه مرحله کښې واقع ده مگر په لنډ او مختصر ډول دومره ویلی شو چه پښتو ژبی د لغاتو او گرامر په برخه کښې له څه مودی پخوا نه تر اوسه پوری ځینی تغیرات قبول کړی دی چه دلته ئی دیوه بحث د آغاز په ډول ښیو.

الف- د لغاتو برخه:

ځینی لغات پخوا مستعمل و چه اوس متروک دی یائی په تلفظ کښې تغیر راغلی او ځینی نور پخوا یو شان استعمالیده او اوس بل شان یعنی په معنی کښې ئی تغیر راغلی دی چه یو څه مثالونه ئی دا دی:

اغوستن: دا کلمه میا روښان او اخوند درويزه د جامو او کالیو په معنی داسی استعمال کړیده (اغوستن نه اغوندی) چه اوس یوازی مصدری معنی لری او په دغه معنی ئی څوک نه استعمالوی.

هلک: اوس یوازی مذکر طفل ته د زیریدو له وخت د ځلمیتوب تر وخته ویل کیږی چه په فارسی ورته (بچه) وائی مگر په زړو کتابونو کښې هرواړه او کوچنی خیز ته هلک ویل شوی دی لکه (هلک خبره- هلک حج- داس سر دی هلک وی. هلک جنگونه).

ښاغلی: په زړو کتابونو کښې ښه خط ته هم ښاغلی خط ویلی شوی مگر اوس یوازی ښه سړی ته ښاغلی وایی او بس.

اغوندوی: اوس اغوندی استعمالیږی لکه: (جامی اغوندی) او که څوک بل چا ته د جامی ور اغوندی نو په دغسی مورد کښې (ور) زیاتوی یعنی

اغوستل، وراغوستل استعمالیږي، مگر پخوانو (اغوندوی) د (وراغوندی) په معنی استعمال کړیدی.

خپلسر: دا کلمه په پخوانیو کتابونو کېږي ډیره راغلی ده چه اوس متروکه

ده.

جوکل: د تللو (وزن کولو) په معنی په فوائد الشریعت کېږي داسی استعمال شویږي: تله حق ده یارانو په صراط و جوړېږي... عملونه به دواړو، و جوکل شی. د بندگانو پری نیکی بدی جو کېږي.

ځبله - وبله: دا لغتونه هم په اوسنی لیک کېږي نشته او پخوانی لیک کېږي ډیر استعمال لری.

پاتی کړي: سلیمان ماکو او خوشحال خان خټک د (پریښی) په معنی پاتی کړي لیکي چه اوس مونږ یوازی (پاتی شوی) په لازمی ډول استعمالوو او متعدی صورت ئی متروک دی.

گانده: د فرد او راتلونکی ورځ په معنی په زړو کتابونو کېږي راغلی دی چه اوی نه استعمالېږي.

پیارته: اوس پکښې تخفیف راغلی او (بیړته) استعمالېږي.

پیږه: پخوا (پېږ، پریږ) لیکل کیده او اوس (پیږ) لیکو.

وروستلی - ږونبلی: دا دوه کلمی هم اوس په مخفف ډول (وروستی،

ږونبی) لیکل کېږي او له پخوا نه پکښې تخفیف راغلی دی.

ویلېږن: دا کلمه اخوند دروېزه ډیره زیاته استعمال کړېده چه اوس ئی څوک

په معنی ښه نه پوهیږي لکه په دی جملو کېږي: ادب ئی ویلېږن، ناروایی ویلېږن، دا شهیده ویلېږن، وبال ئی ویلېږن.

دا کلمه په مخزن الاسلام کېږي په (۱۶) جملو کېږي ولیدل شوه او د

مختلفو مقامونو له استعمال نه داسې معلومه شوه چه د بوللو او گڼلو په معنی

به وی چه ځینی پوره جملی ئی دا دی:

۱- په هېڅ زمانه کښې اولياء تر انبياؤ نه افضل و نه به وين څلور څلوينست
بخر هر انبيا تر اولياؤ په بره مرتبه ئی ويلړين.

۲- امام اعظم زر ځله ښه خدای په خوب ليدلی ځکه دی په امانو کښې په
بره مرتبه ئی ويلړين.

۳- يوه يارو وې علی ته چه ما خدای په خوب ليدلی مرتضی وې دغه هسی
پر بازار هر څوک وینی ولی دا زده کړه چه مطلق لیده ئی نشته په دنيا کښې چه
مطلق تجلی لکه ئی ذات دی په قیامت ئی ويلړين.

۴- يو بيڅونه بی چگونه بل بی عيبه بي نقصانه وسکه دا دواړه سلبي او
تنزيهي ويلړين ولی نور لکه محی، ممیت، معز، مذل، خدای دی صفات فعلیه
ئې ويلړين. اخوند قاسم په فوايد الشریعته کښې هم دا کلمه داسی استعمال
کړی ده: اسلام جوړ په پنځه څيزه پنج بنائی ويلړين.

په دغه جمله کښې هم د بوللو او گڼلو معنی ښه اړخ لگوي.
يو بل لغت چه عبدالحمید پخپلو اشعارو کښې استعمال کړی له همدغی
مادی څخه مشتق معلومېږي چه هغه د (ويلاړ) کلمه ده لکه په دې بيت کښې:
شپون غو به ځکه سنگدله ويلاړه شی چه روگار کاندی له کايو د بيدیا

دا بيت په يوه بله نسخه کښې داسی هم راغلی دی:
وهير: دا کلمه په پخوانيو کتابو کښې داسی استعمال شویده (وهير کړ،
وهير شه) چه اوس (هير) ليکو مگر د وهير (و) هغسی نه دی لکه چه په ځينو
محارو کښې د جملی يا کلمی په سر کښې راځی لکه: (وماته- وتاته) ځکه چه
وهير په داسی جملو کښې هم استعمال شوی: (د وهير غاړيو) (نه وهيروی)
سکه: دا لغت په زړو انشاء کښې ډير راغلی يعنی خوشحال خان اخوند
دروېزه او نور داسی استعمال کړی دی (سکه احتياط ورځنی وکاني، سکه

پرهیز دې هر څوک وکا) چه په اوسنی لیکنه کښې نه استعمالیږي مگر د لغمان او تګاب په محاوره کښې وایی (ته به سکه وایی - ماسکه ویلی).

وراکړه: دا لغت د لری کړه په معنی په زړو کتابونو کښې راغلی دی لکه (د غیر فکر له زړه وراکړه) (د نبی له منډه ورادی) چه اوس په دغه ډول مستعمل نه دی که څه هم دا وایو (له ورا معلوم دی).

ویی: اخوند درويزه د (قول) په معنی راوړی دی لکه:

(دا ویی د پاک نبی دی) چه اوس نه دی مستعمل.

دغه راز ډېر لغتونه پخوانیو شاعرانو پخپلو اشعارو کښې راوړی دی چه اوس مستعمل نه دی لکه:

زوم: د حمید په دی بیتو کښې:

که رستم د زمانی وی پخپل زور کښی
دغه زور به شی سبا درڅخه زوم

د خوبانو هلک غم به ئی زور زوم کړی
دا چه ته ازمیې زور نن په کمزوری

چه مونده نشی په ښهر د لاهور کښی

وست: هغه وست د محبت په صحرا موندشی

(حمید)

لکه څوک چه خالی لاس وی په بازار ګډ

پیڅم: زه په وصل کښې هجران هسی پېڅمه

(رحمان)

مبتلا دې کړم په څه بلا بتا

سپېدل: نه له تا سره سهیږم نه بی تا

چه لاستا له غمه روغ ګرزم اتند دی

اتند: څه به غم د مال و ملک د دین و دل کړم

(رحمان)

تل ګندگی ته جعل اړل دی

اړل: بورا په بوی د ګلانو پیا

(خوشحال)

بلېښ: که هر خو می لکه و ورکی د پرهیز په اونی بلېښ
تپند زړه راڅخه ترکو عاقبت ځان ته را کېښ
(حمید)

ځله چه ټناکی د محنت لری په لاس کېښی هغه نه گوری په ځله د گوهر مخ

(حمید)

نغومی: هر سړی چه دا خلاص په لاری درومی که هر خو په غرونو درومی نه به نغومی

(خوشحال)

لړومی: ښه چه زه په عاشقیه کېښی شهید شوم په دالار کېښی څه لږ نه دی لړومی

(خوشحال)

وتنه: په دنیا وتنه دانه ده هوښیاره
آسپه: د دنیا مالونه واره سره اسپه
چه دی هېڅ په دنیا مال نه وی تنه
د دنیا په مال د زړه نه وی تر نه

(خوشحال)

ورمونه: هوښیار به مینه په ورمونو زیاته کا
غوبر: سیلاب په څو څاڅکو غوبر پیدا کا
ورمونه وایم که څوک مخ ماته کا
بنیاد ئی نشته غر پر په دا کا

(خوشحال)

په همدغه سبب چه په ژبه کېښی لغات محاورات او اصطلاحات وخت په
وخت تغیر کوی د ځینو بیتونو پوهیدل مشکل د شوی دی او د رحمان بابا په
ساده انشاء او عام فهمه ژبه کېښی هم داسی بیتونه شته چه په معنائی هر څوک
ښه نشی پوهېدلی چه یو څو مثالونه ئې دا دی:

د چکنا جکنۍ بېلتون په نیمه شپه وی
 د هارون چرخ پای نیلی دی د سپهر
 هسی آبئی دی د دوه سترگو په تیغ کښې
 هېڅ مزه په دی جهان کښې پاتی نشوه
 په ویلاړ ویلاړ به ځان ورپسی ورک کړی
 ډېر له سره می تودگی بازارگی تېر دی
 ستا زما په حال غماز شته د سبا مخ
 خو به دو کا چه ئی دو په سرد بام وی
 چه بی سره په سر نه لری حباب
 د یخ سیوری په اوبو پورې کول دی
 چرې نه وی چه د ترکو په ویلاړ شی
 څوک دی نه کا په ما قنچ او بازارونه

ب- گرامری تغیر:

سپي: اوس سپی یوازی په مذکر ډول استعمالېږي مگر پخوانیو
 مخصوص خوشحال خان خټک (سپي) د مؤنث دپاره استعمال کړېده چه اوس
 دغه تانیثی صورت متروک دی.

مرغوبه: د مرغه جمع په زړو آثارو کښې مرغونه راغلی دی چه اوس مرغان
 لیکو همدارنگه (غل) په (غلونه) جمع شوی دی.

پروته: اوس د (پروت) مؤنث (پرته) لیکو او پخوانیو (پروته) لیکلی دی
 چه له گرامری قانون سره مطابقت لري.

وم: اوس مونږ (مو) لیکو او پخوانیو کتابونو کښې په مقلوب شکل (وم)
 لیکلی دی لکه په دی جمله کښې (اذان به وم تر غوږ شو) په ځینو آثارو کښې
 (مه) لیکل شوی لکه (دا مه ډېر بد وکړه).

دیو: خوشحال خان خټک د (دوی) په ځای (دیو) لیکلی دی.

زویه: اوس د (زوی) جمع (زامن) راځی او په زړو کتابونو کښې (زویه) د
 جمع په ډول مستعمل دی.

به: دا توری هم په استعمال کښې له پخوانه فرق لری مثلاً خوشحال خان او
 ځینو نورو داسې استعمال کړی (بیا مې به) چه اوس مونږ (بیا به مې) لیکو
 همدارنگه اخوند دروېزه لیکي: (حال مې بد څه کړی).

په فوايد الشريعة کښې هم (به) داسې استعمال شوی: (به کافر شی- به کوین)

شواستی-واستی: اوس (شوی-وئ) لیکو مگر خوشحال خان (شواستی-واستی) لیکلی دی یعنی لکه چه په فارسی کښې اوس (گفتی) لیکي او پخوا (گفتستی) لیکل شوی په پښتو کښې هم د ځینو کلماتو په استعمال کښې دغه راز تخفیف راغلی دی.

و: دا توری په ځینو پخوانو کتابونو کښې د (ته) په ځای داسې استعمال شوی دی: (وما راکړه) یعنی ما ته راکړه.

د تا-د ما: خوشحال خان او ځینو نورو د (ستا-زما) په ځای (د تا-د ما) لیکلی دی لکه چه اوس هم په ځینو ځایو کښې همدغه شان ویل کېږي. ځینو له (ستا) سره د اضافت (د) هم ملگری کړی او (دستا) ئی لیکلی دی.

کا-وکا: پخوا دا دوه کلمې ډېرې زیاتې استعمالېدې مگر اوس (کړی، کوی، وکړی، وکوی) استعمالېږي.

وکانئ-مه کانئ: پخوا په ځینو افعالو کښې د امر و نهی صیغې په دغه ډول لیکل کېدې لکه: (وکانئ-واخانئ-وروانئ-واخوانئ چه) اوس مونږ (وکړئ-واخلئ-وروړئ-وخوړئ) لیکو.

لرین-کوین: پخوا د فعل حال په اخر کښې اکثراً (ن) لیکل کېده لکه: (وړین-ساتین-شرین-گتین) او داسې نور.

لاړو-لاړ دی: په ځینو زړو کتابونو کښې دا دوه کلمې په همدغه شکل لیکلې دي. اوس هم په ځینو ځایو کښې لکه د غلجو حصارک همدغه شان استعمالېږي مگر په اوسنیو لیکلو آثارو کښې عموماً (لاړ) یا (ولاړ) د ماضی مطلق دپاره داځی او د ماضی قریب او ماضی بعید دپاره (تللی و-تللی دی) لیکل کېږي.

ومې: دغه فعل پخوا ډېر زيات مستعمل و چه اوس ئې په حای (مې شو) استعمالېږي.

جوړېدلې: په پخوانيو کتابونو کېنې (جوړېدلې - وجوړېده) ډېر راغلي دي چه اوس ئې څوک نه لیکي.

شه - وشه: اوس مونږ (شو - وشو) لیکو او په پخوانيو آثارو کېنې (شه، وشه) ډېر لیده شي.

رسی: پخوا دغه فعل په مجرد شکل (رسی - ورسی) ډېر استعمالیده چه اوس (رسېږي - ورسېږي) اکثريت لري.

ژوی: دا کلمه په فعلی معنا پخوا مستعمله وه او اوس نه ده.

کولی نشي: په دغسې مثالونو کېنې اوسنی لیکوال کله اصل فعل له (نشي) څخه وروسته راوړي او کله د مخه یعنی (نشي کولی) او (کولی نشي) دواړه صورتونه د دې وخت په لیک کېنې شته مگر پخوانيو آثارو کېنې ډېر ځله وینو چه اصل فعل د مخه راغلي دي لکه (خوړلی نشي - نیولی نشي) او داسی نور.

په اوسنی لیک کېنې هم (شي) په مثبت ډول هر کله له اصل فعل نه وروسته راځي یعنی (شي کولی) څوک نه لیکي.

گرامری اختلاف

په پښتو لیک او انشاء کښې ځینی گرامری اختلافونه شته چه دغو روږ دی:

مبتداء او خبر:

د مبتداء کلمه د لفظ په اعتبار مؤنثه ده او خبر مذکر دی مگر مبتداء لکه عصری مېرمن د مخه وی او خبر وروسته راځی.

کله د مبتداء او خبر مصداق هم د تذکیر او تانیث په لحاظ مختلف وی یعنی هغه لفظ چه مبتداء ورته وایو مؤنث وی او هغه لفظ چه خبر یې بولو مذکر وی لکه: (مړانه ښه صفت دی)

کله بالعکس مبتداء مذکر وی او خبر مؤنث وی.

لکه: (جهالت لویه بدبختی ده).

په دغسې مواردو کښې دیوه او بل انشاء په گرامری لحاظ فرق لری یعنی یو مبتداء ته اعتبار ورکوی او بل خبر ته، څوک د جملې په آخر کښې (دی) لیکي او څوک (ده). دا اختلاف د اوسنیو لیکوالو په آثارو کښې هم شته او د پخوانیو په آثارو کښې هم. خوشحال خان خټک په دغسې ځایو کښې مبداء ته اعتبار ورکوی لکه چه وائی:

د چندن د ونې لږ لږگی تحفه دی نه د بلې بدې ونې درسته سټیه
مخ دې آینه دی باندی نه دی ترسپری ده د خوار عاشق دی ډارنې وکړه د ډپری

ای چه راته وایې عاشقی شرم و پېغور ده واپه می قبول دی که مې شرم که پېغور شته
په آواز سره سړې بندیخانه دی د څاروی علاج په تې کپړې په پړې

په دی بیتو کښې خوشحال خان د تحفی له تانیث څخه د لرگی تذکیر
معتبر وگانه. آیینی ته ئې ونه کتل مخ ته ئې وکتل، د شرم او پېغور پروائی
ونکړه. عاشقی ئې په نظر کښې ونيوله، د بندیخانی له تاثیر لاندې رانغی د
سړې مراعات ئې وکړ.

عبدالرحمن بابا په دغسی مثالونو کښې له خوشحال نه مخالف دی یعنی
دی لکه اهل خبر، خبر ته گوری او د کلام خاتمه په نظر کښې نیسی لکه په دی
بیتو کښې:

په تسبیح دې تانده ژبه وچ لرگی شه پوچ گوئی لره بلبل غوندې گویان یې
زندگی که څوک پوهېږې حضور دم دی آئینده ورفته کله د چا یاد وی
روښنائې می د چشمانو ستا دیدن دی په دا کور کښې بل خراغ او مثال نشته
که روگار دی په جهان کښې عاشقی د دی نور عالم روگار څه روگار نه دی

ده

عبدالحمید مومند کله د رحمان بابا په شان د خبر حال ته گوری او د
مبتداء رعایت نه کوی لکه په دی بیتو کښې:

د جمله بدیو سرتن آسانی ده خرخواه شی لټه غویی په قصابانو
عاقلا نو لره عار هنر نمائی ده آئینه توره تی کړې د جوهر مخ
د نابودې دنیا بود برق و برېښنا ده نشی زېرمه د برېښنا په رنا هېڅ
مینه ملک د آرامی نه دی فتور دی خطا شوی پکښې وارد هر مغرور دی

په ځینو نورو بیتو کښې عبدالحمید د خوشحال خان په شان مبتداء ته
کتلی دی او خبر ته ئې اعتناء نه ده کړی چه مثالونه ئې دا دی:

له بوتانو د بوسې تمه تاعون ده مومی څوک د شوم له دره نواله
 ما هم زده چه سرد وصل بهانه دی ته قبول کړه دا قلیل کثیر له ما
 د جهان بنادی پرې غم ده خواږه زهر چه د عشق له طاعونی رنځه رنځور دی

د اوسنیو لیکوالو په آثارو کښې چه دغه راز مثالونه گورو د خبر رعایت
 پکښې ډیره لیده شې او یو نیم مثال پکښې داسی هم وینو چه مبتداء ته پکښې
 اعتبار ورکې شوی لکه په دی لاندې جملو کښې.
بېنوالیکې:

د پښتون ژوند سر تر پاییه بدبختی ده.
 د پښتون د ټولو بدبختیو سبب ناپوهی ده.
 مېړانه د پښتنوالی تینگ اساس دی.
 د نړ او ښځی رضا شرط ده.

رښتین لیکې:

سکندره د سکندر لودی یادگار دی.
 د ښار ننداره د سترگو درپ کار دی.
 سمندر یوه لویه هستی ده.
 د هوټل باره پنځوس کلادارې ده.

خادم لیکې:

دا کتاب زما د فکری او قلمی زیار نتیجه ده.
 کلکه اراده یو مهم خوی دی.
 د انړۍ د ځینو دپاره دوزخ ده.

له دغسې پلټنو او لټونو څخه دا نتیجه په لاس راځی چه په دغسې مواردو
 کښې خبر ته کتل په کار دی نه مبتداء ته ځکه چه اکثریت په همدې خوا دی او د
 (دی) یا (ده) په لیکلو کښې د تېرې جرړه حال معبر دی.

مرکب مجهول افعال:

ځينې فعلې جمعې هم شته چه زمونږ اوسنې ليکوال پکښې عملاً اختلاف لري لکه: (دا ښځه بد بخته گڼل کېږي - بد بخته گڼله کېږي)
 په دغسې مثالونو کښې ښاغلي ښووا اکثراً داسې ليکي:
 دا بد پختی د ټولو بد بختیو سره بلله کېږي.
 پښتنی خاوره بلله کېږي.
 ښاغلي رښتین ليکي:
 ژبه د قوم د لوړتیا او له خښته گڼل کېږي.
 دوا په پارسل کښې استوله کېږي.
 داسې ښځه بد بخته گڼل کېږي.
 د اختر ورځ گڼله شوې ده.
 ښاغلي خادم وائی په دغسې جملو کښې باید گڼل کېږي وليکو.
 د راز افعال: «ووهل شو، وواهه شو، ووهلی شو».
 د ليکوالو په آثارو کښې په مختلفو صورتو لیدل کېږي او په لیک کښې گرامری اختلاف ښی.
 د دغسې گرامری اختلافاتو مثالونه نور هم شته چه فیصله ئی د پښتو ژبې د پوهانو کار دی.

ادبی انتقاد

دلته ادب د ادب مخه نیولی ده ځکه یو په بل ادبی انتقاد نشی کولی. همدغه سبب دی چه په پښتو لیک کښې ادبی غلطۍ لکه د پارلمان غړی مصونیت لری او اعتراض پری نشی کېدای. دلته خبرې بې ټوله دی او ادبی تله په کار نه ده لوېدلې چه غلط او صحیح معلوم شی.

چیرته چه د خبرو ټول نه وی د خبرو قدر او قیمت هم نه وی. د ادب ټپله باید ډېره حساسه وی او ډېره لږ غلطۍ هم خلقو ته وښی که مونږ ادب او ادبی لیکنو ته لوړ قیمت ږدو او ارزانه ئی نه گڼو باید په هغه تله ئی وتلو چه در او گوهر پرې تلل کېږی.

څوک چه جواهر تلی په دی پوهېږی چه د ږدن دانی قدر تفاوت هم ډېر دی ځکه په ټول کښې ډېر دقت کوی او خپلی تلی ته په بارک نظر گوری. هغه چه ټپېرتلی په ټول کښې ئی د مثقالونو تفاوت څه اهمیت نلری زموږ په لیکنو کښې هم ورې- ورې غلطۍ د چا نظر نه جلبوی او له دقیقو انتقادونو سره آشنائی نه ده پیدا شوی.

که مونږ کله په کوم ادبی اثر انتقاد کوو نو باید ښکاره لغوی یا گرامری غلطۍ وښیو چه هر څوک پری پوه شی او وئی منی.

کومه غلطی چه یوازې د سلیم ذوق خاوند پرې پوهېدلی شی او ډېره باریک بینی غواړی په اوسنیو انتقادونو کېنې ډیره برخه نلری ځکه چه دغه راز قضاوتونه لاتر اوسه مینځ ته نه دی راغلی.

که مونږ په دقیق او عمیق نظر د دې وخت ادبی آثارو ته وگورو د ډېرو مقتدرو لیکوالو په لیکنو کېنې د ادب او انشاء په لحاظ ډېر غلط تکی موندلی شو مگر ښودلی ئی نشو په همدغه وجه هغوی ته باید مقتدر لیکونکی ووايو او د چا مبارک نوم په خوله وانخلو.

ځینی مشهور لیکوال لیکي: (یو نوی خیز زما په نظر راغی چه ما باندې هغې ډېر اثر کړیدی)، (څه چه هغې دوو ځلمو ویلی و) یعنی د (هغه) او د (هغو) په ځای ئی (هغې) لیکلی و.

ځینی لیکوال ډېر زیار کاږی چه د فارسی او عربی لغاتو په ځای پښتو لغتونه پیدا کړی او د خپلې ژبې لغوی پانگه زیاته کړې د همدې لامله پخپل لیک کېنې داسې کلمات: (لنډیز، بندیز، لاس وینځونې، مریستون) ډېر راوړی مگر ډېر ځله بیا د پښتو د مشهورو لغاتو په ځای بې ضرورته فارسي او عربي لغتونه هم ډېر استعمالوی لکه: (خالي، قسما قسم، گیر، بلندی او نور).

یوه ښاغلی په داسې جمله کېنې چه باید ووائې: (زه د شرکت له نماینده ښاغلی احمد سره ولاړم) داسې لیکلې و: (زه د ښاغلی احمد د شرکت له نماینده سره ولاړم) نور کتابونه خو پرېږده زموږ په اصولنامه کېنې هم ځینی داسې عبارتونه شته چه مقصودی معنا ښه نه اداء کوی بلکه ظاهري افاده ئې بل راز ده لکه دا جمله: (هغه مامورین چه د ملی شوری په غړیو کېنې شاملېږی... د وکالت دوره ئې د ترفیع په قدم کېنې حسابېږی په شرط د دی چه د دوي ترفیع له دوو رتبو نه تیری ونکړې) د دې قانونی مادې اصلی مقصد دا دی چه د وکالت دوره د ماموریت په قدم کېنې حسابېږی مگر که دغه قدم هر څومره زیات وی له دوو رتبو نه زیاته ترفیع یرې نشی کولې، خو له دغه عبارت

نه ظاهراً دا معلومېږي چه د وکالت دوره هغه وخت د ترفيع په قدم کښې حسابېږي چه د دوو رتبو د ترفيع له مودې نه تجاوز ونکړي يعنې که ترفيع ئې د قدم د مودې په اعتبار له دوو رتبو نه تجاوز کاوه نو بيا د وکالت دوره په قدم کښې نه حسابېږي ځکه چه که شرط له مينځه لاړ شي مشروط هم له مينځه ځي. په يوه کتاب کښې مې وليدل: (په دنيا کښې به داسې څوک وي چه خپل ځان د ترقۍ په اوچته بام ختلي ليدل نه غواړي) دا عبارت که د گرامر په لحاظ صحيح وي او مطلب هم ښه اداء شوی وي بيا هم د پښتو ژبې د سبک او اسلوب په لحاظ نا آشنا او د اعتراض وړ دی.

دا راز جملې: (دلته هميشه جنگ او جگړې اوسي- که دا سړی ښه اوسي) د لغوی تدقيق په لحاظ ښی نه دی ځکه چه اوسي د اوسېدلو او استوگنې معنا لري او د (بودن) دپاره (وي) راوړل کېږي.

په يوه ځای کښې چا ليکلی دی: (د سوچه ږيرو کاتبان ناست و) چه غرض ئی سوچه ږيري کاتبان دی.

دا جمله: (د نه سره ورته ژبو ويونکي مهاجرين) چه په يوه مهمه ادبي مجله کښې ليکلي ده د پښتو سبک او اسلوب په لحاظ کرکېچنه معلومېږي. دا مطلب بايد داسې څرگند شوی وای: (هغه مهاجرين چه ژبي ئی سره ورته نه دی)

همدارنگه دا عبارت: (ادب د ټولنې کليت ته استجابه کوي) داسې پښتو ده چه پښتون پرې ښه نه پوهېږي.

زمونږ ځينی ليکوال (پوهول راپوهول) ډېر استعمالوی او دی ته نه گوري چه پوهول را پوهول لکه تگ راتگ يا وړل راوړل نه استعمالېږي که مقصد افهام او تفهيم وي نو بايد پوهول او پوهېدل وليکي.

یوه لیکلی و: (عصر په دې نبض کښې ټینګار لری) دا جمله که څه هم د الفاظو په لحاظ څه اشکال نلری او ډېره اوږده کړکېچنه هم نه ده مګر ښه جمله نه ده.

یوه بل لیکلی دی: (یو څو بازار ګوتی شته مګر هغه لکه ګڼ کلی غونډی دی)

په دې عبارت کښې (لکه - غونډی) یوځای کول بې ضرورته معلومېږی بله دا چه د مخه یو څو بازار ګوتی یاد شوی دی نو باید په مقابل کښې ئې ګڼ کلی د جمع په صورت یاد شوی وای یعنی عبارت داسې وای: (یو څو بازار ګوتی شته چه هغه ګڼو کلیو غونډی دی).

دا راز نیمګړې او معیوبې جملې یا غلط ترکیبونه په پښتو نثر او نظم کښې شته که اکثر لیکونکی ورته ملتفت نه دی او د ټولو راغونډول او نقص ته ئې ګوته وښودل شوه غونډی دغه تذکر د ځینو دپاره ګټور وی او لږ غونډی دقت را پیدا کړی.

شعر او ادب

د انسان په وجود کښې دوه شپه ډېر عزیز معلومېږي چه يوه ته زړه او بل ته دماغ وائی له دماغ نه علم او فلسفه پيدا شوه، له زړه نه شعر او ادب. اروپايان زړه د عواطفو او نفسي احوالو ځای گڼي، مسلمانان د ايمان او عقيدې په ځای ته زړه وائی.

صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت، د زړه کار دی.

عشق او مينه په زړه کښې وی.

شعر له زړه نه الهام اخلي او له زړه سره کار لري.

ډا وړين وايي: «هغه لوی کمال چه د تحول او تکامل په لاره کښې يوازی د

انسان په برخه رسيدلی او نور ژوی تربنه محروم دی د انسان قلبی عواطف دی

چه په رحم، مروت، کرم، شجاعت، نوعه پرستی. تربنه تعبیر کيږي که انسان

غواړي چه له حیوانیت نه لري وی، باید دغه عواطف ښه وروزی»

د عواطفو روزل د شعر کار دی او شعر ته د عواطفو او احساساتو د ره‌ور

او تجلياتو کوه طور ویلی شو.

څنگه چه د لمر وړانگې او پلوشی لومړی ځل د لوړو غرو په څوکو پرېوزی

او وروستی وداع هم د غرو له څوکو سره کوی دغسی د عواطفو او احساساتو

پرتو هم د شاعر په زړه له نورو نه زیات لوبږي او ځینی زړونه لکه د غرو څمخی

او غارونه دغه رڼا یا سخی نه وینی یا ئې د بڼه لږه وینی همدغه عواطف او

احساسات چه د شاعر له زړه نه الفاظو ته رانقل شي شعر تری جوړ شي او په زړونو اثر کوي.

هو! د شعر موضوع ښکلی خیالات، عالی احساسات، د زړه تاثرات د غم او خوشحالی انگازی، د روحی او جسمی ښکلا اغیزې او عشق و محبت دی که دغه شیان په یوه ښکلی تعبیر او ښو الفاظو کښې بیان شي چه د فصاحت او بلاغت مراعات پکښې په ښه شان شوی وی شعر ترېنه جوړ شي او ډېره ښه شعر هماغه دی چه په دغه معیار برابر وی څومره چه د یوه شاعر فکر او خیال آزاد وی او د محدودیت له قیودو راوتلی وی هغومره ئی شعر لوړ او عالی دی.

که یو شاعر د نورو په شان هر چا ته او هر شي ته سر تیتوی او په فکر کښې ئی د بغاوت جذبه نه وی موجوده له هغه نه د ښه شعر هیله نشی کېدی. شاعر باید د فکر انقلاب علمبردار او بت شکن وی.

شاعر ته نه ښایي چه د زړه منطق درس د عقل له زړه بوډا نه واخلی او په زړه لاره په زړه فکر پسی لاړ شي.

د شاعر خیال باید ډیر لوړ پرواز وکړی او له ډېر هسک ځایه دغه جهان ته وگوري.

د شاعر نظر باید نورو غوندی نه وی او هر څه په بل شان ووينی د شعر او ادب ژوند د فکر په ابتکار کښې دی او تقلید یا ابتذال د شاعر مرگ دی د شعر او ادب دنیا په دلدارۍ او د لبرۍ ولاړ ده شاعر باید په هر څه او په هر وخت کښې زړه ته رجوع وکړی او ډېر حساس زړه ولری.

هغه څوک چه په زړونو کښې هیجان، تاثر او حساسیت نشی پیدا کولی او زړونه نه خوځوی شاعر ورته نشو ویلی.

که دا خبره رښتیا وی چه انسان په هر وخت او په هر حال کښې د زړه په خوښۍ پسی روان دی او زړه په دماغ باندې حکومت لری یعنی د عقل ادراک د قلبی تمایلاتو له تاثیر لاندی وی نو ویلی شو چه د یوه ملت عقلی او ذهني سیر

او حرکت هم د شعر او ادب تابع دی او شاعران په نفسیاتو او روحیاتو کښې هم تغیر او تحول راوستلی شی.

همدغه شعر دی چه په زړو کښې زلزلی او طوفانونه پیدا کوی او کله پکښې داسی صبر او سکون ږدی چه غرونه ئې ثبات او استقامت ته حیران وی، که دا رښتیا وی چه د چرگانو په نارو ویده خلق له خوبه پاڅېږی، نو دا باید ومنو چه د شاعرانو په نغمو د یوه ملت مړه احساسات او جذبات راویښېږی او په دې اسرافیلی شپیلی کښې بل راز تاثیرات موجود دی.

کوم فیلسوف چه هر څه بد گڼی او زندگی توره په نظر ورغلی ده هغه هم شعر ته په ښه نظر گوری او شعر د انسان دپاره یوه پناه گاه بولی.

شو پناه وروایی ټولی بدبختی د انسان له نفس څخه نشئ کوی او له ژوند سره ډېر مصیبتونه او غمونه ملگری دی که څوک یوه داسی چاره لټوی چه له بدبختیو نه لږ غوندې په امن کښې شی باید په صنعت او هنر کښې مستغرق شی او د ښکلا په مظاهرو کښې ځان ورک کړی په دغه حال کښې سړی په ظاهره له خلقو سره وی مگر په معنی کښې یوازی وی او دنیا ورته لکه یو سراب معلومېږی چه د ده لمنه نشی لمدولی.

په همدغسی بېخودی کښې انسان د دنیا له شر او شوره آسوده کېږی او د بی نیازی مقام ته نژدی کېږی چه غیر له حقایقو بل شی ته متوجه نه وی، دغه صنعت او هنر چه د شوپناه ورو په نظر کښې د ښکلا مظهر دی او دی ورته ښه پناه گاه وائی شعر دی.

که چیرته په دغه غم لړلی جهان کښې د سعادت او نېکبختی پلوشې کله کوم کور رڼا کړی وی هغه به د شعر کور (بیت) وی.

د شاعر خیالی دنیا تر ډېره حده له غمونو او مصیبتونو نه پټه ده او هلته داسی بی درد سره بېخودی شته چه له سړی نه هر څه هېروی.

تاسی شعر او ادب ته په عادی او معمولی نظر مه گورئ د شعر تومنه او
قدسیت په نظر کښې ونیسئ.

هغه څه چه په زړونو کښې پیدا کېږي او په زړونو اثر کوي هغه عادی او
معمولی خیزنه وی.

دا د غم او خوشحالی ترانه د انسان په ژوندانه کښې ډېر زیاته اغیزه لري
او انسان ترپنه هېڅکله نشي بی نیازه کېدی.

د یوه ملت ژبه، کلتور، اخلاق په شعر او ادب ساتل کېږي د یوه ولس د
ذوق او شعور د فکر او خیال د احساساتو او عواطفو هنداره شعر او ادب دی.

هر څومره چه د یوه ملت شعر او ادب عالی وی هغومره ئی اخلاق، نظر او
روحیات لوړوی او له لوړو ملکاتو او انساني فضایلو سره ئی ارتباط او تعلق
زیات وی.

شعر او ادب د شعور علایق له دین او مذهب سره ټینګوی او په هوښیاری
کښې بینائی او همدردی پیدا کوي.

کله چه زړونه کلکېږي یا تورېږي نو شعر پکښې رقت او صفائی پیدا
کولی شی.

هغه څه چه انسان د مادیت له غلامۍ او بت پرستۍ نه ساتی شعر دی.
عارفانه ذوق، انساني عاطفه، حکیمانه شعور د شعر په نغمو وده کوي او د
حسن و نظر علایق همدغه شی ساتي.

کوم ملت چه شاعر نلري زړه نلري، سترګی نلري، عواطف نلري، او د ذوق
و تمنا له خونده محروم دی.

شاعران دا کولی شی چه د انسان فرعونی غرور په تواضع بدل کړي و د
دوهمې ملنګ ته د شاه جهان خوی او مړي سترګې ورکړي.

غم او سرور د شاعر هديه ده چه له زړونو څخه ئی اخلی او زړونو ته ئی
ورکوی، نو کوم قدر او قیمت چه د انسان په بدن کښې زړه لری په یوه جامعه
کښې ئی شعر او شاعر لری.

(غوره نثرونه)

د ادب راز

چا چه د شعر او شاعر په باب فکر کړیدی او دواړه ئی ډېر ښه پېژندلی دی هغه وائی ډېر ښه شاعر هماغه دی چه ډېر خود پرست وی او بې له ځانه په بل هیڅ شی کښې فکر نه کوی.

دغه راز شاعر خپل ځان پخپل شعل کښې ښیي او مونږ گمان کوو چه زموږ تصویر ئې ایستلی دی.

شاعر ځکه په مونږ گران دی چه زموږ د زړه خبرې کوی او زموږ خاطرات دا یادوی.

شعر د زړه غږ دی او د زړه غږ د منطق له غږ نه ډېر قوی دی شاعر پوهېږي چه عقل او منطق، دلیل او برهان په مونږ باندی حاکم نه دی بلکه غرایز او احساسات زموږ رهبري کوی د همدې لامله هغه له احساس او غریزی سره خپل تعلقات ټینگ ساتي او له زړه سره کار لري.

هغه څوک چه زړونو ته ښه ښه پیغامونه راوړي او زړونه خوشحالوی شاعر دی، هغه پیغام چه د معشوقې له خوا عاشق ته راځي شعر دی شاعر له مونږ سره د عشق او مینې په کار کښې کومک کوی او له دېنه ښه کومک بل نشته. شاعر پوهېږي چه له نا امیدۍ نه څنگه لذت اخیستل کېږي او غم څنگه خوږوالی پیدا کوی.

شاعران لکه ماشومان ډیر ښه ښه خوبونه وینی او په همدغو خوبونو د زړونو تسلی کوی.

که دغه خواره رؤیا او ښکلی تخیلات نه وی، د ژوندانه تحمل ډیر گران دی څه شی چه مونږ ته ژوند خوږ او ښه ښکاره کوی، د هغه شی تصور دی چه په ژوند کښی بیخی نشته.

تاسی له شعر او شاعر نه علمی حقایق مه غواړئ، د شعر هدف حقیقت نه دی جمال دی، ښکلا او جمال لکه علم په تینگ اساس نه دی ولاړ د علم په دنیا کښی په څه پوهېدل خوند لری او په شعر او ادب کښی ابهام، او ابهام مزه دار وی.

دلته سراو راز، پرده او حجاب کمال دی، هلته تشریح، تفصیل، تحلیل او تجزیې ته ضرورت دی.

هغه جذبه چه د انسان په روح ډیر اثر لری د سر جذبه ده. هیڅ ښکلیتوب بی پردې او بی حجاب نه دی.

هر څه چه مونږ خوښوو، ارو مروئې په مخ باندې د سر پرده پرته ده انسان له هغو اشعارو سره شدید علاقه لری، چه حینې برخې ئی ابهام لری او مختلف تعبیرونه پکښی کیدلی شی.

په شعر کښی یوازی د غریزی رهبری کافی ده.

شاعر باید د خپل فن په قوانینو کښی ډیر تاو او راتاو نشی چه لطف او زیبائی یا خپل معصومیت له لاسه ورنکړی.

د لوړ او عالی شعر د پېژندلو معیار بل شی نه دی، له ژوند سره ارتباط دی هرڅومره چه یو ادبی اثر له ژوندانه سره ښه ارتباط ولری، هماغومره ورسره علاقمندی زیاته وی.

په شعر او ادب کښی ساده انشاء له نورو ښکونوته زیات پایښت لری، مگر ساده انشاء دا نه ده چه بیخی بی برایی وی او مختلف اجزاء او عناصر

پکښې نه وی. هغه انشاء چه مختلف اجزاء او عناصر پکښې داسی ویلی شوی او گډ شوی وی چه تشخیص او تجزیه ئې نشی کېدای، ساده انشاء ورته ویلی شو څنگه چه د لمر رڼا ظاهراً سپینه او یو رنگ معلومېږی، مگر په حقیقت کېښې له او وو رنگونو څخه جوړه ده، ساده انشاء هم له دغسی ترکیبه پیدا کېږی. غرض دا چه په شعر او وینا کېښی ساده گۍ ښه او ساده گۍ له ښه امتزاج، له عالی نظم او د اجزاؤ له ښه تناسب څخه پیدا کېږی. هغه انشاء چه ډېرې قلقلی پکښې وې او ډېر جلیل لري یعنی لکه رعد او برق وی د لیکونکی عجز او تصنع ښی.

دغه راز هنر ښودنه له واعظانو سره ښائی، په شعر او ادب کېښې ساده گۍ لوی صفت دی، نه کاکه توب او طمطراق.

شعر له علم او فلسفې نه دین او مذهب ته ډېر نزدی دې او الهامی خیز دی.

په شعر کېښې عواطف او خدائی فکرونه ډېر اغېزه لری.

په شعر او ادب کېښې یوازې بشر ولتوی او بس.

اناتول فرانس چه په ادب کېښې ډېر ژور فکر لری شعر او شاعر ادب او

ادیب ته په دغه نظر گوری او دغسې ئې معرفې کوی.

(غوره نثرونه)

د پښتو پخوانی نثرونه

لکه چه د املاء په برخه کښې مو وویل د پښتو زاړه کتابونه ډېر لږ موندل شوی دی ځکه د زړې انشاء او پخوانیو نثرونو په باب پوره څېړنه نشی کېدای مگر د دې دپاره چه د پښتو د پخوانی او اوسنی نثر رنګ او ډول څه نه څه وښودل شی د پخواني نثر څو نمونې را اخلو:

د تذکرة الاولیاء د نثر نمونه:

«وایم حمد و سپاس د لوی خاوند او درود پر محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم چه دی بادار د کونینو او رحمت د ثقلینو لوی لوی رحمتونه دې وی د هغه استازی پر آل او یارانو چه دواړه جهان په دی دی روښانه اما بعد زه غریب خاوری سلیمان ځوی د بارک خان ماکو صابزی چه په ویاله د ارغسان هوسپرم او په د مزکو پائېر په سنه دوه لس شپږ سوه د هجری تللی وم او د پښتنخا په راغو او کلیو گرځېدم او مراقد د اولیاو او واصلینو می وپلټل او پر هر لوری می کاملان وموندل او د دوی په خدمت خاکپای وم او هر کله په خدمت ولاړ، چه له دی سفره په کور کښېنستم او تنهاکی می وچاودې د پښو بیا پاڅېدل او له څښتنه می مرستون شوم چه احوال د هغو کاملانوو کارم او دوی چه هغه ویناوې پاته کړیدی» دا نثر د نوعیت په لحاظ ساده دې چه تصنع او تکلف پکښی نشته مگر د ترکیب او تالیف په لحاظ ئی جملې د عربې او فارسی ژبی له تاثیر لاندې دي مثلاً: «تاکه می وچاودی د پښو - چه

دی بادار د کونینو - دواړه جهان په دوی دی روښان - د دوی په خدمت خاک پای وم» په پښتو طرز نهدی جوړی شوی همدارنگه ځینی نوری جملی هم وروسته راغلی دی لکه: «ډکه سوه محکه د پښتنخا د دوی په کهول - سپر بن نه درلود زامن» چه مضاف پکښی له مضاف الیه څخه دمخه دی او فعل هم له فاعل او مفعول نه وړاندې راغلی دی حال دا چه په پښتو کښې مضاف الیه وړاندې او مضاف وروسته وې او پخپله فعل هم له خپلو متعلقاتو څخه وروسته راځی.

د ده په نثر کښې صفت هم له موصوف نه وروسته راوړل شوی دی چه دغه راز توصیفی ترکیبونه لکه: (خدای مهربان - مرقد مبارک) په پښتو کښې نشته او له فارسی یا عربی نه اخستل شوی دی.

د سلیمان ماکو د کتاب په دغو څو پاڼو کښې د پښتو دا لغتونه چه د اوه می پېړۍ په لیک کښې راغلی دی د اعتنا وړ دی.

پښتنخا، ژوی، وگړی، میشته، هسک، (د آسمان په معنی) ایواد، نړی، گروهه...

د خیرالبیان د نثر نمونه:

آدمیان زما په هستۍ کښی دی زما هستی ده په آدمیانو لکه کبونه په اوبو او اوبه په کبونو کښی لکه کبونه په اوبو ژوندی دی په ماژوندی دی آدمیان «و جعلنا من الماء کل شیء حی» په قرآن کښی ... ویلی دی سبحانه کب چه په اوبو کښې گړزی مخ ئی و اوبو ته شی هسی و هر لورو ته چه جاروزی مخ ئی وماته شی د آدمیانو.

زه یم وینښته په پوست کښې د آدمیانو په وینو په غوښه د آدمیانو په رگ په پله د آدمیانو په هډو په ماغزه د آدمیانو په هر څه کښې یم چه څه شته د سپرې

په ځان تحقیق ده زما هستی له هره خیزه بهر لکه ده له ادمیانو... زه نږدی یم و ادمیانو ته له ځانه.

د خیر البیان اصلی نسخه په لاس کښی نشته او دغه راز څو نمونی مارگین سترن ترینه پخپله یوه مقاله کښی را نقل کړی دی چه خپله نظریه ئی پری داسی خرگنده کړی ده.

«د خیر البیان په نثر کښی د عربی ژبی رنگ او تاثیر ښکاره دی جمله بندی ئی عیناً په عربی سبک تطبیقېږی.

د مقفی نثر لومړی نمونه په پښتو کښی د خیر البیان څخه لاس ته راخی، تر ده د مخه مونږ د دغسی نثر نمونه په پښتو کښی نه وینو.

په پښتو کښی دینی او اخلاقی مسائل او د آیاتونو او حدیثونو ترجمی هم غالباً له خیر البیان څخه شروع کېږی».

د خیر البیان نثر د لسم هجری قرن نثر یوه نمونه ده او په دغه وخت کښی فارسی نثر هم د عربی له تاثیر لاندی و ځکه چه د فارسی ژبی نثرونه له (۷-۸) هـ قرن څخه وروسته تر ۱۳ هـ پوری د سجع او قافیې له تاثیر لاندی راغلی دی او تصنع او تکلف پکښی ډېره اغیزه کړی ده، د جملو طرز هم پکښی عربی ته ورته دی لکه تاریخ و صاف. کشف المحجوب، اسرار التوحید، ظفر نامه، درة نادره جهان کشای، گیتی کشای او ځینې نور کتابونه چه دغه تاثیر پکښی ډېر ښکاره دی د پښتو ژبی لیک هم له دغه تاثیر نه دی خلاص او علاوه د عربی ژبی په اغیزه د فارسی ژبی هم ډېر اثر د خیر البیان په نثر کښی لیده شی. یعنی ډېر فارسی لغات بې ضرورت پکښی راغلی دی لکه بازرگانی، توانگر، خوردن، میان، گواهی، بیرون، گناهان، جانوران، ادمیان، پوست او داسی نور دغه د پردو لغاتو ډېر والی او د ترکیب و تالیف بل راز والی د خیر البیان نثر له عام فهمی او سادگی څخه لری یاسی علاوه به دې لکه چه اخوند دروېزه

وايي ميا روښان پخپلو ليکنو کښې له رمز او اشاري نه کار اخستي دي چه هر څوک ئي په مطلب او مقصد ښه نه پوهېږي.

مخزن الاسلام:

اخوند دروېزه چه د ميا روښان معاصر دي چه پښتو کښې د مخزن الاسلام په نامه يو کتاب لري چه د عبارت نمونې يې دا دي:

۱- ايمان په مثل د مرغه دي يو څانگه ئي ويږه بل اميد دي چه مرغه په يوه څانگه شي له الوتو نا اميد دي. د ايمان دي مور پلار اميد او ويږه چه ايمان ئي دي زوکړي يا ايمان ئي دي ساتلي.

۲- محب او سه د علم چه دا علم د عمل پخوا اودس دي. هر چه بې اودسه نمونځ کا همدغه کفر ئي بس دي. هر چه دي ئي پيژندلي او له کفره تښتيدلي تل و علم او عالمانو ته ئي هوس دي. هر چه بي علمه عمل کا زهد کاند دي په مثل د غو بي خوږو مگس دي. هر چه د ښي کاندې له علم له عالمانو دغه مرتد د ابليس په دود نا کس دي.

۳- تل خلوت در انجمن کړه، هم سفراندر وطن کړه، هم د ايم نظر په دم کړه په مقصود پسي شيدا شه، تر ذره خپسر کوزگوره، د حق يا د په زړه بسيار کړه، په دوستي کښې يگان شه، له کل غيره ما وراشه.

د مخزن الاسلام په نثر کښې که څه هم فارسي او عربي لغات گډ دي مگر عبارت ئي ډېر گران نه دي په ځينو جملو کښې موازنه او سجع موجوده ده او کيدي شي چه ځيني جملې منظومي مصري وگڼو لکه:

تل خلوت در انجمن کړه- هم سفراندر وطن کړه. دا جملې لکه چه په وزن کښې برابري دي په دريف او قافيه هم برابري دي چه سړي ورته منظوم کلام وييلي شي.

ورپسی نوری جملی که له لومړنیو جملو نه د سجع په لحاظ مخالفی دی په وزن کښی ورسره برابری دی او موازنه ئی ساتلی ده په دوهمه نمونه کښی که په جملو کښی موازنه نشته یعنی ځینی جملې لنډی او ځینی اوږدی دی هلته بیا د سجع رعایت شوی دی او د جملو په اخر کښې اوډی، پس هوس، و مگس ناکس راغلی دی چه یوه کلمه د بلې قافیه کیدلی شی لومړۍ نمونه بیا داسی ده چه د ساده نثر نمونه ورته ویلی شو.

د معنی له خوا د میا روښان او اخوند درويزه کتابونه دینی او مذهبی کتابونه دی چه د مضمون او موضوع په لحاظ څه تنوع پکښی نشته او اجتماعی افکار او احساسات پکښې څه دخل نلری. البته دومره فرق یو له بله لری چه میا روښان په تصوفی او فلسفی افکارو کښی ډوب دی. او اخوند درويزه ملائی بحثونه کوی او میا روښان ته ملحد وائی.

د خوشحال خان نثر:

څنگه چه خوشحال خان خټک په پښتو شعر کښې یو لوی تحول پېښ کړ او د شعر لمن ئی د لفظ او معنی په لحاظ په ادبی ښېگڼو ډکه کړه او نوی افکار ئی په شعر کښې ځای کړه د پښتو نثر ئی هم ښه وروزه او علاوه په دې چه اجتماعی افکار او نظریات ئی په پښتو نثر څرگنده کړه د عبارت له خوائی هم په پښتو نثر کښې یو ښه سبک او اسلوب را وایست چه د سادگی، روانۍ او عام فهمۍ ډیر مراعات پکښې شوی دی.

خوشحال خان په ۱۰۲۷ هـ (یوولسمه پېړۍ) کښې په پښتو نثر یو کتاب ولیکه چه دستار نامه ئې بولی او د نثر یو څه نمونې ئی دا دی:

۱- د سړی کمال په علم په فضیلت کښې دی که ئې حاصل کا کمال ئې حاصل شو او که نه په نقصان کښې پاتو شه مثلاً و سپنه پیدا ده چه توره شی که د استاد تر لاس ورغله توره ورځنی سازه شوه، په صیقل شوه تیره شوه، موټی

میان ئی مرتب شول، تر ملا شوه، غزا پرې وشوه، د کافر تر ورمیږه پریوته، کمال ئی حاصل شه.

۲- جهان په دوه توکه انتظام او قوام لری په علم په توره که توره نه وی علم بی قوته دی، قوت ئی توره دی. د علم څښتن محتاج د توری د څښتن دی د توری څښتن محتاج د علم د څښتن دی.

ښه ځوانان هغه دی چه دواړه توکه لری. په یو لاس کتاب په بل لاس توره چه د دې جهان په دولت د هغه جهان دولت حاصل کا: د شجاعت بخړه اول د پیغمبرانو ده بیا د پیرانو ده واړه پیغمبران مړنی و، تر واپونه مړنی محمد رسول الله و.

د ده د شجاعت تاثیر و چه اصحاب ئی مړنی و- دا مقرر دی چه سردار ئی مړنی وی لشکر ئی مړنی وی.

۳- ملوک بویه چه د هر قسمه غله، مصالحه و غیره چه لوازمه د میلمانه ده په کور کښې مهیا ولری بلکه بغیر انگوری شراب نور هر قسم اشربه دی هم موجود لری لکه بنگ لکه پوست افیون مفرح. گوره چه څه قسم میلمه ورکړه راشی چه د دی احوال خشتن وی طعام بغیر کیف خوړلی نشی و هغه لره دی هر څه چه یاد کا ورسوی بغیر شراب انگوری که ئی غواړی عذر خواهی دی وکا په هسی شان چه آزار نشی په خندان په خرمی د ده په زړه ورسره کار راخرکا.

د خوشحال خان دغه منشور اثر د یوه ښه او ساده نثر ډېرې ښیگڼې لری او پخپله دی هم خپله دغه انشاء د عبارت په روانۍ او قریب الفهمی ستایی.

په دې نثر کښې د ترکیب او تالیف په لحاظ د بلی ژبې اغیره ښکاره نه ده او د بیان طرز ئی په پښتو محاوره برابر دی، جملې لنډی دی او څه لفظی یا معنوی تعقیدونه پکښی نشته، د فصاحت او بلاغت د اصولو مراعات پکښې په ښه شان شوی، عطفونه پکښې ډېر نشته، مترادف کلمات او متعرضه جملې دومره نه استعمالوی چه د خبر و فهم مشکل شی.

تکلف او تصنع پکښې نشته، د سجع او وزن سلسله ئې شاولی ده او په نثر لیکلو کښې ئې یوه نوې لار پرانیستې ده چه په پښتو لیکوالۍ کښې ورته ډېر ستر خدمت ویلی شو.

د پتی خزانې نثر:

دا کتاب د پښتو ادب په تاریخ کښې ډېر لوړ اهمیت لری چه د پښتو شعر تاریخچه ئې دوهمی هجری پېړۍ ته ورسوله ډیر نوم ورکی شاعران ئې په مونږ وپېژندل او د شعر ډېرې قیمتی نمونې ئې را وښودلې، سربیره په دی د پښتو نثر په لحاظ هم دغه کتاب د ډېرې اعتنا وړ دی او د دولسمې پېړۍ ښه نثر ورته ویلی شو چه څو نمونې ئې دا دی:

۱- دا ډېر وختونه تېر سول چه ما غوښته چه زه د پښتنو شاعرانو تذکره وکارم او د دوی احوال سره را ټول کاندم مگر زمانې ما ته فراغ نه راکا او دا هیله می په زړه کښې و چه سوه حکه چه پر قندهار د ظلم او جفا تورتم پروت و او هیچا ارام نه درلود او نه فراغ، گاهی به مغولو چپاوونه کوړل او گاهی به د گرگین د ستم سوران و اوس چه حق تعالی مونږ خلاص کړو له هغو ظلمو څخه او فارغ سوه زړونه زمونږ...

۲- په دغه کتاب کښې چه ما د کښلو ابتدا اوکا، ورځ وه د جمعی ۱۲ د جمادی الثاني سنه و ۱۱۴۱ هـ دغه کتاب پر درو خزانو منقسم دی لومړۍ خزانه په بیان د هغو شاعرانو چه پخوا تیر سوی دی. دوهمه خزانه په بیان کښې د هغو شاعرانو چه اوس ژوندی دی. دریمه خزانه په بیان کښې د هغو ارتینو او ښځو چه په دوی په پښتو شعرونه پاته کړی دی.

۳- بابا هوتکل علیه الرحمه لوی شیخ و او مشهور دی د ده کرامات نقل دی چه د ده پلار بارو علیه الرحمه د تور لرزوی و او د تولر پلار بابا غلجی رحمة الله علیه چه پخپل وخت کښې مسرگین کیدی د پښتو، هوتک په اتغر کښې

زیریدلی و په سنه هجری ۲۲۱ کښې او هغه وقت چه لوی سونو ئې کا د خدای عبادت او په اتغر او سوری کښی د قوم سردار او بادار و.

۴- خرنسبون سرېنی رحمة الله علیه د پښتون بابا د کسی د عبدالرشید لمسی و خداوند تعالی ده ته ښکاره کمالات او کرامات ورکړی و د خدای په عبادت په بخت و نقل کا چه د پلار په ژوند کښې لا رخصت سو او دخپلو اولادو سره راغی له کسی څخه غوړې مرغی ته او کله به ولاړ د غندان غره ته او هلته به ئې خدای ستایه او لمانځه.

د پتی خزانی نثر ساده او روان نثر دی چه وزن او قافیه نه لری عام فهمی پکښې شته جملې ئې پیچلی او کرکیچنې نه دی مگر د ترکیب او تالیف په لحاظ د بلې ژبې اغیزه پکښې شته ځینې افعال له خپلو متعلقاتو څخه وړاندې راغلی دی چه د پښتو اصلی محاوره دغسی نه ده لکه په دې جمله کښې: حق تعالی مونږ خلاص کړو له هغو ظلمو څخه فارغ سوه زړونه زمونږ، پخپل وقت کښې مشر گنل کیدی د پښتنو.

راغی له کسی څخه غوړی مرغی ته.

ولاړ د غندان غره ته.

همدارنگه کله مضاف له مضاف الیه نه د مخه شویدی لکه:

زړونه زمونږ- بیان د هغو شاعرانو - مشر د پښتنو - پښتون بابا د کسی - د ده په نثر کښې کله الفاظ له معنی او مطلب څخه زیات وی لکه په دی جملو کښې.

(دا ډیر وقتونه تیر سول چه ما غوښته چه زه د پښتنو شاعرانو تذکره

وکاړم)، (او هغه چه لوی سونو ئې کا د خدای عبادت)

اوسنی نثر

د پښتنو علمي او ادبي نهضت دغه اوسنۍ دوره چه مونږ پکښې واقع يو په ډېرو لحاظونو له پخوانيو دورو نه بېلېږي که څوک د پښتو ادبياتو تاريخ ليکي بنايي چه د دې دورې هغه ټول خصوصيات په تفصيل وليکي چه اوسني ادبي تحول پري بنا دی.

دلته همدومره ويل په کار دی چه د افکارو او خيالاتو په لحاظ د پښتو نثر لمن له پخوا نه ډېره پراخه شويده او ډېره تنوع پکښې راغلی ده.

د سبک او اسلوب په لحاظ هم ډېرې ښېگڼې د دې وخت په نثر کښې وینو او نثر د اقسامو او انواعو په لحاظ ډېر وده کړې ده.

دلته د اوسني نثر او انشاء مختلفې نمونې ښيو چه لوستونکي د دې وخت د ليکوالو له سبکونو سره آشنا شي.

د دې نمونو په انتخاب کښې دا لحاظ هم ساتل شويدي چه د کتاب دغه برخه د يوه ښه قرائت په حيث د ذهن او فکر په تنوير او انکشاف کښې ښه اغېزه ولري او د ليکوالۍ د فن او هنر په زده کړه کښې ترېنه ښه استفاده وشي.

دا مضامين په ملي، اجتماعي، اخلاقي او تربیوي لحاظ مفيد او گټور دی او اصلاحي هدف پکښې له نظر لاندې نيول شويدي دلته د پښتو د معاصر ادب او اوسنۍ انشاء د مطالعې او څېړنې دپاره مواد راغونډ شويدي چه ادبي تحقيقات پرې بناء کېدی شي او د نقد او تبصري دپاره زمينه برابره شويده: په

دې مضمونو کېنې زموږ د اجتماعي ژوند رنگ او ډول لیده شی او د خلقو د اخلاقو، عاداتو او افکارو انعکاس پکېنې ځان ښی.

د منشی احمد جان د نثر نمونه:

د قصه خوانۍ گپ نه

آدم خان او دُر خانۍ

د درخانۍ په صوات کشې د برې باز درې د يو طاوس خان نومی پښتون لور وه چه خدای ډېر لوی ښایست ورکړی و او د پایاو خان نومی پښتون هلک چنغله وه.

یوه ورځ د درخانۍ د ترورد لور واده و په هغی کښې ئې د کوزې باز درې یو ادم خان نومی خانزاده باندی سترگې خوږې شوی «تپ له دواړه لاسه خپږی» هغه هم پرې باندې زړه بایلو د دې اور داسې لنډه وکړه چه د واده خلاصیدو او د مېلمنو رخصتیدو نه پس دواړو په لاره کښې هرو مرو یو بل ته په غلا غلا وکتل ماسخوتن په حجره کښې چه ادم خان یوه گوته رباب ووهلو نو یو سوږ اسویلی ئې وکړا و میرو بلو خپلو خوږو یارانو ته ئې د زړه حال ووی د هغه دا مراد و چه په دې شپه د اشنا دیدن ته لارې پردو کورونو ته تلل «د خالصی دل نه و ولې میرو بلو هم ورته حلال کړی چرگان ؤ سمدستی یې ملا وتړله او شپه په شپه بری باز دری ته لارل بلوئې چیرته د څوکی دپاره ودرولو دوی دواړه د درخانۍ کور ته ورغلل میرو ورته وړنېې روگو در صحیح کړی و، ادم خان د اشنا کټ ته ورسید، درخوتار په تار په پالنگ اوده پرته وه څنگرزی سپوږمۍ او یونیم ستوری ئې په غلا غلا دیدن کولو ده یو ساعت په غټو سترگو ورته کتل چه ښه زور زېږئی وویست نورو غونډی ئې د ښیې کټه گوته ترې نه و نیوله او وینسته ئې کړه چه درخو سترگی وغړولې نو هغه بستره ورته ولاړه وه چه د چا

په خیال کښې اوده شوی وه، حیرانه شوه چه دا خوب دی که وینه خو ځله ئی سترگی ومښلې او بیا ئی وغړولې چه ښه یقین ئی راغی نو پاڅیده او ورتراړه وته غوږ کښې ئی ورته ډیر ډیر هرکلی ورکړ او بیا ئی د خپلی مینې دفتر ورته پرانست په خلقو لویه شپه تیره شو او په دی د سترگورپ ومیرو شپیلی وواهه مطلب ئی دا ؤ چه چرگانو بانگونه ووی ملایانو اخ توخ جوړ کړ هسی نه چه شرمینگی جوړه شی او د اوښ په شامو سپی ونه خوری ادم درځانی د اوښکو ډکی سترگی یو بل نه جدا شول دې نه پس د آدم د عمر مزه ورکه شوه او رورو داسی له برمه پریووت چه کټ ئی ونیو... پایا و هم زر ترزره واده جوړ کړ او د درځانی ډولی ئی راوړه... خو ورځی پس د هندوستان پاروگان چیرته د ادم خان په حجره را پېښ شول چه د ادم خان داسی بد حال ئی ولیدنو تپوس ئی وکړ میرو قصه ورته تېره کړه هغو د دیدن ذمه ووهله «روند د خدایه څه غواړی دوه سترگی» ادم خان او میرو د جوگی جامی واغوستی سرونه ئی ببر کړل او کڼاوی ئې په پښو کړې د پاروگانو پالیکان شول تلل تلل په بره باز دره ورغلل د پایاو په ډیودی کښې ئې پیتارونه کوز کړل د مارانو تماشه ئې جوړه کړه د بین په اواز ډیر هلکان جنکی او نر، ښځی پری را غونډ شول پایاو هم ورله را وووت درځو هم (تنې نیمکښو کړی اشنا سره ئې د سترگو هرکلی وکړ «چا ماران کتل او چا یاران» پاروگانو پایاو نه بنداره واخسته او کور سره یو باغ کښې ئې ډیره ونیوه هر چیرته چه به گرزیدل خو دلته به راتلل درځو به هم وخت بیوخته باغ پلو مخ ښکاره کولو خو ورځی پس پایا و بدگمانه شه او دوی ئې له باغه وشړل دا اسره هم خوره شوه لږې ورځی پس ادم بخنۍ ووهاو او تبه پرېښ ئې ملگری شول په دارو درملو څه ښېکړه ونه شوه او اخر ئې له دنیا نه سفر وکړ.

چه د ادم د مرگ خبر وگرزید او درځو پری خبره شوه نو سمدستی په زمکه را پریوته سترگې ئې حق ته ونيولی خپل پردی پرې را ټول شول لاس پښې ئې ورته ومښل سپیلنی ئی ورته لوگي کړل نظرونه مات شول لنډه دا چه دم، دعا،

بند تعویذ هر څه خلاص شول خو درځانی. وچه سا پکښی ونه غړیده یخه تخته
 شوه او تخته پاتې شوه چا هوښیار بنده چه وکته نو روح یې پخوا الوتی و. دا
 خبره هم مشهوره ده چه دوی دواړه په مړونی قبر کښې یوځای شوی دی خو دا
 راته هسی د یارنو گپ ښکاری چه خلق ئې د خپل زړه خوشحالولو دپاره وائي
 دا هم خلق وایی چه د ادم خان قبر ډکی نه چه څوک شهباز جوړ کړی نور باب ئې
 زر زده کیږی واللہ اعلم»

مجروح:

له شعر نه څه غواړئ؟ شعر غايه ده که وسيله

... شعر او ادب په دنيا کښې ډېر لوی رول لوبولی او لوبوی ئی د حماسی په صورت کښې ئی د جگړې هنګامه توده کړې او ځوانان ئې چړو او تورو ته ورکړی دی چه فلسفی رنگ ئی اختیار کړی نو فکری انقلابونه ئی په عالم کښې پیدا کړی دی او که یوازې د خوش گذرانی او معاشقې سندري ئی غږولی نو ئی انسان د عیاشۍ او بی مبالۍ په ګرنگ کښې غورځولی دی تراژدی ئې ډېرې سترګې په ژړا سړی کړې دی او کمیدی ئې ډېر تشی په خندا چولې دی نو په دی مواردو کښې خو شعر د وسیلې په څېر څرګندېږی او معلومېږی د څه نورو غایاتو دپاره شعر او ادب استخدام شوی دی مګر خیر داسی لنډه فیصله به نه کوو، راځئ د انسان په ژوندانه کښې ښه څیر شو او د ده سلوک او رویه د ژوری مطالعې لاندې ونیسو او څه لږ نور تحلیلات وکړو او مثالونه راوړو بیا حکم کول او فیصله صادرول څه دومره ګران کار نه دی مونږ د ژوندون د ساتنی دپاره خوراک، څکاک، اغوستن او پوشاک او یوې کوډلې او سرپناه ته او له درجه کښې احتیاج لرو چه موګیده مړه شوه او بدن مو پت شو او د خپل کار روزګاره وزګار شو او پخپله کوډله کښې کښېناستو او ځان مو د لوږې تندې او تودوښی او د سپړو او د غله او لېوانو نه په امن کښې ولید، نو بیا که مو شوق کیده سندري به وایو مګر دلته یو سوال منع ته راځی

چه لوږه خو په وچه يا لمدۀ ډوډۍ رفع کېږي نو دا دومره رنگارنگ طعامونو ته څه ضرورت دی؟ په طعام کېنې د خوشبويۍ خوش خورۍ کيفيت پيدا کول حتی هغه کېنې د رنگ او نمايش په لحاظ اعتناء کولو ته څه احتياج دی؟

دا ښکلی چينائي لوبښی، پاک او ستره دسترخوان، ډبرين مېزونه بخملي او پالش شوې کرسۍ گانې ډوډۍ د خوړلو په خونه کېنې د لوږې د دفع کولو دپاره څه رول لوبوي؟ دا ښکلی صراحی، هغه بلوري گيلاس د تندۍ د رفع کولو دپاره څه خدمت کوي او به هر لوبښې نه چه را اووزی خپل خاصيت لري او تنده ماتوي نو ولې وائی اوبه د لوبښی له رويه چښل کېږي يوه جامه کېنې چه تاسې خپل ځان ونغاړئ د تودوخې او سړونه پرې خلاصېږئ مگر دا برگ برگ کالۍ د تودوخې د بندولو او د سړو په لري کولو کېنې څه دخل لري؟ کوم مزيت په دې لحاظ په ورېښم کېنې شته چه په شړۍ کېنې نشته دا چه فلانی خياط ښه کالې گنډي او ډېرې پيسې ورکوي هغه د سکنهاو (برش) طريقه تاسی د سړو او تودوخې نه زیات محفوظ ساتی؟ د افريقا د بدويانو په کوډلو کېنې هم شپه تېرېږي نو دا لوږ لوږ قصرونه و مجللي ښکلې د څه دپاره جوړېږي؟

ډبرين خو ځکه دی چه بنا مستحکمه او قوي وي ام ژر نه وړانېږي ښه منم خو دا ډبرې ولې دومره مږې رامېږي او صيقل کوې ئې؟ مرمرو خام او دا دغره نورې گټې خو به د کلکوالي په لحاظ دومره توپير نلري نو څه دليل موجود دی چه دا گټې په دومره لوږ قيمت رانيسې او پخپله ښکله ئې لگوئ؟

دا رنگ او روغن چه تاسی خپل کاله ته له بهر او له دننه خوا ورکړئ دا نو ساره او تاوده ښه نيسي دانو عمارت ټينگوۍ د دې په معنی خو هېڅ پوه نشوم دانو څه معما ده دا خبری ټولی معماوی دی معما خو ځکه دی چه په خوراک کېنې پوښاک کېنې مېنه کېنې انسان غواړي ښکلا او جمال پيدا کړي او د خپلو دې اولی ضرورياتو په ترڅ کېنې خپل ذوق هم تسکين کاندی، نو ښکلا

يوه معما ده او د هغی تعبیر او تعریف او حدود ټاکل د یوې معما نه زیات فکر او دقت غواړی.

وگورئ په دې خیزونو کښې چه ښکاره په ډاک پراته د ژوندانه د دوام وسایل دی د انسان ذوق او د بدیع حس دومره اغیزه کړې چه دغه حیاتی وسایل ئې هم تسخیر کړی او جمال خپل حکومت او بادشاهی د نورو په قلمرو کښې هم کوی او د دغې وسیلې سره سم جمال د یوې غایې په خیر څرگند پېړی نو د شعر او د موزیک او د رسامۍ دنیا خو د جمال او د ذوق خپل ملک او بلا متنازع او مدعی محروسه ده نو څوک څه حق لری چه دی د خپله ملکه وباسی؟ نه څوک دا زور او قوت هم نلری ځکه هغه په هر چا قوی دی او په هر ځای کښې د هغه فرمان چلېږی که تاسو د تلو او مسافرت زحمت په ځان قبول کړئ؟ زه به تاسې ته د هغه د حکومت اغیزه په یو نو کښې هم دروښیم.

مخکښې مو وویل چه شعر د حیات په مختلفو صحنو کښې استخدام شوی او خپل رول ئې لوبولی دی دا د جمال مظهر او د حسن مداح و ده اواز ته هر چا غوږ ایښود او د ده او ازهر زړه ته لار لرله نو خلکو د خپلو اغراضو دپاره دی استخدام کړی دی دا اغراض به کله ښه و او کله بدو منگر په دې نو شعر د خپل اسمانی او ملکوتی مقامه نه را پریووزی او چا نه دی ویلې چه شعر به گوندې بې له دې غرضه بل کار نه کوی او یا دې خپله اصلی وظیفه پرېږدی موسیقی باندې نن پروڼ ډاکتران د مریضانو علا جونه کوی مگر څوک حق نلری هغه ته دارو درمل او یا د علاج وسیله ووائې پدی شلمه صدۍ کښې چه د سرعت او د کار او برق او د مادیت قرن مو ورته ووايه اوس هم د حسن او د جمال معابد او چت ولاړ دی د دې معابدو زایرین ډېر دی.

د سینما او تیاتر او نقاش خانو په دروازو کښې د دفتر او ادارو او مارکیټونو نه کم خلک نه لیدل کېږی هغه امریکا چه د اتم بم ئې جوړ کړی او هروشیمائی پری ورانه کړی ده، د بستیګ سوتی فلم هم جوړوی او د زړونو

خونی پری وړانوی په لږاتوارونو کښې که د اشیاء او انواعو په مطالعه بوخت دی هلته هالیود کښې هم څه فعالیت جاری دی د هغه د ښارونو په کوڅو کښې او د باغونو په خیابانو کښې څه مجسمې لیدلې کېږي چه نه د کوم قهرمان یادگار او نه د کوم معبود (باطل) بست دی هغه محض د جمال او د ښکلا نمایندګۍ کوی.

ذوق او د ښکلا عشق او د شعر سره علاقه د یوه متمدن انسان او د یوه صحرائي او بدوی بنیادم سره یو رای شته فرق دومره دی چه د بدوی قومونو شعر هم ساده او صنعت او ارت ئی ابتدائی او غیر مهذب وی، واپه ماشومان څه مقفی او موزون الفاظ او کلمات لری او هغه په کوچنیتوب کښې غږوی او د هغی نه حظ او نشاط مومی دا د ماشومانو اشعار په هره ژبه کښې شته ظاهراً څه معنی نلری خو د وړو خوبښېږی د اطفالو ذوق په دغه سن کښې یوازی په قافیه او وزن باندی هم قناعت کوی لیکن لویان او مشران بیا له شعر نه نور څه غواړی نو تر کومه وخته چه په انسان کښې دا ذوق او حس موجود وی شاعر به هم موجود وی او خپلې سندري په دغه ذوق د تأمین دپاره وائی د ماشین اواز د ده نشی چپولای او د کار خلک ده ته وزگار نشی ویلای هغه کسان چه شعر محض د شعر په لحاظ نه خوبښوی او وائی دا دې په اجتماعی خدماتو کښې استخدام شی او د علم او تهذیب په لاره کښې دې ترې کار واخسته شی دا یوه ډله ده بله ډله هغه خلک دی چه شعر هډو خوبښوی نه او غواړی د شاعر په مری، گوټې کېږدی زه به د دی دواړو ډلو سره ځان له ځان وغزېږم.

اولی ډلې ته وایم زه دا نه وایم چه شاعر یو اسمانی موجود دی او د دنیا سره هېڅ کار نلری، نه شاعر د خپل محیط موجود دی هغه د خپل ماحول نه اړو مرو متأثر کېږی ښه ته په ښه وائی او بد ته به بد وائی کله به د یو روحی مربی په حیث زموږ تداوی کوی او کله به د یوه واعظ په څیر راته وینا کوی.

خو تاسو د شعر نه دا مه غواړئ چه هغه دې ضرور تاسو ته د رياضي فارمولونه دروښيې او (دوه دوه څلور دی) په شعر کښې راوړي او يا دی د ساينس درسونه او د اقتصاد نظريې په نظم کښې نښاسي او يا دی شاعر غنم اوربشي په ملک کښې ډېری کړی، علم خپل ځای لری او شعر و ادب خپل مقام لری، علم د دې نه مستغنی دی چه هغه د شعر په زور په خلکو قبول کړو هغه دپاره بل قوت او زور په کار دی چه هغه ته دليل او برهان وائی د قومی اصلاحاتو دپاره د تبليغ او تنقيد ډیرې لاری موجودی دی البته په هغه کښې دا د شعر او ادب لاره هم ده د دې اسلحې نه به سړی د خرافاتو د مقابلی او د قومی اصلاحاتو د تعميم دپاره کار اخلي منگر د شعر روح به نه وژنی او چا چه شعر د شعر په غرض وایه هغه په د مړۍ څخه نه نيسو کار به هم کوو او د ذوق او صنعت نه به سم سترگی نه پتېوو که موږ دا اجتماعي ماسکي دمخه لری کړو او يوه شپه او ورځ لکه څرنګه چه يو، هم هغسی ځان خلکو ته وښيو عجيبه تماشا به جوړه شی موږ چه کله د ځان سره څه فکرونه وھو او بعضی هوسونه کوو هغه چا ته نه وایو کوم وخت چه موږ يوه نه تنفر او د بل په نسبت په زړه کښې علاقه مندی پیدا کړو هغه دواړه راباندې نه خبرېږي موږ هم د خپل خيال په دنيا کښې ډېر قصرونه آپادوو او وړانوو ډېری ميلې او مشغولې جوړوو، لیکن څوک پری نه خبرېږی اما د شاعر د احساساتو ريکارډ (سره د دې چه اکثره خود داری او ریا کاری کوی).

په شعر کښې پاته کېږی نو یوازی هغه مه ملامتوئ او د انسان د طبیعت په لحاظ دی معذور وګڼئ اوس هغه ډله چه بالکل شعر نه منی د هغو په خدمت کښې عرض کوم چه په دی صدۍ کښې کار ډېر زیات دی ستومانتیا هم زیاته ده په دی جنجالی او پراشوبه دنيا کښې تشویش او سودا هم ډیره ده نو د دی ستومانتیا او الامو دپاره د دی تشویشونو او اضطرابونو دپاره به د شاعر ملکوتی اواز (زما په ګمان) د تسکین او راحت ښه وسیله وی او په بنیادم

کښې به د استوگنې او مقابلي قوه په دغه دنيا کښې زياته پيدا کړې هغه وخت چه تاسو يوازي ناست او د کار و روزگار نه وزگار ياست او مستقبل مو سترگو ته تورتم او تاريخ معلوم شى او تاسى دغه تاريخى او تربى مشوش کاندې که شعر ستاسى په شونډو کښې يوه تبسم برېښنا پيدا کړه نو دغه تورتم به ستاسى د سترگو نه ورک شى نو دغه ځاى دى چه شعر خپله وظيفه سرته رسولې ده.

هغه وخت چه تاسى د منطق په زور خپل مشکلات حل نه کړل او د نا اميدۍ په درياب کښې ډوب شوى او سامو لنډه لنډه کيده نو که د شعر د يو تنفس قدر تسکين او آرامش تاسو ته له درکړې گويا خپله وظيفه ئى ادا کړې ده.

هغه وخت چه تاسو سود عناد او بدبينى په تيارو کښې روان ياست که شعر تاسو د څو لمحو دپاره له دغه عالمه بيگانه کړى او د ځان سره مو مشغول کړى يوه مقدوسه وظيفه ئى سرته رسولې ده. هغه وخت چه په دى پر اشوبه او طوفانى دنيا کښې چه بحرو بر کښې ئى د خونريزۍ ميدان گرم دى او په ځنگلو او صحراگانو کښې ئى درنده حيوانات سپرى ته پنا نه ورکوى که تاسو يوه گړۍ شعر او موزيک په څانگو نو د ځمکې له کړې نه اوچت شى او د وريځو له ماورا نه د ځمکې دا ښکلى او ښايسته منظره او دورنما د ورايه ووينئ او دنيا مو په سترگو کښې عزيزه شى دا لويه خبره ده او شعر لوى کار کړى دى.

هو! دا اعتراض پاتې کېږي چه د شعر او ارت دښمنان به ئې په ما وکړى هغه دا دى چه مونږ وروسته پاتې يو او پورپين او امريکايان مخ کښې تللى دى هغوى دپاره د ذوق د تامينولو او د هنر د قدر داني فرصت شته اما مونږ بايد اول گېده مړه او تن پت کړو. دلته بايد دا ووايم چه د آرت او هنر تکامل د شعر او د موسيقى وجود د کوم ټاکلى پروگرام او تقسيم او انحصار د مخ نه نه کېږي او نه شوى دى اقوامو او ملتونو داسې نه دى کړى چه څو سوه کاله اول

ئى د خپلو حياتى ضرورىاتو کار کړى وى او بيا ئى دى خوا مخ راگزولى وى د بشرد پيداىښت سره يوځاى د مذهب او مدنيت د تکامل سره څنگ په څنگ او د حيات په هره صحنه او ساحه کښې ذوق او هنر يوځاى روان دى او د تکامل او پيشرفت مزلونه کوى دا هنرد جماعت د نورو کمالاتو نمايندگى کوى.

هو! په يوه جامعه کښې بايد تمام مدنى مظاهرتول ضرورىات د خپل حد او اندازې سره سم او برابر تکامل وکандى او که يوه خوا مهمله پرېښوده شى او بله خوا ډېره ترقى وکړى يورا عدم توازن ترى پيدا کيږى چه هغه د يوه جمعيت دپاره خطرناک دى زه د توازن طرفداريم او د افراط مخالفت کوم او افراط د يوى ردى ملکى په حيث پېژنم خو تاسى هم د تفريط خوا مه نيسى او راځئ د شاعر او هنر پيشه سره صلح وکړئ.

(شعراو ادب)

خادم

د غوتۍ زندگۍ

ډېرى شپې ورځې تېرې شوې، موسمونه واوونسته د سمندر د غاړې بادونو ورپېڅې د ځانه سره راوړې وريځو د دغه ځای په حالت وژړل او اوښکې ئې توئې کړې.

دا اوښکې خو پوند شوه، بيا سيندونه شوه، او بيا ويالې شوې او وروسته د گل په شاخ کښې وچلیدې.

خدای زده څومره علل او اسباب سره يوځای شوه او څومره شرايط وجود ته راغله چه پدغو ټولو باندې د غوتۍ زندگۍ مرتبه شوه.

د سحر نړۍ شمال په دې غوتۍ ورو، ورو د شفقت لاس تيرولو د شپې پرځې ورباندې خپله درافشانی کوله چه څو د شمال په ډېره دلاساينه غوتۍ خپل شين داوڼ له مخه لرې کړ.

د چمن طراوت، د مرغانو نغمو، د اسمان د شنی فضا لا انتهايت، د لمر زرينو پلوشو، د سپوږمۍ مرغوبيت، د ستورو مرموزو اشارو او د کایناتو نظام ته ئې وکاته او په نيمه خوله ئې وخنډل.

چه څو بيا دې خوله خندا ته جوړوله نمر د ماسپښين ځای ته راغلې و غوتۍ د ده خوا ته مخ واړاوه او سر ئې ټيټ کړو.

کوم وخت چه د نمر پرېواته له پلوه د نمر د طلائی پلوشو سره د نسيم په لگيدو د غوتۍ تازکۍ پانۍ ريږدې نو دې په داسې اواز چه ايله د شاعر د زړه

غورږونو اوریدي شو ویل: پاکی تالره ده ای خالقا، ای د کایناتو صانعا ستا عالم خومره بنایسته دی، خومره گلالی دی او خومره وسیع؟ مگر ای خاونده! زما د زندگی وار همداو «پس له لږ سکوته» بادهاره؟ پاکی ده تالره زه راضی یم چه ستا د بي انتها ملک یوه ډېره، جزئی برخه په ما بنایسته شوه؟ ستا د مخلوقاتو د سترگو طراوت وگرځېدم، بلبلان را باندې وچغېدل، بوراگان راباندی والتل، د صبا وږمی زما خوشبوئی یووپه او خپه زړونه ئی پې خوشحال کړل - ډېره ثنا ده تالره چه زه گل یم او اغزی نه یم، نمر د غروب په حال کنبې و، گل خپل زړه په خپلو مړاوو پانو کنبې را ونغښت او د خپل حیات په وروستیو لمحو کنبې ئی یواري بیا دا وویل: «ډېره ثنا ده تالره ای خاونده! چه زه گل پیدا شوم او اغزی نه شوم» او ورژیده.

خادم:

د اوبښکو ارزانی

که غله او ارتزاقیات قیمته شی، خو د فصل په راوتلو رفع کېږي که کالی او لباس قیمته شی، نو بیا هم څه نه څه گوزاره کېږي. خلک وائی: «برېنده له لارې اوږی، وږی نه اوږی».

که فیښنی شیان قیمته شی نو قیمته دې شی کنه. «تجمل بیل شی دی او زندگی بیل شی دی» که اسعار قیمته شی نو د یو دولت په تصمیم ئی علاج ممکن دی چه غیر ضروری او دویمه او دریمه درجه شیونه له استعماله وغورځوی.

که دا ټول شیونه په یوه سویه ارزانه شی د یو مملکت دپاره د رفاه او اسایش وسایل لاس ته راځی اما اجتماعی سعادت او خوشبختی دغه وخت هم نه حاصلېږي. د ژوند سعادت او خوښی د مادیاتو په زیاتوالی او ډېروالی دومره اړه نه لری لکه د ضمیر په آزادی او د روح په خوشحالی پورې. په ژوند کېنې خطرناک او مدهش حال دا دی چه اوبښکې ارزانه شی ویره، دهشت او درد موجود وی او دوا نه وی.

په طب کېنې د هر درد، خوږ، پرهاړ او تب علاج شته مگر د زړه درد او زخم د زړه درد علاج پخپله د زړه درد دی او بس. د اوبښکو د ارزانی. علاج د پول او پیسو د ارزانی. غوندې ندی چه د اقتصاد کوم ماهر ئې علاج وکولای شی. او نه د زراعت متخصصان په دی کار پوهېږي.

بی دردی په یو قوم او جامعه کښې داسی یو مرض دی چه په علاج ئی فقط پیغمبران پوه شوی دی.

ای خدایه ! مونږ نه هغه زړونه واخله چه د مظلوم او بی وزلی له سترگو څخه په عبث توئیدونکو مرغلو نه خوږېږی او هغه لاس او پښی او ژبه مه راکوه چه بی لاسو او بی پښو ته صدمه رسوی او خلک ژړوی.
بېنوا:

د خاندان خولۍ

د ژوندون په لوی ډگر کښې هر چا هر چا زیار یوست چه ځانته د ښه ژوند لار پیدا کړی.

دوی لوړی ژورې ولټولې، هرې خوا ته ئی منډې ووهلې او هر څه هر څه ته ئی لاسونه واچول، خو تر ډیر تلاش وروسته ټولو ته دا ثابت شوه چه تر هر څه د مخه باید د علم لمن ټینګه کړی او د علم په لارښونه خپل مطلب ته ځانونه ورسوی نو ټول د علم په زده کړه پسې ولاړل، هیڅوک د ژوندون په لوی ډگر کښې بی تلاش پاتی نشول - یوازی د هغه لوی ډگر په یوه ګوټ کښې یو مغرور بی علمه زلمی ولاړو چه د علم خوا ته ئی حرکت ونه کړ او د علم د زده کوونکو په ډله پسې رهی نشودی مغرور او ناپوه زلمی د ځان سره هیڅ علمی سرمایه نه درلودله یوازی د ده پر سر د «خاندان» یوه زړه خولۍ وه چه د ده ټول غرور په همدې خولۍ وه.

ده ته د دې خولۍ سیوری د همای سیوری ښکاریده او د ژوندون ټولی کامیابی ئې تر دی خولۍ لاندې ګڼلی ټول بشری احترامات او انسانی تعظیمات ئی همدې خولۍ ته ورکولای شول. خو نه شتون نه او خوندور ځواکونه

ئی یوازې د همدې خولۍ د خاوند حق ګاڼه ده ته هغه څوک ناپوه ښکارېده چه دا خولۍ به ئې پرسر نه وه. دا ناپوه زلمی همداسی مغرور ولاړو څو چه د علم د زده کړی وخت ورباندی تیر شو خو ده ئی هیڅ پروا ونکړه علم ته ئی په سپکه سترګه وکتل خولۍ ئی کړه کړه وې ویل: «هغه څه چه د دې خولۍ تر سیوری لاندې کېدای شی د دنیا هېڅ علم ئی نشی کولای».

د کار وخت راغی دا ناپوهه زلمی همغسی مغرور او بی پروا په دی فکر کښې وچه «د دی خولۍ د خاوند دپاره باید نور خلق کار وکړی» شلم قرن راغی له دی ناپوه زلمی څخه ئی د تحصیل د پلومه وغوښتله زلمی په ډېر غرور او فخر د خاندان د خولۍ توصیفنامه ور وړاندی کړه او د هغی امتیازات ئی وغوښتل.

خو شلم قرن ورسره اشنا نه و، هغه توصیفنامه ئې ونه لوستلی شوه نو زلمی څخه ئی د کار محصول وغوښت بې عمله زلمی بیا خولۍ ورپېښ کړه او وئ ویل: «دا د کار فرما خولۍ ده - د کاریګر خولۍ نه ده؟».

شلم قرن دی بې علمه او بې عمله زلمی ته په غضب شو او د عصبی ښوونکی په څیر ئی خپره جوړه کړه او دا زلمی ئی په داسی ضربه له ځانه لېرې وغورځاوه چه د «خاندان خولۍ» ئی له سره ولوېدله او ورته ئی وویل:

«ای ناپوه او بیکاره زلمیه: دا خولۍ ډېره زړه شوی او له موده لوېدلې ده نور په دې خولۍ ځان مه غولوه او مه دنیا درپورې خندوه - ولاړ شه علم زده کړه - کار وکړه».

بېنوا:

لارښوونکي

له فريب او دروه سره نا اشنا وم مکر او چل می زړه ته لار نه درلوده دروغ می نه پېژندل د ژوندون لوبې لارې مسافروم...

له پریشانې خوبه را پاڅېدم قافله ډېره پرمخ تللې وه - یوازې زه وم چه د لارښوونکي په انتظار مې لوبې لاری کتلې، ډېر راغلل تېر شول مگر یوه هم د زړه سوی په سترگو راته ونه کتل ځینو به د گوتو په اشارو لار راوښودله خو د گوتو د اشارو لاری ډېری اوږدې وی ځینو به د دی دپاره چه ځانونه په ما وساتې زه به ئې د ځان سره روان کړم - خو چه خطر به تیر شونو بیرته به ئې زه پرلویه لاره پرېښودلم دوی به ولاړه...

همداسې د لارښوونکي په انتظار د ژوندون په لویه لار کښې ولاړوم - خو ته راغلی زه دې ترلاس ونيولم زه هم په پاک زړه په تا پسې روان شوم او د لارې د موندلو په غرض می ستا لمنه ټینګه کړه هری خوا ته چه به تلی درپسې تلم او تا هم ما ته د لار موندلو ډاډ را کاوه... ناڅاپه

موسمی توره ورېځ پیدا شوه، پاران اوږلې اوریدل شروع شوه - اسمان او ځمکه په خروش راغلل لارې گډې ودې شولې: خو زه ډاډه وم چه تا غونډې لارښوونکي لرم او تا ته می سترگی وی چه د زمانې په دی توره دریبله کښې په لار راوښیږي... مگر په هم هغه حال کښې تا په ډېری حیرانتیا مخ را وړاوه او له ما څخه دې پوښتنه وکړه چه:

«ای مسافره لار راو بنیه - لار کومه ده؟؟» هغه وخت نو زه پوه شوم چه زما د
ژوندون د لارې لارښوونکی یوازې زه یم - او باید زه پخپله خپله لارښوونه
و کړم.

رښتین:

نوی کال نوی زېری

د خپلو زرینو پلوشو په حنځیرو کښې د براسونو ذری او بخری د وریځو
تاپوانو ته وخیژول هلته ژر ژر له تاوه اوبه شول او بیرته د بوټو او ژویو د
ژوندانه او خیرازی دپاره ځمکې ته راکوز شول.

د ځمکې په غېږ کښې پرتو ویدو بوټو او شیناو د ژمی له اوږده خوب نه
سترگی وغړولی، د ورېځو له جزیره راغلو څاڅکو ورله مخونه وویښل، د
نمر تودو وړانگو پکښې گرمی او تودوښی واچوله؛ د اوچتېدو، پاڅېدو،
پورته کیدو قوت ئی وموند خپل ټاټوبی را والوته، په سمه او غر، کلی او
بیدیا، لوړه او ژوره وگرځیده او د یوی مهربانی مور په خیرئ د ونو او بوټو د
ماشومانو په سر د مینی لاسونه رانېکل، د ونو څانگی او ښاخونه، د پوټو
لښتی او غنډلونه، د گلونو څوکی او ډنډرونه ئی یو له بل سره نژدې کړل
ژوند سائی پکښې وپوځله او د زیرېنډې ودې او لویښت تومنه ئې پکښې
واچوله د اسمان په شنه چمن کښې هم د ژوند گڼیال وغږېد، برېښنا وخنډل،
ستورو ونځل، تالندو ډولونه ووهل د وریځو اوبان یوه خوا بله خوا
وزغلیدل، د بالښتو او متروکو د سپینو وریځو مالوچ شاوخوا وشیندل د غرو
له لمنو د لږو سپاره تاو شول منډی ترې الغاوتل غاو های هوی جوړ شو. د
لویو غرونو او ناوو نو څخه هم د ژوند غږ راوخوت د سختو ډبرو له منځه د
ژوند چینی راووتلې. د هندوکش او سپین غره د زرونو مینه د ابا سیند غږې

له غاړه غړۍ ورغله د اوبو په سر د مستۍ چينې راغلې او د سيندونو، رودونو دريابونو له منځ څخه د ژوندانه زوړ پورته شو، لنډه دا چه غرونه وچر كېدل، سيندونه و شنهېدل بادونه وزغليدل ستوري و څرخيدل كاينات و خوحيدل، د زيربندې او ودې له مخې بنديزونه لری شول، د ځمكې لړمون و سپړدی شو او د پسرلي بڼكلي څيره را برخيره شوه د سبا باد په لری ملكونو د بنادۍ زېري وگرځاوه، بنايستوكي مرغۍ او گلالي بلبلي خبرې شوې په ډېره مينه، په ډېره تلوسه، په بېره بېره ئی ځانونه د گلونو د خندېدو تماشي ته را ورسول د سرو گلانو كتارونه جوړ شول او د زيرو گلونو صفونه ودرېدل د رنگ او بوی قافلي را ووتی او د خوشبوئی چوپي وچليدي د بلبلو چغار، د زرکو كتهار، د مرغيو چونهار، د توتيانو نغمی، د بوراگانو زمزمو، د تاروگانو او نئخرونارو د تاوسانو نخېدو زړونه په اوچتيدو او شوقونه په مستيدو راوستل. د شين بڅملي گلالي فرش د پاسه د هوسيو او كبلو د رغبتو او ټوپونو سېل ته ريدي او غاتول په يوه پښه ودریدل د رنگېنو او بنايست كاروان د دښت په لور د لېږد نغمه شروع كړه د شپونكي شپۍ لۍ په حوش راغله، گډې او اوزی په مزه مزه په څر لگيا شوی، گلالي ورغومی او پی مخی وری په مستۍ مستۍ د شنو وښو د پاسه ورغښتل او سترگی په يوه ډېره بنايسته تماشه كښېوتلی.

جونه او زلمی هم د ژوند ذوق او د گلو شوق د باغ و بڼ، دښت او بېديا په اور راښكل، په زړونو كښې د مينی يوه څريكه را ولاړه شوه د سترگو پېمانه له نشو ډكه واوونېته په پښو او لاسونو كشي نوي حركت غزوونی وكړې له دې ټولو كیفيتونو او خوندونو څخه د نڅا او اټن ننداره جوړه شوه د توروربل ميرمنو د گلانو غنچي په لاس د شينكي چمن په غيږ كښې د خوندوري نڅا، رنگينه تماشه وښودله، د پاوليو او سپينو روپو ډكه لمن د تاوس د رنگينو او گروو ځانگونو په شان تاو را تاوو چورليده د اميدونو غوتۍ گل شوی، د آرزوگانو گلونه و مسيدل مېنه د شوق په تال كښی و زنګيده، خوندونه په لپو

لپو و شنیدی شول د ژوند د ناوی په سرکو شونډو د نازنرۍ خدا وغوړیده
 گډگوټی زلفی خوری وری لاری گوری ځنی د نیسم په پستوگو توتار په تار
 شوی په دی نشه ایزه نڅا کښې د خوږو ارمانونو پاکو مینو سترمنو آرزوگانو
 او سپیڅلو امیدونو ماشومان وزنگیدل گلالی سندرغاړې د ورینمینو غاړو
 له پستو غږونو سره د اتڼ په میدان ورگډې شوې.

داودی نغمو یوه بله شان تماشه جوړه کړه، سترگو یو داسی خوند ولید،
 غوږونو یو داسی تال واورید چه په عمرئې نه اوریدلی او نه لیدلی و.
 د ذوق غونچې په زنگیدو وراغلې او د مینې غوټۍ په غوړیدو.

د نوی کال استاځی او د نوی ژوند قاصد په ډېر درز او دروز دا کسوس په
 غاړو د بنایسته بلخ په ورشو د هرې رود په څنډو او د غور په غوړی مرغې د
 بست په لرغونو مېنو د هیلمند په گل کڅونو د قندهار او کابل په دربارونو د
 غزنی په یادگارونو د پکتیا په زړو دیرو د بولان او ګومل په تاریخی درو، د
 کسی غره او سپین غره په څوکو د خیبر او تاترې په تړو د سوات او پنیږ په
 سردرو د باګرام په باغ و بڼ د چترال او گلگت په ځنگلونو د بستی او ګواد په
 بندرونو کښته پورته وګرځید او د ابا سیند د غورځنگونو تماشۍ ته ودرید.
 لنډه دا چه د پښتیا نا ټوله سیمه ئې وغوښتله او په ښځو او نرو، وړو، پیغلو او
 ځلمو ئې د نوی ژوند او نوی کال زیری وکړ.

دا زیری د پوهی او لوړتیا د ودې او ترقۍ د یووالی او نزدېوالی زیری
 دی، د دې زیری ټوله پوره معنی دا ده «چه د پښت (افغان) سا ووتوکم پخپله
 لرغونۍ پلارنۍ خاوره او ځمکه کښې د خوشحالی او ترقۍ خپلواکۍ او
 سرلوړۍ ښکلی ژوند وکړی او د پوهی او مدنیت په لاسونو د مینې او محبت
 په غیر کښې ځان له د ورورولۍ او پښتونولۍ یوه نوی دنیا جوړه کړی، لوی
 کال او نوی پسرلی د نوی سیاست نوی فکر او نوی ژوند نوی زیری دی».

رښتین:

د هند سفر نه

د مشهد لیدنه کتنه

ماسپښین په دوه بجی د افغانی قونسلگری سرکاتب راغی او له ده سره د تفریح دپاره ووتم د مشهد په نوی ښار کښې تر اخره لاړو خو کومه خاصه دلچسپی مو پکښې پیدا نکړی شوه بیا مو په «گلشن» کافې کښې چای وڅکله د کافې وضعیت، موقعیت هرڅه ښه و مگر په چوکيو کښې د آرام په ځای نارامی لیدل کیده د دې کافې ټولې چوکۍ د وچو لرگیو یا په بله ژبه پښې لرونکې درې وی سرکاتب وویل: چه دا په ټول مشهد کښې ښه کافې دی چوکۍ اکثرې د میلمنو په انتظار کښې خالی پرتې وې، بیا ماښام ته نزدې سرکاتب په قونسلگری کښې خپلې خونې ته بوتلم دی ځانگړی په یوه کوټه کښې اوسی چه له پنځو کالو راهیسی ورسره آشنا دی د دی کوټی جغرافیائی وضعیت دومره خوند راکړه چه د مشهد له ټول بازار نه هم زیات خوندورو.

د دی وړی کوټې په منځ کښې وړه بخاری لگېدلې وه نمر خاته څنگ ته چپرکت سرته ئې میز، کتابونه او د دارو بوتلو نه ښکاریدل چه په جنوبې گوټ کښې دریشې جامې، او نور شیان زوړندو.

په شمالي کونج کښې د مشهد د ښایستو کومرغیو پنجری ځوړندی وی. په دوو پنجره کښې د جوړه مرغیو او دوو نورو کښې د یوی یوی مرغۍ نری اوازونه اوریدل کیده د شرقې خوا په گوټ کښې په یوه بله پنجره کښې یوه مرغۍ په هگیو ناسته وه د دی کوټې د ښایست دپاره ئې بچې پیدا کول، د

دی مرغیو ټپې زېربخښې او له چوغکې څخه لږې وړې وړې وی، دی مرغیو ته «کنېری» وائي چه تش په یوه نری او ازتې خلک ډیری پیسې ورکوی.

د کوتی په شرقې او جنوبی دیوال د دوو تابلوگانو منظره دومره راښکونکې وه چه یو شاعر یو ادیب خو پریږده یو بې ذوقه او بې شعوره بنیاد م به هم تری سترگې بل خو ستنی نکړی شی. تا به ویل: چه د دی تابلوگانو رسم گراو کشیده گرد خپل فن ټول مهارت خرڅ کړی و. دا تابلوگانې په اصفهان کښې د کوم ماهر فن کار او انځورگر په ساحرانو گوتو رسم شوی دی او تعجب دا دی چه دا ټول رسم او انځور د ټوټې د پاسه ویستل شوی و ما د کاغذ د پاسه دغسې صفا او ښکلی نقش نه ولیدلی چه د ټوټې د پاسه مې ولید د انسان د مرموزو او پټو کمالونو یوه بله پرده راته ښکاره شوه،

د مولانا او بو الکلام ازاد خبره چه حسن هر ځای حسن دی په او از کښې وی که په څیره کښې وی که په بل څیز کښې وی دلته د دنیا ټول حسن د دی تاپلو په رسم کښې یو ځای شوی او مجسم شوی و. تابلو یو گز پلنه او دوه گزه اوږدوه، په دی تابلو کښې د ناروند د جگو جگو ونو د یو شین باغ په خوا کښې د سپینو صافو او بو یوه ویاله بهیده د ویالې په غاړه د فطرت ټوله طبعی منظره په پوره مهارت تردی چه د اوبو په غاړه واړه واړه پوتی او د ښو پانی هم د رسام له نظره څخه نه وی پاتې شوی په دغسې رنگینۍ کښې یوه ښکلې ښاپیری، چه د غټو غټو سترگو په ښو کښې ئې د اوبو مرغلي ځورندې وی او د کودې کودی خورې وری زلفې ئې په اوږو راخوړې وی په ویاله کښې د لمبا په حال لیدل کیده تا به وی چه د اوبو په منځ کښې د بلورو یو غر پر کیرې او د سپین برېښ په رڼا کښې ئې او به سپین زر شرموی.

د رنگینۍ ښایسته دوپټی یو سر د اوږې د پاسه او بل پلو ئې په یوه سینه او بزان ترزنګنو پورې ځوړند برېښیده دا په څنګ او اړخ دا شان ولاړه وه چه د پردی ځایونه پټ او د سښې اننگوړې د دوو لاندې د بلورو او جمال په رڼا

کښې ځلاند او پرکیدونکې ښکارېدل بل خوا ته د باغ په سر کښې د ویاړي خوا ته نږدې د یو ډېر مست او په دوو پښو ولاړ اس د پاسه یو ښکلې پیمخې ځلمی په داسې شان رسم شوی و چه بس دا اوس د باغ خوا ته را رسیدلی دی او د دغې پیغلې په ننداره ځای په ځان بې خوده ولاړ دی یوازې دی نه بلکه د ده داس د مستۍ واگې هم سستی شوی دی او د حسن د سنگر په لور یو قدم هم نور مخکښې نه شی اخستی.

منظره نه وه قیامت و تابلو نه وه آفت وه د نقاشۍ او کشیده گری سحر کاری خو هسې قیامتونه را کوزوی او بیا چه دا نقاشی د بنایست او جمال د کاملې نمونې یعنی لطیف جنس نمایندگي وکړی نو بیا خوترې په الفاظو کښې تعبیر کول یوه مشکله معما شی ستاسې به سودا شوې وی چه دا رنگینه دومره لطیفه تابلو د چاوه؟

گورئ زه به ئې درته ووايم خو په زړونو مو گوتې کیردئ چه ټوپ ونه وهی او له گوگل څخه نونه اوزی تابلو د شیرین او خسرو پرویز وه هغه شیرین چه فرهاد ورپسې غرونه سوری کول او هغه شیرین چه خسرو پرویز ورپسې د شبدیز په ښه شان ملکونه د پښو لاندی کول.

بله منظره هم د غسې وه ده نویو په شین ځنگله کښې یوه پیغله د ویاړي د شگو په غاړه کږه ولاړه ښکاری او سپین اندامونه ئې د لمر پلوشو سره د آینه برقي مخابره کوی ما سرکاتب ته وویل چه دا کوټه خو د یو شاعر او یو عاشق کوټه ده د دغسې ښکلو منظو سره ښه شعرونه او ښه ښه اوازونه ښائې ده وویل زه په خوله څه نه وایم زما هر څه په زړه کښې دی ما وویل هوا ته په چپه خوله شاعر او په پټه خوله ویاند یې شاعرانه ذوق په تا کښې دغسې پټ دی لکه یوی چه دت گل په پاڼو کښې یوازی له سترگو څخه پټ دی.

قندهاری رشاد:

زړه زړه نه دی

ماخوستن چه دی¹، بیدیده د نوی ناوې د وصال بیتابی هڅې ئې د غوځل وره ته د تمبې اینبول له خوا او خاطره ایستلی وو، سهار وختی چه ور معلومه شوه چه: برایی لیوانو خومره خیرلی دی د پسرلی د تنا²، غونډې وغږومبید، سره وایشید، پر له تاو شو د قهر ټکه³، ئی ستا پر تنکی او نازولی ژوند پر یوتله، وبلله. او بی رحمې منگولی ئې په خورا شدت او تلوار ستا لور ته د اوږدې شوې د ککړۍ تر خوروورو⁴، وینستانو ئې ونيولې او د خواږه خوب له تاوده بستره ئی د خونې د وره خواته رخې کنبلي.

وی، نه می هېریرې...

چه د ژمی د څلې په هغه وچه یخ کنبې چه کانی سره چاودل ته ئې په شنه خره⁵ په وهلو ټکولو، شلیدلی گرابې، بیلې پنبې، لڅه ککړۍ او له خوبه

1- پښتنې مېرمنې د میړو نوم نه اخلی او غایب واحد مذکر ضمیر (دی - ده) د غایب په حالت کنبې استعمالوی.

2- تنا تالنده (رعد).

3- ټکه تندر (صاعقه).

4- خوروو خپرو.

ډکې سترگې له کوره وشرلې، له ساړو څخه دې زامې سره کړپیدلې، گگړې وزې¹، اخیستی وې په نازولی سرت²، کښې دې وینه وچه شوی وه مینې پاتې وې چه دا بلا ځله راباندې نازل شو؟؟؟

او پلار تربورولی ما ته تربور شو؟؟؟

وی. وی نه می هېرېږې چه په دغه حال کښې دې شونډې مری مری کېدلې³، خو ونه پوهېدمه چه د بېرحمی چپلاخی له بېرې دې ږغ ترخو له نه خوت او که دې د ځوانۍ د راتږدې پسرلی غرور پر خوله لاس نېولی وو؟؟...

تودی اوبنکی په رنځورو سترگو کښې د ورې هیسته رغښتلی خوو نه پوهیدم چه د ظالم پلندر د قهرېدلې بڼې له پرتمه دې رابهلای نشوای؟

که دې پښتنی ضبط د سترگو په گاتو کښې تمولې؟؟

په هر صورت نه می هېرېږې چه اوبنلنی سترگی دې د لور او مرستی په هیله د مرگې په خوږو پرتی مور ته مړې مړې را اړولی او پر گام گام دې تر شاکتل خو افسوس چه نه می په مړ ژوانده زگېروی او سوی کوربل⁴، کښې دومره اثر و چه ستا د تاند⁵، نازولی سرت او د هغه مال په تاوان د لیونی شوی دماغ د ظالم او غښتلی لاس ترمنځ گواښ⁶، وکړی شی چه ستا د نیمه خوا پلار

1- گگړوزه لږزه، رېږد.

2- سرت صورت (جسم).

3- شونډې مری- مری- کیدل د ژړا په شروع کښې د شونډو قبض او ضربان.

4- کوربل: چیغی- بغارې- غلبلی.

5- تاند: تنکی - تازه.

6- گواښ منځگړیتوب، د جنگ واکمنی

د تربورگلوۍ او زما بې بختۍ د اجبارۍ مړوبۍ په حکم ئی در څخه غضب کړی دی او نه می په غړو غامو کښې دومره توان وو چه لویدلی ریزیدلی په ناروغه ځان درپاڅم، پر سر دی لاس راکارېم، اوښکی دی وچی کړم، په خوا پورې دې ونیسم او پرېبوزلی یتیم تا به او معصوم مظلومیت دې یو څو تودې غټې غټې اوښکې توئې کړم نه می هېرېږی چه کله ستا وروستیو کتو د ځوانی مرگ پلار د هغی قلا له وره څخه چه تا د ژوند ۱۲ کاله بشپړ پکښې تېر کړی وو په خورا حسرت او نامېندی خدای په امانی اخستله هغه دوی تودې او غټې غټې اوښکې دې چه له پر له ایشیدونکې ژړا څخه راوتلی او پښتنی ضبط په لیمو کښی تمی کړی وی بې اختیاره پرېاڅوو را وبهیدلې او د گړالبو په خپرو، ولو کښې ورکې شوې- ونه پوهیدمه چه ستا زړه د فوری بی اثرۍ په ملاحظه بېرته ژر وزغملی او که د انتقام پرېښتې خوندي کړې چه بیا به ئی د ده په لیمو کښې د اوو دانو¹ په څیر را څیژوی په هر صورت ته ولاړې خوشتا دا دوه څاڅکی اوښکی زما پر زړه لکه دوې سکروټې تر اوسه پر تې دی او زخمی زړه می لکه سوی پتنې د کوگل په فانوس کښې پلینتکی درپسې وهی.

ته ولاړې خو زما مینه لکه سیوری درپسې ده، روح می د یوه وحشی اېمرغه غوندې تیږېږی چه زرد بدن له قفسه درپسې والوزی او هغه لوړ واک ته چه ستا د مظلومیت صحنه په خورا بی نیازی گوری او هېڅ نه وائی د یوې مهبجورې مور د زخمی زړه دا عرض په خورا تلوسه او بی تابۍ وړاندې کړی چه:

«د یتیمو دا سویلی څپې چه ستا د، درانه عرش کلکې ستنې لږزولای شی، نو د یوه واره زړه د غوښو نازکې پردې ولی بنورولای هم نشی؟؟»
خو یقین لرم چه عرش به د زلزلې په ژبه راته ووايي:

«له زړونو چه رحم او عاطفه وزی خای ئی قهر او سبعت نیسی هغه وخت،
نوزبه زړه نه دی او تاسی د زړه په سترگه مه ورته گورئ».

الفت:

دوه دهقانان

دهقانانو د منی فصلونه ټول کړه او د کروندی کارونه تمام شوه، هر چا خپله غله کور ته وپورته او خپل واینه ئی په ځای کړه، د ژمی واورې شروع شوی، هر څوک تیاری غلی ته کښېناست نرخونه له پخوا نه جگ لارل، د پروړې قیمت یو په دوه شو.

یوه دهقان فکر وکړ چه اوس د قلبی غوایان خپله نیمه بیه په نس خوری او یو پنډه واینه پنځه روپۍ خرڅېږی، ښه به دا وی چه خپل غوایان خرڅ کړم او په ونښو خرڅولو هم ډیری پیسې پیدا کړم چه ژمی تیر شو او پسرلی راغی بیا به د یوې دپاره غوایان واخلم خپله دهقانی به کوم.

بل دهقان غوایی نه درلودل هغه هم ده غوندې هوښیار او د فکر خاوندو، هغه وویل چه اوس ژمی دی غوایان په نیمه بیه لاس ته راځی نو راشه همدغه اوس غوایان واخله او پسرلی ته مه گوره ځکه چه هغه وخت دغه نرخ نه پاتی کېږی. دا دوه هوښیار دهقانان په سودا کښې جوړ شوه، او هر یوه دا ومنله چه دغه سودا د ده دپاره سودمنه ده.

په دې سودا کښې دواړو خپل عقل او فکر ښه جنگولی دی مگر دا یوه قیمار دی چه وړونکی ئی لا نه دی معلوم. انسان که هر څومره عمیق او دقیق فکر وکړی بیا هم د یوه شطرنج باز مثال لری چه ټول فکر ئی د قمار په لوبه کښې خرڅېږی او بې د چانس له موافقه لوبه نشی وړلی. دا دوه دهقانان هم په

حقيقت کښې شطرنج بازان دی او هغه چالونه شطرنج بازان ئې د آس او پیل په وړاندې کولو او بیرته کولو کښې سنجوی دوی ئې د غوایانو په خرڅولو او اخیستلو کښې له نظر لاندې نیسی مگر دومره خبره ده چه دوی له یوه چا له زیات نشی سنجولی او فکرونه ئی له ابتدا نه انتها ته تجاوز نه کوی هغه یو د وښو گرانی وینی د غوایانو ارزانی نه وینی دغه بل د غویو ارزانی ته ملتفت دی د وښو قیمت ته یی پام نه دی.

د غویو خاوند چه خپل غوایی په هغه بل خرڅ کړه هغه مجبور شو چه د ده وابښه هم په گران قیمت واخلی او خپله کڅوړه تشه کړی.

د دوی سودا خو سر و نیوه اوس به گورو چه چانس او طالع له کوم یوه سره ملگرتیا کوی او دا بیع د چا په گټه تمامیږی.

په دې انتظار کښې څه موده تېره شوه، پسرلی لانه وراغلی چه ټاکو راغی او دهقان دواړه غویان په تیره چوپکی حلال شوه لومړی دهقان پخپلې هوبښیاری شکرونه ویستل او بل ئی چه زه پوهیدم چه زنده جان مال مرگ او درد لری هسی نه چه د څاروو مرض راشی او لوی تاوان راواوړی نو راشه خپل غوایی خرڅ کړه او پیسی نغدې کړه په کور او کلی کښې به یوه او بل ویل چه د غوږو پلورونکی هوبښیار وگټه ئی وکړه هغه بل کم عقل و ځکه یی تاوان وکړ.

هر کله چه د لومړی دهقان هوبښیاری ټولو ومنله نو هغه بل خپلې ناپوهی ته ملتفت شو او گمان ئې کاوه چه هغه په رښتیا دغه ورځ لیدله او زه خدای روند او کون کړم چه له پسرلی نه می د مخه غوایی واخیستل.

څو ورځی چه نوری هم تېرې شوې د لومړی دهقان په کور غدی ولوېده دی کم بخت ووژل شو او پیسی غلو ویوړی. دا ټاکو د غویو له ټاکو نه هم بتر و چه هم سرلارې او هم مال. په کور کښې یې کونډه او یتیمان پاتې شول چه خپل خوراک او پوښاک ته حیران و، هر چا به ویل چه نغدې پیسی په کور کښې ساتل همدغسی کارونه لری ده غریب د څاروو مرگ او درد لیده او خپل مرگ

ئى نه ليدە دغە وخت دا معلومه شوه چه دوهم دهقان يعنى د غويو اخستونكى تر ده هونبىيارو د هغه بلا په مال ولگيده او د ده په ځان شوه اوس نو ده خپل بریت تاوول او ځان ته ئې عاقل خان ويلی.

دغه وخت پيښو او حوادثو دا څرگنده کړه چه د دهقانانو په پوهه او سنجش کښې څه ډېر فرق نه و دواړه لکه د يوه خره غوړونه برابر و يوه که د غويو مرض لېده، د توری شپې غله ئې نه ليدل هغه بل چه له غلو نه خبر و د غويو مرض ورته نه و معلوم.

وگورئ: پيښې او حوادث زمونږ په قضاوتونو او فيصلو کښې څومره دخل لری که د دهقان په کاله غدۍ نه وای لويدلې هونبىيارى ترينه هيچا نشوه وړلى مگر کله چه غلو د ده سر او مال وپوړه هر چا پرې د بې عقل فتوا کړه. دا ده زمونږ پوهه او هونبىيارى.

الفت:

دوه جنازې

په يوه ورځ په يوه ساعت کښې له يوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې هغه يو د کم خونۍ په وجه او دا بل د فشار خون په سبب مړ شوی و د هغه جنازه خلورو تنو په اوږه را آخستې وه. د دی په جنازې پسې بې حساب له لوی او واړه موټرونه روان و.

هغه يوه وينه نه درلوده ځکه مړ شو. د دغه بل وينه زياته شوې او تېزه شوې وه. ځکه ئې ژوند ونشو کړای.

دوی دواړه مړه شو مگر مرگونه ئې يوراز نه و او مرضونه بيل و يوه د نورو وينې هم ځکلي وې او د پټه محتاج و چه ډاکتران ئې له وجوده وينه وباسې. بل ته چا خپله وينه نه وه پريښې او بې وينې و.

يو د افراط او بل د تفريط له لاسه مړ شو، هغه چه فقير و او په فقر الدم مړ شو د هغه له مرگه د باختر اژانس هېڅ خبر نشو، د دی بل د مرگ اطلاع اخبارونو په ډېر تأسف اخستې وه او د جرايدو مخونه ئې په ماتم کشې توره شوه.

دوی دواړه يو بادر او بل مزدورو، څه موده پخوا ښاغلی پادار رنځور شو ډاکتر د مزدور وينه د رنځور په وجود کښې انجکشن کړه، د مزدور قوی وجود کمزوری شو او بادر په لږ وخت کښې د هر راز خوراکونو په زور او د عیاشۍ په وجه په فشار خون مبتلا شو.

چېرته چه دغه شان باداری او مزدوری وی دغه شان کارونه کېږي او د یوه په ځای دوی مری.

یو کمزوری کول او بل قوی کول د دواړو په مړینه تمامېږي او د ظالم او مظلوم عاقبت همدغه شان وی.

مونږ دا راز مرگونه طبیعي گڼو مگر په حقیقت کېنې قتل او مقاتله ده چه د وینو پور ورته ویلې شو.

په دغسې مرگونو کېنې هم قاتل او هم مقتول شته مگر زموږ پوليسان او حاکمان پرې نه خبرېږي. او داسی معنوی قتلونه له نورو نه دوی ډېر کوی.

دلته دا عادت دی که چا څوک په ټوپک وویشت یا ئی په چرو وواهه پوښتنه ئی کېږي، مگر که چا د چا ډوډی وخوره او هغه له لورې مې شو دغسی قاتل ته سزا نه ورکوی دغه راز مقتول ته څوک شهید هم نه وایی او نه څوک پری تې تې.

په رښتیا چه مونږ ډیر ظاهريين یو او حقایقو ته نه یو ملتفت زموږ ډاکتران هم مونږ غوندی دی او په دې نه پوهیږي چه اصلی مرض ظلم دی او حقیقی علاج عدالت دی.

ژواک:

دعا

هلمته چه د سوداگری بازار ډېر تود وی او په هر سلام کښې سل غرضه پټه
وی هلمته چه اسان د انسان د مرئۍ کولو د پاره وی.
هلمته چه عزة النفس لکه جوار او اربشی خرڅېږی.
هلمته چه علم فروشی او فضل فروشی رواج لری.
هلمته چه معنا د مادي غلامی کوی.
هلمته چه افتخار په ذلت حاصلوی او سرلوړی په سرټپټۍ پیدا کېږي لویه
خدایه. زما د ژوند بستره په دغسی ځای کښې مه غورږوه، زه پدغسی ځای
کښې ژواک نه غواړم.

بختانی:

د غاښو ایستل

څلور غاښونه مې وویستل، درې په اسانۍ ووتل او یوه ډېر تکلف راكړ،
هغو د ريو ډېر دردونه تیر کړي وو، او دې بل پړسوب درلود.
يوه حکیم وویل: مرگ هم د غسې دی.
چا چه ډېر دردونه او کړاوونه تېر کړي وی مرگ ئی آسانه دی او که ځان ئې
غټ کړي وی نو ځکندن ئې گران.

بختانی:

د ژبی نعمت

خبری ئی نشوای کولای، ژبه ئی نه چلېده، د لاسونو، سر، سترگو او
اعضاؤ په حرکاتو یې خپل مطلب ادا کاوه.
د گونگې غټ او جسیم بدن د افادی په لحاظ د وېرې ژبی قدرته کار نه
ورکاوه د عقل خاوندان د ده په اشارو څه نه څه پوهېدل یو ساده پیدا شو، د ده
حرکات ئی د ځان تحقیر وگاڼه خپری یې ورسره ولگولې.
ټول حاضرین خواشینی شول.

دې منظرې ما ته د مدرسي کار را کړ او د بي ژبي قوم په حال پوره پوه شوم
له اشارو څخه مې درس واخيست او په اشارو مې تېر کړ هوښيارانو ته به
د غومره اشارت کفايت وکړي.

صداقت:

رزان خيز

بازار ته و و تم، په جيب كښې مې ايله يو شپاړس پولی و د قصاب دوكان ته ودریدم چه د دې غوښه راكړه، هغه چاره په بیلو رانېكله، زما لاس ته ئې وكتل وئې ويل د يو شپاړس پولی غوښه؟؟ د ده نه تیر شوم د نانباي دوكان ته ورغلم شپاړس پولی مې ورته ونيو چه ډوډۍ راکه، د زنی خورنكړی تارونه ئی و خوځېدل موسكی شو په ملنډوئې وويل: «نموشه» د بزازی دوكان ته وریدم شپاړس پولی مې وراوړد كړ لا د دې رخت راكړه- د بېرو بریتونو لاندې ئی د شونډو موسكا په زحمت لیدل كیده مخ ئی واړه اوه خپل انډیوال ته دې كا: «خان د شپاړس پولی رخت غواړی»، د ده تر څنگ د میوی دوكان ته مې مخه كړه ورته مې وويل: كاكا د دې شپاړس پولی انگور راوتله؛ ورمیږئې كوږ كړ «برو ملا خورك نشده».

ما د ځان سره چرت واهه چه كاشكی زما په جيب كښې هم د نورو غونډې ډېر شپاړس پولی وای چه اوس مې ...

په دې كښې مې د يو سوالگر «د خدای په نامه يو شپاړس پولی» غږ د چرتونو سلسله پرېكړه چه كاته مې د عمومي سرک په څنډه نیم برېنډ په يوه پښه شل ماشوم ناست دی د یخنی نه رېږدی په يوه سالگیا دی: د خدای په نامه يو شپاړس پولی، ما چه د شپاړس پولی نه بل كار نه شو اخیستلای هغه مې د ده په لاس كښې كینېدو. او ده په پرله پسې گردان كړو دعاگانو د محبت او

مایوسی، نفرت او خوشحالی نه په گډو د نظر دا راوښوده چه د شپاړس پولی په مقابل کښې ئې خپل مات زړه ما ته تسلیم کړ نو دا راته څرگنده شوه چه په دې بازار کښې د هر څه نه د زړونو عرضه پېره او تقاضا لېده.

حمزه شینواری:

گله!

ستا د دې ملالې خدا وجه څه ده؟ ستا په رنگین لغت کښې به د پرېشاني او زړه چاودون مفهوم همدغه وی نو.

که نه دا خدا د فطرت د پروپیتو رازونو ترجمانی کوی؟
څه خوشته چه بلبل درنه د خپل فریاد جواب و غواړی او ته ورته په خاموشه
خدا سر شی د هغه جواب وشي او د هغه چیغې سورې هم سوا شی لږ خو مې
پوه کړه چه بلبل څه پوه شی؟

فطرت ټوله شپه ستا د یوې خدا دپاره اوښکې توی کړی او ایله چیرته
سحر سحر له ستا یوه مسکا ښکاره کړی هغه ستا د فتر په دې طریقه خو رول
غواړی؟ د نسیم دا مسته چه په هر قدم د یو تین دک سره مخ کېږی چرته
روانه وی؟ هغې سره څه وی که د څه د حاصلولو ارمان د خود نه ویستی وی؟

معلومېږی چه ته د ژوند په راز پوه ئې او ستا هو! ستا نه د ژوند پور
اخستل او راز زده کول ضروری گڼی ته د فطرت د پرېشاني او ژړا یو خندنی
جواب ئې ستا په پرېشاني کښې جمعیت غزوونی کوی... ته په دې پوه ئې چه
ستا کاینات ستا خپل نه دی ته صرف د رسولو یوه ذریعه ئې... ته په دې ډېر ښه
پوه ئې چه ستا خوشبویی که هر څو چمن زاده ده لکه چه په هغې کښې ستا او
ستا د چمن قسمت نشته هغه ستا د محیط او ماحول برخه ده نو ځکه ته ورته په
خدا او پرانستې غېږ په مخه ښه وائی؟

بیا رو رو ستا نازکی ستا نه رخصتبری ستا په صورت د فنا عمل جاری
وی او رو، روو، ژرېږی خو په خدا کښې دی هیڅ نه رایی. بی شکه د خپل
محیط دپاره... قربانی ورکول خدا... او مسکا پیدا کوی او د خدا په ظاهره
پرېشانی کښې... جمعیت پټ پروت دی.

میرمن عظمت:

ته لږم نه ئې!

زه ښځه يم ته نارينه... ليکن خبر ئې؟ چه ته څنگه نارينه شوي؟ که ته فکر وکړي نو يوه زمانه وه داسی زمانه چه ته هيڅ هم نه وې... هو! ... ته هيڅ نه وې بالکل په نشت حساب وې ما تال د خپل زړه غوښې او د ځيگر وينه درکړه لوی انسان مې کړې نارينه مې درنه جوړ کړ ليکن نن چه ته نارينه شوي ستا مټو کښې زور پيدا شو نو ته ما نه زما حق شوکوی زما مری خپه کوي او ما خورې ولې؟ صرف په دې وجه چه زه ښځه يم؟ کمزری يم؟ او د خپلو مټو زور مې د زړه د غوښې او د ځيگر د وينې په شکل ستا مټو ته درکړی؟ آيا دا نرتوب دی؟ ...

دا انصاف دی؟ ... دا انسانيت دی؟ ... نه دا نه نرتوب دی، نه انصاف، نه انسانيت دی دا د لږم فطرت دی ليکن ته لږم نه ئې انسان ئې او زه ستا موريم نو دی دپاره ته د خپل انسانيت ثبوت ورکړه او خپله مور مه خوره.

عبدالخالق «خلیق»

پیر

زمونږ د کلی یو ټکه دار «زرمک» کښې میکه اخستې وه د هغه سره د یوه مسود څه معامله وه چرته په حساب کښې د دواړو جگړه شوه او د دواړو د فیصلي دپاره تحصیلدار منصف مقرر کړ.

منصف دا ډول فیصله وکړه چې یادی ټکه دار قسم و خوری او یا دې مسود خو چا چې قسم کولو نه منع وکړه هغه په پړوی ټیکه دار ته معلومه شوه چې مسود په ناحقه په خدای هم قسم خوری او په قرآن هم مگر په «پاونده ملا صاحب» چې د هغوی پیر دی قسم نه خوری، نو ټیکه دار په دې ټینگ شو چې په پاونده ملا صاحب دې قسم و خوری، مسود ډېرو وې چې په خدای قسم کوم په قرآن به قسم وکړم مگر ټیکه دار ونه منله، اضر مسود دی ته تیار شو چې ځکه ټیکه دار دې قسم وکړی خو زه به قسم پرېږدم.

د ټیکه داریو هونښیار ملازم و هغه پټ مسود ته وویل چې زه د ټیکه دار نه سخت خپه یم او د هغه په گټه خوشحاله نه یم زه ستا د فایدي دپاره یو چل درنښم ټیکه دار په خدای قسم کوی، په قرآن قسم خورئ مگر ته دې دوه وسره قسم مه ورکوه او ورته ووايه په بابو حیدر صاحب قسم وکړه، مسود ووي بابو حیدر څوک دی؟ هغه ووي بابو حیدر صاحب زمونږ د وطن یو لوی پیر دی.

ماستر عبدالکریم:

پاکه پانه

پانې په خو څه قسمه دې، دونې پانې د گل پانې، د قرآن پانې، د ژوند د کتاب پانې او د تماکو پانې، سره د دې چه هره پانه پخپل خپل ځای ډېره درنه ده خو په ټولو کښې د قرآن پانه ډېره پاکه او مبارکه ده، مگر زیات کارنن سبا د تماکو له پانې نه اخستې شي...

یوازې کور؛ کوڅه، حجره، ډېره، پوله، پټې نه دی چه گڼې د تماکو د پانې پېریان پرې ناست دي.

که د سگرت په جامه کښې سکول، کالج، دکان، دفتر او ښکلو مانیو ته ورسېده نو هغه ده د نسوارو په ډېلې کښې د جمات محراب کښې ناسته ده او ان د ملا صاحب نه سرسایه اخلي ولې ډېره موده کېږي چه د چین ماچین ښاپیرو زموږ دی وطن ته یوه نوې پانه واورېده او دا وطن د دی پانې دومره خوښ شو چه خپل ټول قام قبيله ئې ورپسې په کچه راوستلی او نومې پانه ئې شاته کړه.

دا پانه د رنگه توره او د خوی نه ترخه ده خو بیا هم د خلقو تن وجود دی او هر سړی ورته دومره متازه دی چه بې د دې د اجازی نه د کوره بهر ته نشې وتې بس د هر چا د کور میرمن ده، دی ته د چایو پانه ویلې شي، پخوا به خلقو سحر سبا په جمات کښې د قرآن په پانه سترگی غږه ولې، ولې اوس خو چه ئې د چا یو پانه ښکل کړی نه وی د قرآن پانې ته کتلی قدری نشی.

که چای د خوی نه ترخه ده نو خواږه ئې هم شته که د پټې ته دې وړاندې کړه نو مقدمه به وگتې که په وکیل دی وو هله نورښتیا په درله دروغ کړی او دروغ به درله رښتیا کړی چه د ناپې تحصیل د والدارود چایو غم کوی نو بیا سپین

بازگرزه خیر دی که بی لیسنه ټوپک ساتی او که غلا غلطې او جوارۍ کوی که
دعوه گټې قاضی صاحب باندی ئی نوش کړه که مړی بخښی نو ملا صاحب ته
ئې هبه کړه.

صاحبزاده محمد ادریس:
د پیغلی کتاب څخه

د دعوو وکیل

زما دفتر د قصه خوانۍ نه بهر د اسلامیه کلب عمارت کښې ونهه بجی ورسیدم... منشی راته ووی.

«جې پوه زنانه زما کمره کښې ناسته ده هغه ستاسو په خدمت کښې څه غرض کول غواړي رایې ولې» ما سر و خوزوو. هغه ښځه راوسته هغه په ډیر بد حال وه ما ترینه تپوس وکړه: «تروری خیر خودی؟» هغی ووی بچیه که خیر وای نو ما به په دې سردۍ او څاڅکو کښې دلته څه کول.

دایی ووی او په ژړا شوه... او بیایې ما ته لاندینې واقعات بیان کړه: خدای دی بادشاه که، د سرگل شې، باغ باړی شې مور و پلار دې خدای په خوږو ماږه که، زموږ په شان د غریبانو سره خدای دی او ستا په شان د خدای بندیان دی.

زه د سپینې وږې اوسیدونکې یم او د سید خان کنډه یم. خاوند مې پروسه کال نه بل کال مړ دی، درې اولاده مې مړه دی او اوی د خدای مال دی یو هلک دی او دوه جینکۍ مشره جینۍ مې پروسه کال واده کړې ده په غریب آباد کښې زوی مې سر بلند خان سره نوکرو او کشرۍ جینۍ هم د هغوی کار و پار کاوه یو څو ورځې شوی عجب خان راته ووی موری درخانی اوس لویه شوه په کار دی چه اوس کور وی د خان دری ځوانان زامن دی دوه دری یې نور نوکران دی زه د ټولو نه کشریم د چا راباندې نظر هم نه نښلی نو موری زه دا نه غواړم چه زما

خور دی د بل چا کره کار کوی ته ښه پوهېږي چه دا غټيان خلک د بل لور خور
گذاړه، مولی گنی بچیه د ډیرو ورونو ځونه دغه خبره زما زړه کښې هم گرزیده
خو د خان د ویری نه مې غږ نشو کولای بی بی هم له مزاجه ډېره تیزه ده او دا می
هم خیال وه چه درخانی لا ماشومه ده څوارلس کاله عمر څه عمر دی.

ولی دنیا خرابه ده د جینکو په لمنه داغ زر لگی نو زه هم دا غواړم چه
درخانی دی اوس په کور شې زه به هغې ته ووايم چه سبا بې خبره کړی چه د
بلې ورځې نه به هغه د خان کور ته د کار دپاره نه ځي. تا نه قربان شم زه څه خبره
وم چه دی نه به فساد جوړېږي د درخانی بی بی ته وینا نه شر جوړ شه. بی بی
جېنې ته ډېری بدې ردې ووی خیر ندو تا سونه دا ځان څنگه هیر شه؟

او ته ئی څوک چه پخپله مرضی به مونږ کره راځی او پخپله مرضی به ځی.
که مړې او که چوپې دلته به کار کوی. زه به در له سر وخریم او مخ به در له تور کړم
ته ما پیژنی؟ د ډېران پیدا. دغه نوری اپلتي ئی ورته وغزولی درخانی غریبی
دا هر څه د زهرو په شان تیر کړل ماښام چه کور ته راغله نو سترگی ئی سری وی
او مخ ئی زیر و ماوی: ولی جینی. دا ژړلی دی په څه دی؟ هغی راته ټول حال
ووی زما زړه ولړزید او خدای ته مې لاس اوچت کړه چه ای د تمام جهان پادشاه
ترڅو به مونږ غریبانانو بیکسانو باندی دا سختی او ظلمونه کېږي؟ مونږ خو
هم ستا بندیان یو ته زموږ دا حال نه وینی زموږ دا آه او زاری نه اوری.

بچیه؟ ډیر می وژړل او پخپل دی کړیدلی ژوند ډیره ستومانه شوم
ماسوختن می ځوی د حجری نه راغی نور کله به چه هغه کوخی ته را ورسید نو
په تاو به ئی او از وکه بی بی کورېي؟ جوړه خوئی که نه؟ خو په دی ورځ چه کور
ته رانوت نو داسی ولکه چه را پریوزی او په سر ئی د اوښ انبار پروت وی.

ماوی عجب خان؟ شهزاده خیر دی؟ ته ولی داسی په فکر کښې پروت ئی؟
هغه ووی موری څه به ووايم د غریب دپاره د خدای دا لویه دنیا تنگه ده اوس
چه راتلم نو خان را وبللم ورومی ئی ډیر وکنځلم او سا ئی راته ووی عجیبه؟ ته

مست شوی یی ز مور په ټوکړو لوی شوی یی او اوس دی مغزو کښې نشه راغله
د خور نه بی بی جوړوی گوره که صبا هغه کورته کار له رانغله نو زه به درسره
پوی شم داسی به دی وغربوم چه دا معتبری به درله د سره وباسم.

وکیل صاحب! مور غریبان یو دی کښې شک نیشته چه خان خان دی او
نوکر نوکر خو بنیادم توب کښې ورسره شریک یو په درنه مونږ هم خوشحالیږو
او په سپکه مونږ هم خپه کېږو، مونږ په خپله غریبی کښې عجب خان ډیر په
نیاز لوی کړی دی که د خان دپاره عجیبی دی نو د خپلی مور دپاره عجب خان
دی.

نو د عجب خان خبری چه می واوریدی په زړه می اور بل شه او ما ورته
ووی د زړه سره زهیر مه شی که خان، خان دی نو خان له خان دی زما دپاره ته د
خان نه اوچت یې د خان زما په لور هیڅ حق نیستی زه به د کوڅو خاوری چانوم
تاسو به پردو سپورو ستو غوته نه پرېږدم درځانی به خان کره نه ځی که هر څه
پېښېږی تانه څار شم هغه شپه په مونږ ټولو ډېره د غم تیره شوه د بی بی او د
خان د طبیعتونو مونږ ښه واقف وو د غم اوږده شپه تېره شوه سحر شه او ځوی
مې د خان هجری ته د کار د پاره لاړه په فکر کښې پرته وم چه څه په کېږی: یو
گینته به تیره شوی وه چه نغری ته ناسته وم چایو له می اوبه ایشولی چه دې
کښې کوڅه کښې خبری شوی څه گورم چه عجب خان په فریاد کورته را دننه شه
د محلی یو سړی د یوی لیچی نه نیولی و او بل د بلی نه هغوی راته ووی:

«هله که ترور» د عجب خان دپاره کټ جوړ که ماوې یا الله خیر حال راته
ووايئ په بچی می څه وشوه هغوی وې حال به وروسته وایو کټ تیار که ما کټ
جوړ که او هغوی دواړو پکښې عجب خان اوچت که او څملولو ته یی تیار که ما
ولید چه د هلک په ملا خادر تړلې وه ماوې «یه خلقه عجب خان حال راته ووايي
گورئ زړه می چوی» «دی کښې عجب خان چغه کړه» «للا ورپښتی مې
خوږېږی» چه په کټ کښې څملاست نو بیا ئی جیغی کړی زه پری را پریوتم

درخانی چيغی کړی د محلی سړو چه دا حال ولید نو سرئی و خوزوولو کور نه
 ووتل چه هغوی کوڅی نه بهر شوه نو عجب خان راته ووی. بی بی مرم ټوله
 ملامی چق چوق ده خان او د هغه نوکران دومره وهلی یم چه پښتۍ یی راله
 ماتی کړی دی چه خان ولیدم نورانه یی ټپوس وکه چه درخانی به راځی که نه؟
 ماوی، (خان!) تاسو خپه کیږی مه هغه اوس لویه ده مونږ نه غواړو چه هغه دی
 له کور بهر اوزی دا وینا څه وه چه خان په ما د لتو او سوکونو غوبل چوپ که او
 بیا بی زامنو ته او نوکرانو ته ووی چه دانگی پرې چه دا حرامی ځان وپېژنی وئ
 موری مې شوم نو بی بی دې ظالمانو زه داسی وټکولم لکه چه څوک وگی ټکوی.
 وئ موری خدای دې څوک غریب نکړی خان وایی چه زما د مینې نه اوزی
 یو درنگ به سړی مونږ کره کدې غورځولو له راشی موری دا ظالم خلق دی د
 دوی زړو به د غوښی نه دی کانی دی شکر دی موری چه زما د وهلو په وخت ته
 او درخونه وئ ماوی ځویه لوگی شم تا ته زه به اور کښې ژوندون تیر کړم خود
 دی شرمښ مینه کښې به ونه اوسم دا مې وی چه دې کښې د خان سړی راغلل او
 ما ته ئی ووی وباسه کله خان وائی چه دا ساعت دې د مینې نه اوزی هغوی زما
 کور خیزونه کوڅی ته غورځول شروع کړل ما سرو ټکوه سینه می وټکوله خو په
 دی څه کیدل مونږ د کور نه په زور وویستلی شوو او د عجب خان کټ په یخه
 هوا کښې د کوڅی د وینۍ په غاړه پروت ؤ درخانی ته می وې جینی منډه که
 سمندر خان را وېوله سمندر خان زما ځوم دی خپله مینه ئی ده او په ذات پښتون
 دی مونږ هم پښتانه یو خود عجب خان نیکه هر څه په مقدمو کښې پایللی و تر
 مینې پورې سمندر خان یوه گینته کښې سره د خپلې حجری د ملگرو راغی
 عجب خان ئی په کټ یوړ او کله ئی په خرو او په سرونو. بچیو ته له مې غوږونه
 وخورل خو زما زړه خوږ دی او هیڅوک د غریب فریاد اوریدلو له تیار نه دی ما
 وی تروری وایه ته گڼه چه زه ستا دوهم ځوی یم د عجب خان مشر ورور هغه را

پاخیده او زه ئی بنکل کرم بیا ئی په ژړا کښې ووی: ځکه خو خلق وایی چه ریاض خان فرېسته دی ځویه.

خدای دې عمر د خضر که به درست جهان کښې ما یو ته ولیدې چه د غیب درد خپل درد گڼی بچیه که د عجب خان نه به دې کم گنمه نو غاړه به می نیولی وی تا ځان زما عاجزی ځوی وگاڼه زه بېشکه عاجزه یم خو د مینې دولت کښې د ډیرو غټانونه زیاته یم...

سید راحت زاخیلی:

کونډه نجلۍ

دا قصه د یوې کونډې جنې ده او د هغې بیوزلی د ژوند نقشه تصویروی د دې قصې مطلب دا نه دی چه د هوجری وخت پرې ښه تیر شی بلکه دلته د قام یو لوی ظلم نه د قام فکر کول غواړم.

رښتیا خبره خودا ده د پښتنو ښځه چه کونډه شی نو سخر او خوابی ته ئی محض ډوډۍ ورکول لاگران ایسی، نو که مونږ د دی ژوندی ښی آدم د بربادیدو سببونه ولټوو نو راته څرگند پړی چه اصلاً د دیوال رده ورانه ده ځکه دیوال کوږدی.

اول خو پلرگنۍ د لور او خور په سر باندې دومره روپیۍ واخلي چه سخر گنۍ د پولۍ پرق ته کښېنول شی او په دې خیال چه دا خود بل د کور ده ځه علم او هنر هم نه وربښی دې ته نه گوری چه دا هم ښی آدم د خدای ۞ پر ځمکه زمونږ په شان د خوراک او چښاک حق لری او دا حق خدای ۞ پر مونږ ایښی دی د خدای په قانون ئی له مونږ سره برخه شته بلکه د یوه غوائی په شان ئی بل ته جلب نیولی په لاس ورکړی، ترڅو چه ئی خاوند ژوندی وی خو بیا ئی هم په یو ډول د ډولونو عمر تېرېږی دروپیو او وریجو غوړو حسابونه خو ورسره کېږی د قرضونو ورسره قصی وی د تېرونو پیغورونه وی بیا هم هغه بی زبانه مال د هغه دوو سترگو ته گوری او څه لنډه تنگه ساه کاږی، نو خدای ۞ مه که، که کونډه شی راشه که ئی گوری د خسرگتنۍ کره خو بی ځکه ځای نه وی چه د هغوی بوله

او پتی تللی په سلمونو او سودونو کښې ډوب شوی وی نو چه دی بټ ته گوری
 گړی په گړی غصه ورځی د کور ټول با مېړنی په غاړه کښې ور واچوی ډول
 ډول خبری ورته کوی، خو بیا ئی هم تاونه سرېږی، پلرگنی خو ورسره یو حل
 دښمنی کړې وی او حقونه ئی تری لاندې کړی وی یوه ټوکره ډوډی ورته
 غرنیکاری بل خاوند هم د پیغورونو کوډی وی.
 په زرگونو ظلمونو کښې په لکونو تباہ شوو کونډو کښې د یوی پیغلی
 قسه داده.

۱- د مرجانی په مرغی سترگی ولگیدی نو لکه زمري وغرمبیده او سری
 سترگی ئی پری راوښکې.

توری بلا: زما د گل پشانی زوی دی وڅاټه اوس مو لا شرموی بیل...
 د مرغی له سترگو نه د اوبښکو لښتی روان شول په سلگو سلگو ئی وویل...
 مرجانه: گړا دی میراته شه په ژړا باندې خلک ویروی یو پوتی خبره وشوه
 بس ستا اوبښکی روانی شوی ودرېږه چه د جمال پلار راشی ځمکه به ښه
 درباندي سره کړی په زړه خوږی مرغی ځان ټینک نه کړای شو، یو وار خطا چغه
 ئی ترخولی ووتله او د خبرنی لږبتې (پوړنی) پېسکه ئی مخ ته ونيوله او وئی
 ویل: ابی. ته زما په دې خوږ زړگی ولی مالگی دوړوی!

مرجانی: نور څه ونه کړه خو یو ښه سوک ئی ورحواله کړ. خبردار شه. بیا ما
 ته «ابی» ونه وایی گنی ژبه به دی له کومی نه را وباسم اور دی پورې شې په
 داسې کور چه تا غونډې نوغی پکښې زرغونېږی د داسی مېندو گیلدی خو دی
 وچی شی چه ستا په شانی ټوټکه تری نه پیدا کېږی زه ستا په زړه مالگی اچوم
 بی حیا. که تا زما ځیگر سکاره کړ. داسی سپېره مخی خو دی خدای د چا په
 کور او غولې نه ورولې خدای دې ژر په زېږ ووتلو له دې کور نه وباسه. په غونډی
 کانی دې پښه وښوئېږه زما د نولسو کالو غمی تورو خاورو ته لاړ سوک د

مرغی په تشی لگېدلی وله ډېره درده تر قید له او په اوبنکو ئی د لوپټې پیسکه خشته پشته کړې وه.

په سلگو سلگو ئې ووې: موري نور وهل نشم زغملای ښه اخر زما گناه خطا خو را وښيه هسی می وهی ولی «پښتنه جنی گوره او خوانې نه دا پوښتنه کول چه: «زه دې ولی ووهلم» دا د مرغی یوه داسی گناه ده چه د بخښلو وړ نه وه د مرجانی ټټر باندې اور ولگیده ژبه ئی وویسته ټول کورمالت ئی په سر واخیسته درواغجنه گوره چه ما سره ناندري وهی په وروغوندې می د گوتو سرونه ورورسیده ته به وایی په تورو می کړمه کړه چه داسی د گل غوتی وی نو مور او پلار واده کولې خه دپاره؟ تاويز کړې به ئې وې او په غاړه به ئې خړولې وې- په ستن کښې تار اچول نه ورځی نخرې گوره؟ نه کار نه روگار ډوډی څلور په شمار خمځی وینځل ورته لوی غرنیکاری، سترگی په ډډه شی ټول لوبنی لرگی مردار پراته وی... دې نه مخ کښې بیا د مرجانی ژبه خه وه توره وریځ وه د کنځلو ږلۍ ئې را شروع کړی- مړی ژوندې ئې ټول وستابل- مشر، کشر ترې خلاص نه شول بدبختي کوندی سره د دی د ښکنځلو بل جواب نه و».

په ژپائې د سلگوو ارنه کیده. پوهیده چه یو ساعت پس به گل محمد خان راشی او په مابه د غضب تندرا پرپوزی.

(۲)

مرغی ښایسته وه، قابله وه همزولو به ئې وې چه د دی په خبرو کښې جادو دی هرڅوک را ماتوی اوس هم چه به د دې پخوانۍ همزولې چرته د اختر په بانی چغ یوځای شوې نو د دی خبرې به ئې را یادولې په خپل کلی کښې د مرغی اصیل والی او سیالتوب مشهورو، لیکن افسوس د پښتنو ناروا رواجونه هغه بې برخې کړه سپیره ئې کړه (بدشگومه) د هغې په تندې تیاره شوه پلار ئې په روپو پسې ښه پخپلو سپرو لاسونو ئې ډولی کښې کښېنوله او لرې ئې

ورکړه یو څو میاشتې پس د هغې کوڅې بېرې شوې او هغه یوه کونډه وه او نجلۍ کونډه د غمونو غرنې په سر را پرېوتی و.

پلرگنۍ کره خو ئې ځای نه و خسرگنۍ بیا سپېره ورته ویل اوس هغه سپېره مخې وه (نیک پاله نه وه) ناکاره وه د ټول ټبر پیغورونه به ئې تیروول د سخر کنځل به ئې زغمل ټوله ورځ به ئې کار کښې زړگۍ وچاود خو بیگاه به ئې د سترگو پټولو حق هم نه و هغې ډوډۍ نه خوړله بلکه ډوډۍ دا خوړله خیر نو خچخوکالو ته ئې هم زړه نه کیده کفن به ئې را یاداوه داسې ورځ پرې حرامه وه چه څلور شپې کنځل به ورته نه کیدل یوه ورځ داسې هم نه تیدېدلې چه یوه یا دوه پښې به ئې نه خوړلې یوه ورځ ئې په سر کښې ږمونځ ووهله خسر پرې د توت د لښتۍ وار وکړلو چه ډېرې ورځې ئې په هغه لاس کار نه شو کولای لوپټه ئې خیرنه خچنه ریخانگۍ وه نو مرغۍ د مورد کور لوپټه په سرکړه سخر پرې له شانه د خاورو تیل واچول تیلی (اورلگیت) ئې ورته کولو خدای ترې بچ کړه دا ننی جنگ په څه و؟ په دې چه د شپاړسو کلو جنۍ چه تمامه ورځ ئې په میچنو زړه شین شو د گرمۍ خولې نیز (سیلاب) غوندې پرې روانې وې د باد دپاره کوټی ته وخته بس دا نه وه بلا وه د مرجانی په سترگو کښې اغزی اغزی کیده تیر ماخوستن مرغۍ کټ کښې لږه غونډې ملا نیغه کړه چه گل محمد خان کورته را ننوت نو د راتلو سره ئې خوله ورباندې وسپړله: ستا ملا ولې ماته ده؟ ډیوه کښې لا باتۍ خلاصه نه ده- ته بیا مرداره شوې یې پاڅه لاس وینځونی راواخله.

مرجانی په یوه ټوپ ورته مخ کښې شوه او وئې وې «دی ته څه مه وایه دا د محل رانۍ پری ده چه خوب وکړی که ستا څه کاروی نو زه به ئې کوم ده مړه ساعت کښې مرغۍ کوزه او لاس منځی لاس کښې خسر ته ورغله»

مرجانی ورته په سینه کښې یوه داسې ټیله ورکړه چه غریبه لکه خانگۍ را وغورځیده مرجانی ووی: بس بس مونږ وېخښه د خپل خاوند خدمت به زه

پخپله کوم ته څه پالنگ کښې ویده شه ته رانۍ ئی مرغۍ د اوبښکو ډکې سترگې ورته راواړولی او وئې ویل ابۍ زه رانۍ چیرته یم ستا وینځه یم ته هسې خپه کېږې مرجانې پرې لرگۍ را اوچت کړه ته بیا ما سره خبرې کوی.

وگوره خلقه ما د دې سره څه کړی دی دی چه دا هر وخت ژاړی ما که تش دومره ووی لوری دا کار د سیلانو نه دی- ته کونډه ئې داسی مه کوه. نو ما بده خبره کړی رانۍ له هغه وخت نه راهیسی تندۍ تریو نیولی دی او ژبه ئی راباندې ایستلې ده بیا ئې لا هم ارمان پاته دی؟

گل محمد خان چه دا خبره واوریده نو خپلې ښځې ته ئې ووی «ته د دې بدبختې سره څه مه وایه- دا بدبخته به یوه ورځ زما پوزه پرې کړی دا خوتا اول وار پر خپل سر خپژوله- هغه بله ورځ چه می پرې د خاورو تیل واچول او سوځله می چه د غمه ئی خلاصه شو نو ته زما مخی ته راغلی او مخ کښې مخ کښې کیدلی او رانه خلاصه دی کړ. اوس مزې کوه، مرغۍ په سلگو سلگو د خسر په پښو کښې ولویده او وئې وې بابا جی: ما دی خدای مړه کړی که به ما د ابۍ سره- لام کلام کړې وی خدای خبر چه ولی د سهار راهیسی راپسې شوی ده.

گل محمد خان چه دا خبره د مرغۍ له خولی واوریده نو په سر باندې ئی یوه ښه خپږه ورکړه او وئې وې:

(لرې شه: تا ته دې خدای مرگ درکړی چه زما عزت په ځای پاتی شی زما د غمی په شان زوی دې وخوړ اوس په دی سپینه جامه داغ هم رابډې.

مرغۍ پاخیده او په زاریوئې لاس پر تندۍ کښیښود او وئې وې. بابا: که رښتیا داسی وی لکه چه ته وائی نو ما اوس وسوزه چه سبا ستاسی د ډیران ایرې یم او څوک می نوم پخوله وانځلی «گل محمد خان چه دا خبره واورېده تر خولې ئی ځگونه راغلل په ډیر تاوو ولاړ شو»، مردارې- پلیتې، سیطانې زما له لاسه سول غواړې».

مرغی: بابا جی سول غواړم له خپله لاسه راباندی اور ولگوه زما تر ژوند مرگ ښه دی زه که یم څه او که نه یم څه؟

گل محمد خان: کم اصلی د راز محمد پلټت نوغی زه په په تا اوس ښه اور بل کړم (دا خبره ئی وکړه) او ښځی ته ئی اواز کړ:

د جمال خان موری هغه د تیلو بوتل راوړه په دی وخت کښې پرېپوزلی مرغی را گرزوی او په وهلو شروع کېږی پس له دی په غولی کښې دغه دری اوازونه اوریدل کېږی نور هیڅ یو ښځه و، یو د گل محمد د لرگی شرکه باربل د هغه دا چغی چه «اور غواړی» «حرامونی اور غواړی».

بل د مرغی په زوره چغی چه ویل به ئی «بابا جی مړه شوم د خدای دپاره رسول ته گوره... خپله پلاره... خپلی موری... یه کاکا صاحب... را ورسېږی یه لویه... ځوانه مدد... زه خو بی گناه یم... زه خو بی خطا یم... یه خدایه... یه ربه!»

(۳)

د بدبختی مرغی مخ نن لږ غوندي روڼ ښکاری- بدن کښې ئی ایله وینه گرزیدلی ده دا ځکه چه یو نیم کال پس مور کره تللی ده د مشر ورور واده ئی دی د خسر کره ئې ښه په وهلو داسی شوی ده لکه چا چه چنه پری دوړلی وی په ژړا ژړائی سترگی سپینی شوی دی دې وې چه مور کره به یو څو ورځی په خدا تیرې کړم قسمت ورته ویل چه د کونډی هیچیری د خوښی ځای نشته مور غیر ستا د پاره اوس یو سور تنور دی- مرغی پس له ډیری مودی د خپلو مزولو څهری لیدلی وی خوشحاله وه د خپل غم هغه اوږدی قصی بی شاته کړی وی- د هر چا سره ئی په خدا خبری کولی جامی ئې پس له ډیری مودی څخه اغوستی وې چه دې نوو جامو ئی همزولو ته بیا هغه تیر ښایست ور په یاداوه د ورور واده چه به ئې په زړه د خوشحالی یاد را والوزاوه نو کله به ئې د نجونو سره توکی ټکالې هم کولی خو بیا به ئې د نجونو سره سندی ویلې چه ورور به ئې ولید نو دا به تر مور زیاته ور ځای بدله لنده ئی دا چه د ډولۍ وخت راغی «ورا»

تیاریدده د هلك او نجلۍ جوړې جامې را واخستی شوې او بنځی روانیدو ته را پاڅیدې د واده پنډوکی وتړل شوه نو هر چا د ناوې او زوم کالې او زړوکی کتل د بده مرغه مرغۍ هم د ورور لونگۍ ته گوتې وروړې بنځو په دی کار وترتله دلته د مور هم ورته پام شو نو یوه داسې مضبوته څپیره ئې ورته ورکړه چه د گوتو تغمی پکښې جوړې شوې مرغۍ اریانه ودریده مور ورته ووي چه کونډه بنځه د واده جامو ته لاس وروړې؟ ته خو سپیره کونډه ئې تا ولی گوتې وروړې؟ هغه ور چه مرغۍ ئې د ځیگر په سپینو پیو لویه کړې وه او نازوله ئې ننه ورته له خوده ووته دا سپیره پال هغه چیری ژغملای شی- چه د یوی کونډی لاس د «ورا» جامو ته گوتې وروړې؟ په دې وخت کښې د خدای فضل و چه د مرغۍ د پالار په زړه د رحم او به تیرې شوی او د مرغۍ مور ته ئې ووي: «خیر دی داسې خطا له بنده څخه کیږی» گڼی خدای خبر دی چه د مرغۍ به کوم ځای مات و.

د مرغۍ زړه ډک و- ژړلای ئې هم نه شوای ځکه چه ژړا تر هغه لا په همدې وخت کښې بده وه، نو د اوبښکو ډکی سترگی کوتی ته ننوته- نوی جامې ئې و ایستلی او زړې ئې واغوستلې لوپته ئې په مخ واچوله د خونې گوت کښې ځملاسته- «ورا» ولاړه ډولۍ راغله- غال بول تیر شو- خو مرغۍ پرې خبره نشوه نه ئې چا تپوس وکړ چا یاده هم نه کړه کونډه بد بخته د چا په یادوی.

غوږه نیمه شپه شوه مرغۍ د «ادیزو» پر سرک باندي روانه ده- تیاره دومره ډېره ده چه د لاس گوتی نه معلومېږی خو مرغۍ نه د مار نه وېرېږی او نه هم د غله یا بل ځناور نه د سیند غاړې ته ور بده پښه ئې و نیوله- بیا د سرک نه په ډډه لاړهن او لرې د یوه کمره پر سر کښېناستله- په ټکری ئې مخ پټ کړ او د زړه له اخلاصه ئې وژړل وروسته ئې په زړه کښې دا ډول گیلې له خدای نه شروع کړې: ای زما لوه یخدايه! زما د بدنصیبۍ خو اوس د مور په غیږ کښې هم ځای نشته- زه اوس سپېره بلله کېږم- او بې برخي خسر گنۍ که می بیگانه خلک و- د هغو نه خو گيله نشته مگر زه خو نن به خپل کور کښې هم بد پاله او سپیره

وبلله شوم افسوس خدايه چه بنحی دې ولی پیدا کولې- خدایه تا خو داسی نه دی ویلی.

او نه ستا رسول داسی دی- دا پښتانه خو ځانونه مسلمانان بولی دوی ولی داسی کوی؟

دوی خود اذانو سره سم جماعت له هم ورځی- لمونځونه هم کوی ږیرې ئې شته د دې ډول عبادتونو سره په دی ظلم کولو هم مسلمانان بلل کیږی؟ دوی وایی چه مونږ کښې لوی لوی بزرگان او عالمان شته مگر د لور او خور سره چه کوم کارونه کوی هغه خو په کفارو کښې هم نشته- لور چه پیدا شی بده او سپیره وی چه واده شی بیا سپیره کیږی چه مړه شی هم سپیره وی خدایه؟ ته په اخرت کښې دوی ته جنت هم ورکوي؟

په دنیا کښې ښه ورځ هم پرې راولې- مونږ خو هم ستا پیدا یو او د بنی آدم له ذاته یو مونږ سره دا دومره نارو اولي کېږی- زه خو په دې خبره پوه نشوم ستا په دې دومره لویه دنیا کښې خو ما د سر سیوری پیدا نکړ کوم کور کښې چه ما سترگی غړولی وی او وره پکښې لویه شوې وم هغه هم نن زما دپاره دوزخ شو- دوی زما دوه کاله کونتون ته ونه کتل او نه ئی دا زړه ته تیره شو چه د دې حال څرنگه و او دی- نو ځکه تا ته التجا کوم چه ما له مرگ راکړی ځکه زما مرگ لویه پرده ده.

که څه هم وایم هغه شرم- که څه اورم هغه شرم. زما ناسته او ولاړه- خوراک او چښاک ټول- شرم شول- نو زه غواړم چه دا د شرم بوج له ما نه واخلی او پټه شم (سلگی... بیا سلگی) ای سینه؟ ته لویه پرده ئی- ستا لوی زړه دی. بنی آدم چه د چا د لوی زړه صفت کوی نو وایی:

«ستا زړه لکه دریاب دومره دی» ته د دې خپل لوی زړه روی ومنه- ما ته غیږ خوره کړه؟ ته د خدای او رسول روی ومنه ما ته پخپله لویه غیږ کښې ځای راکړه؟

ما پخپله لویه غیر کښې ونیسه-زما د پاره پرده شه.
د خدای په دی دومره لویه ځمکه کښې زما د پاره زما د ارام ځای نشته- تا
ته ننوتی راغلی یم.

هسی نه چه ته هم زما د خوابښی او خسر په شان ما ورتی- ما مه رته؟ زه د
مسلمانانو پښتنو د لاسه په توره شپه تا له ننوتی راغلی یم دوی خواخوږی نه
لری- دوی د رحم زړونه نه لری دوی د ظلم نه هم دومره خوند اخلی لکه د رحم نه
چه ئې زړه سواندی انسان اخلی- نو ته زما ننوتی ومنه؟

دې نه پس د غمب یو او از شو د سیند زړه د مرغی په زاریو نرم شو- او د
حال په ژبه ئی ورته ووي:

زما لمن لویه ده زما غیر تا ته خلاصه ده زه ستا نه خوابښی یم او نه خسر- زه
نه ستا موریم- نه هم یو انسان زه تا ته په غیر کښې ځای درکوم ښه راغلی؟؟
ښه؟؟

(پښتو نثرونه)

اجمل خټک:

کچکول نه

جومات او قبر

چه په کلی ورننوتم نو د یو قبر په تماشه شوم.

د تماشې خبره دا وه چه د قبر نه گیر چاپیره د جوارو ډلۍ لگیدلې وې، د
بنو او لرگو مبارونه پراته و، یوی، جغ او ماله غابو رایبسی شوی و قبر نه و د
ټولې علاقې د زمیدارو د مال حال څوکیدار یا ټیکه دار معلومیدو څه گورم؟
چه تازه دین یو گیدی و اوږو او درز شو چه د قبر خوا کنبې یی وغورځولو او
ورته ئې ووي «بابا ستا په اسره ئی پرېږدم او سوی لاس به یی درنه غواړم»
معلومه شوه چه دا بابا څوک ولی الله دی او دا ټول له علاقه ترې دومره ویرېږي
چه د ده د بڼې نه ازغی نشی ماتولی او چه دلته څوک څه امانت کړی ورته پاس
هم نشی کتلای.

ما په دی خبره فکر کوله چه دا واقعی د دی بابا زور دی او که د دی خلقو
عقیدې داسی دې او دې فکر کنبې ډوب د کلی خیلمه جومات ته ورسیدم د
مانبام وخت و، ما وی څه به ټکری خوری راځه هډو دی جومات کنبې ئی واپوه.
چه جومات کنبې می پښه کیښوده نو ملا صاحب راته نیغ نیغ وکتل را ته ئی
ووویل:

ملنگه! دا جومات د خدای کور دی مسافر خانه نه ده، څه چیرته حجرې ته
یا بازار ته لاړ شه! زه خوشحال شوم چه شکر دی چه مولانا صاحب حجره او
جومات کنبې فرق خو کولی شی.

خو چه خیال می وکړ نو د جومات څلور واړه گوټو نه د کټونو، صندوقونو، زړو جامو، گوری او صابون د پنډکو، چانکونو، پیالو او لرگو مرگونه داسی ډک و لکه چه دا جومات هم حجره وی هم مسافر خانه او هم گودام خانه.

ما ملا صاحب ته ووی چه نمونځ کوم نو خیر دی بیا ځم هغه جواب راکړو تن چا د کوهی بوکه پټه کړېده اوبه نشته بل جومات ته ولاړ شه! ما چه د جومات د کوهی جاج واخیستو نو رښتیا د بوقی پری چا په چاقو وهلی و او د خدای د کور نه یې بوقه سره د پری پټه کړی وه.

دلته نور هم فکرمند شوم ځکه چه عجیبه، مخلوق دی چه د یو قبر نه خو دومره وېرېږی چه ازغی ترېنه نشی ماتولی او د ټولی علاقې امانتونه ورسره پراته وی څوک ورته پاس هم نشی کتی او بل خوائی دا حال دی چه د خدای نه دومره نه وېرېږی چه د هغه د کور نه یعنی د جومات نه سره د پری بوقه پټوی او پروانه کوی.

او دی زړه کښې می ووی ملنگه؟ د داسی خلقو نه هور هم لری کور هم چه د کوم کلی خلق د خدای نه زیات د قبر نه وېرېږی که دوی ډېر ځان ستړی کړی بناده ورځ نشی موندی، او دا ځکه چه څوک د خدای نه پاغیان وی هغوی توهمات نشی سمولی.

اجمل خټک:

کچکول نه

ښه هم ښه بد هم ښه

دا می څویم ځل دی چه دې کلی ته راکم ولی هر ځل چه دې کلی ته راشم نو دلته وپروی ژړاوی او څه غم خو پېښ وی.
یره؟ داسی غمیدلی خلق ما نه دی لیدلی.

پروسه کال چه راغلی وم نو دلته یو ښه شاه ځلمی چا مړ کړی و، ټول کلی ورته راغونډه او ټولو ورته ژړل.

یره هغه واقعی د ژړلو ځلمی و، ما چه په وینو لبت پېت ولېد نو زما زړه هم ټینگ نشو په ژړا شوم ځکه چه د مورو پلاریو شهزاده ځوی و، لکه چه د گلو لښته وی غریب ئی په خوا روزارولی کړی و او چه د گټې وټې شو او اوه ورځی پس یی واده و نو گنډېری بی گناه بی خطا په رڼا ورځ په حجره کښې په چاقو ووهلو او پخپلو وینو یی ولمبولو. په کلی کښې داسی څوک نه و چه په گنډېری یی لعنت نه ویلو او د دی شهید پاره یې ژړل نه.

نن چه راغلم هم هغه کلی دی هم هغه حجره ده بل کټ پکښې پروت دی او خلق پرې را جمبردی په چغو چغو ورته ژړای لکه چه بل یو بی گناه ځلمی د چا د خپلی سری ډولی. په ځای سور کټ ته او د سور شال به ځای سور کفن ته ورسولو.

چه ور نږدې شوم څه گورم؟ چه هم هغه سور پیری کاکا، هم هغه د غټ پگ والا بابا، هم هغه د لویو بریتو خان هم هغه لنډی هم هغه بوچی چه پروسکال ئی

په يوه وښکي هغه ځلمی شهيد ژړلو او په بل وښکي ئی په گندپیری لعنت ویلو
 نن ئی په سترگو کښې اوښکې دی او په خوله ظالمانو ته بدرد وائی.
 ما دی زړه کښې ووی چه خداي دې خیر کوي په دې یو کلی یو ظالم څنگه
 داسې عادت شویدی چه یو کور د ویر نه خالی نه پرېږدي، چه ورنږدې شوم او
 یو ځوان نه مې تپوس وکړو چه دا بیا څوک بې گناه وژلی شوی دی چه دا خلق
 غریبان ټول پرې شریک ژاړی هغه راته ووی ملنگه ! نن ئې گندپیری غریب مات
 خټ د جیل نه راوړیدی.

ماوې کوم گندپری هغه پروسکال چه ئې...

هغه ویل هم هغه غریب مظلوم گندپیری نن پانسی شو او دا دی ظالمانو
 ورته خټ مات کړیدی پروت دې چه څوک ئی ویني ورته ژاړی.
 ما کچکول ترخ کښې مضبوط کړواو کڼدمې په اوږه سم کړو، دوه پښې
 مې خپلې کړې دوه پردۍ او دی کلی نه په تیښته راووتم. ماوې چه د کوم کلی
 خلق په مظلوم او ظالم، قاتل او مقتول پسې یو شان ژاړی د هغی نه تیښته په
 کار ده، په غوی به تل غم وی ښادي به که خیر وی په سترگو نه ویني.

سمندر د بدر بنو:

پښتنې نه

صاحب جانه

صاحب جانه خدای پاک د ښایست د دولت میرمن کړې وه...

د صاحب جاني د پښتون حسن په لیدو پسې ډیرو ناوزگارو کارونه پریښی، ډېرو لمونځ گزارو نمونځونه قضا کړي و، ډیر زاهدان ئې په یادولو یادولو د ارمان په جهان کښې ورک شوی، دا د صورت او هم د سیرت میرمن د خدای تعالی د رحمت یو مظهر و... ډیرو په لوړو ختلو حملو ورته بینونه وغږول ډېرو مستوئې د تپو سره غوږونو ته خپل غږونه وروسول، ډېرو په ځان غلطو ریباری ور ولېږلې او ډېرو ننګیالو د پښتو په دود هم وغوښته خو هغه... د قیمت خان ځملي په نصیب شوه.

قیمت خان لوړدنگ، سور سپین ځلمی و... دا ښکلې ښایسته ناوې. د ده د کور ډیوه شوه.

په نوی کور کښې د ناوې وپرومبنۍ شپه تیره شوه ورځ د خپلې رڼا سره راغله نمر په دنیا پلوشې خورې کړې خو داسې زړونه هم و، چه د هغو د غم شپه نه تلونکې وه او لاړه نشوه.

ورځې د جمعې شوې، جمعې میاشتې شوې میاشنی، کالو نه شول، کالونه پیږی شوې. شپېته کالونه تیر شول د قیمت خان بابا عمر پنځه اتیا کاله شو او صاحب جانه انۍ اوه او با کالو ته ورسیده خو په دې اوږده موده کښې د دوی اولادونه شونځوئ او نه لورد ستړي او بی خونده ژوند په اوه او یایم کال صاحب جانه انۍ ناروغه شوه څښتن ئې غریب و، خو تر خپلې وسې ئې د ژوند

د ملگرې دارو درمل په ښه شان وکړل ولی هر څو چه ئی علاج کیده رنځوره ورځ په ورځ پرپوته تر دې چه طبیبان تری پاڅیدل. صاحب جانہ انی چه په ځان پوهه شوه نو وئې ویل چه ما ته د مراجی نه (د کلی نوم) مشره خور او نور خپلوان را وغواړی؟ مراجی ته سړی ولاړ او د رنځورې په تپوس کلی را وچلیدو، رنځوره ئی ولیده بخښل سره واخستی شول، څوک امروزه لارېل څوک سپا ته لارېل او څوک دوه ورځې پس در هر چا د خوړ او مینې خپله خپله اندازه وه آخر نور ټول خلق لارېل او مشره خور ورسره پاتی شوه خور د خور خدمت له وریده. د مینې او وینې په غم کښې ډېر فرق دی. صاحب جانہ انی ورځ په ورځ پرپوته حالت ئی خرابیدو، تر دې را ورسیده چه اوبه ئی په څمڅی کښې وراچولی، پښې ئی وپرسېدې، د خبرو کولو نه پرپوته پتې سترگی پرته وه او خور ورته اوبښکی څڅولی اوه شپې ورځې یی د خور له غمه سرونه لگولو په اتمه ورځ کچه غرمه ناڅاپه رنځوری سترگی پورته کړی او سرته ناستی خور ته یی په غټو غټو وکتل د ښو په اشارت ئی پوهه کړه چه گڼې په ما باندې را ټیټه شه غمچنه خور پرې ور ټیټه شوه د نور رنځوری ورته د سریندی د راکښلې زیر د تار غوندی په نرې او کمزوی آواز ووی چه زما خولې ته دی غوږ را نږدی کړه، خور د صاحب جانی په خوله خپل غوږ کښنود او هغی ورته داسی په سرینده باندی لینده را کښه.

خوری زه د لږ ساعت میلمه یم زما سره یو پټ راز دی چه تقریباً د شپیتو کالو راسی زما د زړه په صندوق کښې پټ ساتلی دی نن یی تا ته ځکه ښکاره کوم چه د دی دنیا ځنی اوس زما تعلق پرکیدونکی دی رنځوری چه دا خبره وکړه نو د دمی کولو دپاره غلی شوه او خور ورته ټوله غوږ غوږ شوه لږ ساعت پس صاحب جانی په سرینده لینده داسی را کښه.

خوری زه چه را واده شوم نو په پومبې شپه راته خاوند راغلو، په کټ کښې راسره کښیناستیدو، هغه ماته وکتل ما هغه ته وکتل دی ډېر مړ غیژن غوندی

و داسی ښکاریدو لکه چه په سر ئی د غم لوی غر پروت وی د یوا رورین او سیلی سره ئی ووی:

هغه: میلمنی په خیر راغلي!

زه: خدای تعالی دې وبخښه په خیر اوسی.

هغه: - پس له دې خو به ته د دې کور مېرمن یی.

زه: - انشاء الله د خټو گټو د کور هم او د خپل څښتن د زړه د کور هم.

هغه: - بې شکه خو...!

زه: - (په حیرانتیا) هن! خو!!!؟

هغه: - پښتنه یی؟

زه: - زه فخر کوم پخپله پښتو- د پښتون نمسی- د پښتون لور- او اوس د

یو پښتون ښځه یم.

هغه: - ښه نو د خپلی پښتو له مخه په ما څادر خور کره په ما پرده واچوه!

زه: - (په حیرانتیا) خم! پرده! پوه نشوم!

هغه: - پښتنی! ما په وخت د حیا له کبله مور پلار ته ونه ویلی شول په دې

وجه ستا دا بی مثله ځوانی خاورې ایرې شوه.

زه: - (په ډیره حیرانتیا) خاورې ایرې.

هغه: - هو! درېغه چه زه ستا د ډولۍ د راتلونو له اول مړ وای.

زه: - نو چل څه دی! ما خو پوه کره کنه!

لکه د گلاب چه ډنډر مات شی زما د څښتن هغه شان څټ ځولی. ته مات

شو او رویې ووی چه...

هغه: - زه ستا د جینسی وظیفی د پوره کولو جوگه نه یم.

زه: - هیڅ غم مه کوه زه پښتنه یم د خپل څښتن سره به تر خپل ژوند پښتو

و پالم انشاء الله تعالی.

د صاحب جانی خبری چه مشری خور و اوریدی نو د اوبنکو ډنډیې سیلاب
 شورنځوری بیا لږه ساه واخیسته او تار ته یې بیا ترنگ ورکړو:
 خورې! ما د هغې اولنۍ شپې راسی څه کم زیات څلویښت کاله هره ورځ
 هر سحر اوږی په ژمی لنبلی دی. اوبه می بیولی دی او تردی ساعته می هره
 سخته په ځان زغملي ده خو د خاوند سره می هیچری شر او ترخه خبره نه ده
 کړی. خدمت می یې په ډېره راستۍ کړی دی چیری می ورسته ستغه نېولی نه
 ده او سره د دې ټولو خبرو د خپل عصمت مرغلره می هم امانته، سلامتته او رڼه
 ساتلی ده. صاحب جانی انۍ نور هم څه ویل خو وخت ختم شو، دې یو اوږد
 زبېرگی وکړو خور ته ئی یو وار بیا سترگی را پورته کړی دا قدرئى ووی- چه
 خوری! ما بس وبخښه وینایی په شونډو کښې پاتی شوه او د سریندی تار
 وشلیدو (انا لله وانا الیه راجعون)

سمندر د بدر بنو:

پښتنی نه

ملاله

څه کم زیات د اتیا کالو خبره ده کال دولس سوه اوه نوی هجری و د برات د میاشتی اولسمه ورځ وه د پرنگی فوځ د میوند په میره کښې پروت و په هر ساز او سامان پوره، په خوراک خکاګ مورټک سور اوړی و، د آسمان اوروریدو، ځمکه تیغنه وه ملک سورتنور وکانی د گرمۍ له تاوه چاودل، پېریانو تنورونه اچول و، هوا سره لمبه وه اوبه نه وی او که چیرته کوهۍ یا چینه وه نو په هغو د دښمن قبضه وه د مسلمانانو غازیانو سره اوبه خلاصی شوی وی له تندې د هر چا بې وتلې وې مری وچې؛ شونډې سپینې تښتیدلې وې، سره د دې ملاتړلی ولاړو او دا بې غوښتل چه د دین دښمن، د آزادۍ دښمن د خپل ملک نه وباسی ورک یې کړی خو د دښمن زور ډېرو او ځښ ناست و او جنگېدو آخر چه په غازیانو تندې ډېر زور کړو نو داسې وایې چه ځینو ځېنو په شا وکتل، زړونه یې پریوتل، وارثې خطا شو، امام حسین (رض) مسلمانانو ته یو سبق پریښی دی چه که چیری هم د حق او باطل ترمینځ جنگ وی د باطل ډیر زور وی د حق ملگری په سرونو هم کم وی او په وسله هم اولوړې تندې پری هم راشې خو بیا هم باید دی چه د ذلیل ژوند ځنې د عزت مرګ واخلی خو کله کله مسلمانان دا سبق هېر کړی نو ځکه پری وارخطایی غلبه وکړی همدغه وجه چه په میوند کښې هم مسلمانانو تېښته وکړه او په شا روان شول وروستو د دوی ښځې وې په هغو کښې یوې جینۍ سره ښک کړو او د ځان سره ئی ووې چه دا هوډار حراب سواد جینۍ ملاله وه، ملاله د ملی

غرور او کلکی پښتو ډکه په تلوار د بښځو د منځ نه د غازیانو په لور ور روانه شوه چه نږدی ورغله لکه زړوره، نره شیره بېره، ودریدله او لکه یوه جرنيله ئې د زړه د اخلاصه نعره وکړه چه:

ای پښتنو میړنو؟

د هر جنگبالی پښتون غوږ ته دا چغه ورسیده او په جنگ کښې ئې د ملالې ورته وکتل ملالې د زړه د جوشه دا لنډۍ ووی چه:

یه که څار:

که په میوند کې شهید نشوې خدا یو لالیه بی ننگۍ ته دې ساتینه

د ملالۍ د لنډۍ یو یو توری د هر غازی په زړه لکه د غشی ورنځ شو او دې چه دا تپه ختم کړه نو سمدستی ئې د الله تعالی نامه واخیسته «الله اکبر» او لکه د وږې زمرې ئې د دښمن په لور ورمندې کړه او په منډه کښې یې دا بله لنډۍ شروع کړه:

یه قربان:...

خال به دیار په وینو کیږدم چه شینکی باغ کښې گل گلاب وشرمومه

د ماتو مسلمانانو غازیانو د غیرت جذبه په جوش شوه، مات زړونه یې جوړ شول لکه چه مړه راژوندی شی د هر غازی په رڼک رڼک کښې پښتنی وینی منډه وکړه وپښته ئې ودرېدل، ملاله بیا د دوی ترمنځ وتلی او په دښمن ورغلې وه هر یو ورپسې ورمندې کړه او د کفارو په لښکرو ورغلل دښمن څه مقابله خو وکړه خو مسلمانان چه یو وار په کلکه د الله تعالی نوم واخلی نو غرونه ورته هم نه تپنګېږي آخر دښمن مات شو هغوی به په شا وتښتیدل او میړنو غازیانو به وهل ډېر ئې مړه کړل او ډېر وتښتیدل توپې او گولۍ ترې په ځای ځای پاتی شوې میوند فتح شو- دا چا فتح کړو؟- دا پښتنی ملالی:

نه زرها ځلمۍ ورغلې تر نامه له یوه نره ملاله میوندواله

محمد ایوب خان اڅکزی:

اعتبارات

وایی چه یوه ورځ یو زاهد و یو رند میخانه ته وویل ترڅو به په دغه فسق او فجور مبتلا ئی رآخه د ما سره چه د نجات او هدایت په لار دی برابر کړم د رند خوښه شوه او د زاهد سره یو، غره ته ولاړ، هلته د زاهد او رند ټول کائنات پریوه بشقاب مشتمل و او بس. د یو څه زمانی بعد زاهد ورته وویل چه اوس نو زه ځم چه نور گمراهان پر لار برابر کړم نو ځکه په بشقاب کښې زما حصه و ما ته راکړه. رند ورته وویل:

چه ستا جدائی و ما ته تر حد زیاته د غوصی ده و لیکن بشقاب واخله زما حصه می هم تا ته بخښلې ده، زاهد ورته وویل چه ډیر احمق یی زه کم گداگر او سوالگر خو نه یم چه ستا حصه و ما ته راکوی زه خو صرف هغه قدر غواړم چه مذهبا و ما ته روا دی یعنی نیمه، رند ورته وویل چه ما ټول یی څه فائده نلری، زاهد اصرار وکړ او سر ئې ورنه ته خشم ورغلی او بشقاب ئی په زوره پرووهی او نیم ئی و زاهد ته ورکړ وښوراوی د میخانې هغه زاړه یاران چه زړونه ئی د جام او مینا په شان صاف او ماحول ئی د امن او سکون څخه معمور یو یو تر سترگو تیریدو او په دماغ ئې رسم کیدو ما چه دا حال ولید نو می وویل چه په لفظو پوه او په معنی ناپوه د جسم او روح د فرق لاعملی او فقط د حکم په حیث د الفاظو تعمیل د انسانی اوصافو څخه بعید دې او د بعضی پابندو، او تربیت یافته حیوانانو مترادف حرکت دی او بس.

محمد ایوب خان اڅکزی:

اعتبارات

وائی چه یوه ورځ ملکه پخپل محل کښې په یوه کار مشغوله وه، دروازه وټکیدله، ویلی څوک ئی؟ ورته وویل شوه چه ولیعهد. ملکی اعتتنا ونکړه او خپل مشغولیت ئی جاري ودرلود.

د کافی انتظاره بعد، بیا دروازه وټکول شوه ملکې ویلی څوک یې؟ جواب ورکړل شو چه ستا فرمانبردار ځوی.

ملکې فوراً دروازه ور خلاصه کړه او ورته ویې ویل چه گوره ځویه؟ همیشه کوشش وکړه چه په دنیا کښې پخپلو انسانی اوصافو او خصایلو وپیژندل شي ولی چه دنیا وی حیثیت اضافی او اعتباری شی دی چه هر وقت فنا کېدونکی دی.

ما چه واوریدو و مې ویل تر څو چه په دنیا کښې د انسانانو تربیت پر داسې بلند سطحه او لوړ معیار باندی ونشی د انسانانو دا موجوده فراموش کاری چه عموماً نتیجه وی د جاهلانه خود فراموشیونه اصلاح کېږی او دنیا به د حقیقی او انسانی سکون سره هرگز دوچار نشی.

ایوب خان اڅکزی:

لنډې ویناوې

په مصیبت کښې له چا سره همدردی کول دومره بلندی نه ده لکه په کامیابی کښې له چا سره همدردی لرل.

ډېر خلق د نماز دومره قایل نه دی لکه د جای نماز.

د دنیا څخه ټوله لمن تېرېدل دومره مشکل کار نه دی لکه په اغزو بنده لمن صحیح او سلامتہ راوړل چه مشکل کار دی.

په دنیا کښې آسانترین کار تر ژوند تېرېدل دی او مشکلترین کار ژوند تېرول دی.

زه په دنیا کښې د هغو اشخاصو څخه هم د لطف توقع لرم چه نیکی په دې دنیا کښې کوی او انعام یې په بله دنیا کښې غواړی.

د شاعر دنیا ډېره صلح جو او امن پسند ده که زمونږ په تمدن، اخلاقو، او سیاستو کښې شاعرانه اخلاق پیدا شی نو دا دنیا زمونږ جنت کېدای شی.

ش-مجروح:

د علم په باب کښې

گورئ؟ دا گمان ونه کړئ چه زه د علم په فضيلت کښې کومه موعظه کوم، ځکه علم د دې څخه بې نياز دى چه په فضيلت کښې ئې څه وويل شى (آفتاب آمد دليل آفتاب) او انسان هم (زمونږ په شمول انشاء الله تعالى) له دې مرحلې څخه تير شوى چه هغه ته د علم د فضيلت په حقله څه وويل شى.

دا تصور هم مه کوئ چه گوندې زه د علم په حقيقت کښې څه وایم نه دا هم! ځکه د علم حقيقت باندې څه ويل ما غوندې سړى ته گران کار دى.

ډېره موده کېږى چه د فلسفې د قلمرو نه ټول علوم (د تجربې د طريقې په بناء) وتلې دى او استقلال ئې غوره کړى دى يواځى څه چه فلسفې ته پاتې شوى هغه الهيات، اخلاق، او ايستيمالوجى يعنى د علم پر حقيقت باندې بحث دى چه د هغې د افادې دپاره ډېر دقيق نظر او صلاحيت په کار دى او سمدستى د دې مقالې له نظر اندازه هم بهرنه دى، نو راختى چه د علم په سرگذشت باندې خبرې وکړو او د علم داستان يا د علم تاريخ باندې ځان مشغول کړو، مگر افسوس، د علم قصه هم دومره اوږده او دومره پېچلې ده چه له هر قلمه او له هرې خولې د هغې ليکل او ويل پوره نه دى، خو که ستاسى اجازه وى زه به لږ ډېر د علم د تطور د تاريخ لنډيز يا د علم د تطور خلاصه تاسو ته وړاندې کړم او هغه دا چه «حاصل عمرم سه سخن بيش نيست، خام بدم، پخته شدم، سوختم» نور راختى چه د علم تماشا هم په دې درې واړو مرحلو کښې وکړو.

یو وخت خلکو گمان کاوه چه د یونان په خواو شا کومه نامعلومه جزیره کښې او د بابل په ښار کښې چرته یو برج دی او په دې برج کښې علم او معلومات او مغیبات ذخیره شوی دی په کوم طلسم او چل ول ځینی خلک ورننوزی او له هغه ځایه د کائناتو اسرار او د شیاؤ حقائق ځان ته معلوموی علم او پوهه، اختراع او ابتکار ټول د دغه برج څخه د نیک بختو لاس ته ورځی.

د تکامل د نظریې نه را په دې خوا انسان په دې پوه شوه چه هېڅ یو اجتماعی مظهر د تکامل د قانون د احاطې نه بهر نه دی او علم هم د نورو څیزونو په څېر تغیر او تبدیل حرکت او سکون، آغاز او انجام لری او دا هم لکه دا نور اجتماعی مؤسساتو د یو خاص بدایت نه دې نهایت ته (پرېږدلی، غورځېدلی، خوزېدلی) را رسېدلی دی.

یعنی علم هم د تکامل او تطور په لاس کښې لوبېږی او لوبېدلی دی، گویا دا نظریه هغه شاعرانه مفکوره چه خامی او پختیا اورژېدل د عمر حاصل گڼی رېښتینی بولی.

هو! لکه هرڅه چه بې د خدای له ذاته (جل و علی شانه) متغیر او متبدل وی او د تکامل د سیر په قدمونو د یو ابتدائی ناقص صورت نه یو جامع او کامل شکل ته اوړی را اوړی دا رنگ د انسان ټول اجتماعی تاسیسات هم متغیر او متبدل دی، د ده علم، د ده پوهی، د ده فلسفې او د ده فکر د تطور مراحل تېر کړی او تېروی ئې.

د دې نظریې په بنا علم هم تاریخ لری او د دې تاریخ په رڼا کښې علم دومره اوږېدونکی او اوښتونکی او غورزېدونکی او پرمخ تلونکی ښکاری لکه طفل چه د مور د غېږی را وزی او د حیات مراحل طی کوی.

مونږ وویل چه علم هم د انسان د نورو اجتماعی مؤسساتو په شان د تکامل د قانون تابع دی او د انسان په اجتماعی مؤسساتو کښې یو هم دولت (حکومت) دی که مونږ علم د دولت سره مقایسه او مشابهه کړو زیات به مناسب

وی ځکه دولت د انسان په څت او علم د انسان پر مغزو حکم فرمائی کړې ده، د دولت د اوامرو او نواهیو انتقیاد د قانون په نامه او د علم د احکامو د قواعدو په نامه پیروی شوې ده، دا دواړه د قوت او د سلطی خاوندان دی نو ځکه یو بل ته سره ورته او مشابه دی، دولت د خپل تکامل په مزله کښې درې دورې درلودی:

۱- د پلار او د کورنۍ د مشرانو حکومت چه په پای کښې قبیلوی طوائف الملوکی ته منجر شوی.

۲- متمرکز او قوی حکومتونه چه په پای کښې جهان شموله امپایرونه (شاهنشاهی) جوړې شوې.

۳- ملی حکومتونه چه دموکراسی او د عواملو د هغې نتیجه او خاصه ده او له مرحله د هرج و مرج او د نارکۍ دوره ده دوهمه دوره کښې په انسانی جوامعو کښې اداره په ډېر قوت سره لیدل کېږی او د سپلین د اندازې نه زیاتېږی د اقدار خاوندانو ته سرونه ټیټېږی او اطاعت ئې کېږی، په دریمه مرحله کښې قانون د مقتدرینو ځای نیسی او جمعیت قوی کېږی اوس که مونږ علم د دولت سره مقایسه او تطبیق کړو علم هم دا درې مرحلې لری چه دلته به پر هره مرحله بېله بېله پېښه وکړو او لږه لږه به یې وڅېړو.

۱- د هرج و مرج یا انارکۍ دوره:

په دې دوره کښې هر سړی د علم ادعا کوی او هېڅوک عالم ندی په دې مرحله کښې انسان لا د تقسیم عمل سویې ته (لکه څرنگه چه ښائې) نه دی رسېدلی، نو هر سړی هر کار کوی او هېڅوک په هېڅ کار کښې (لکه څرنگه چه ښائې) استعداد او لیاقت نه لری، هر سړی هر څه چه کړی هغه ریښی او هغه خوری د خپلو ساتلو شویو حیواناتو نه ځان ته جامې او غذا اخلی، تجارت په ډېر ابتدائی مراحلو کښې ښکاری هر څوک خپل مازاد تولیدات د بل د زیات شوی مال سره جنس په جنس بدلوی او د تاجر په نامه کومه خاصه طبقه نه

موندله کېږي، هره کورنۍ يا قبيله د خپلو رمو او گلو او ورشو او سيمو حاکمه ده او د هغې د حفاظت دپاره د نورو تجاوزونه په خپل سر دفاع کوي او د امنيت او پوليس په نامه څه نه ښکاري د حاکم او قاضي په حيثيت څوک منځ ته نه رايي، داسې هم لا د علم او د پوهې خاوندانو کومه خاصه طبقه نه ده جوړه کړي او د هر چا هر څه زده دي او د مکتب په نامه کوم خاص مرکز د علم دپاره نشته په دې مرحله کې د ستاره شناسۍ معلومات د زراعت او مالدارۍ په اطرافو کې پوهه د علاج او طبابت په نامه ټوټکې د هر جا سره شته او هر سړي د خپلې زمانې دايره المعارف دي، هر سړي په دې وخت کې د خپل کور يا کورنۍ مدرسه کې د خپل زمانې را ټول شوې معلومات زده کوي دا معلومات يا مفاهيم د مورنۍ ژبې سره سم د هر فرد مغزو ته د جمعيت نه منتقل کېږي.

تاسې خو پوهېږئ، چه ژبه په خپله د ډېرو افکارو او مفاهيمو حامله او د ډېرو حقائقو ناقله ده د هر چا د علم افق د هر چا د فکر قالب د هغه مورنۍ ژبه او يا زده کړې فرهنگ دی (له فرهنگ مطلب د لغاتو مجموعه ده) همدا وجه ده چه د علماؤ ژبه وسيعه او د بې علمه خلک ژبه محدوده ده په دې دوره کې علم د خرافاتو سره د کوډو او ټوټکو سره گډوډ او لړلي دی او د علم او د جادو د علم او د افسانې په منځ کې توپير نه ليدل کېږي، د حساب او رياضي او ستاره شناسۍ سره ساحرانه ذهيتونه او د طب او د زراعت سره د خرافاتو پسندۍ فکرونه يوځای او تړلي دي په دې دوره کې د علت او د معلول په سلسله کې بې ربطې موجوده ده د طبيعت ډېرو پېچيده علایمو او پېښو ته ساده سببونه او ډېرو ساده او ښکاره مظاهرو ته کارېه واړه علتونه پيدا کړي او خپل ځان غولوي مثلاً د سپوږمۍ د تورېدلو نه د کوډو گرو په نيولو تعبير کېږي او د جاذبې د قانون په ځای د زمکې د مدار دپاره د غوائې ښکر په فکرونو کې گرځي.

دا سبب دی چه مونږ داد ور هرج و مرج او د انارکیزم دوره وگڼله.
۲- د تمرکز او اقتدار مرحله:

په دې دوره کېنې د تقسیم عمل په وجه په انساني جوامعو کېنې طبقات لیدل کېږي او یوه طبقه هم د علماؤ په نامه منځ ته راځي. علم د بدویت د مرحلې نه راوتلی او څه ناڅه پرمخ تګ ئې کړی دی. دې مرحلې کېنې که څه هم ټول علوم په یوه ځای کېنې او یا یوه فکر کېنې را غونډ دی، مګر ساحه ئې لویه او نظر انداز ئې وسیع دی علم او فلسفه لکه سور لال دایرونه را وتلی دی او د علماؤ په پټکي کېنې له ورايه برېښ کوی او معلومېږي. په دې دوره کېنې لکه چه د اقتدار خاوندان د چا مشوره نه منی او یا یوې طبقې ته د نورو خلکو نه ځان بل شان ښکاري او د اشرافو خطاب لري، علم هم له خپله اقتداره کار اخلي او د چا خبرې ته غوږ نه ږدی، د عالم او د جاهل په منځ کېنې بېلتون کنده دومره ژوره او ارته ده چه پر هغې باندې د ارتباط پول نه ایښودل کېږي.

لکه څومره چه حاکم له محکومه جدا دی. لکه څومره چه د هغه او د ده په ذهنیت کېنې فرق دی هومره د عالم او د جاهل په منځ کېنې افتراق او اختلاف موجود دی په دې مرحله کېنې د عالم وینا لکه د حاکم فرمان بې اعتراضه منل کېږي او په دې نامه فلانی عالم ویلی د علم فرامین چلېږي او په هغې کېنې بحث ته مجال نه ورکول کېږي د دې نظریاتو د نه منلو په وجه خلکو ته سزا ورکوله کېږي او له جمیعت ځنی شړل کېږي، په دې مرحله کېنې د سقراط او د افلاطون او د ارسطو نظریات پېړۍ پېړۍ د انسان په مغزو بې قیده او شرطه حکومت کوی او د هغې مخالف که د ګالیلی غونډې سړی هم پیدا شی د قاضی مخې ته ئې د محاکمې دپاره راکارې.

په دې مرحلې کېنې په اسلافو او د صلاحیت پر خاوندانو انتقاد ګناه ده. له عوامو سره د انتقاد قوت خو نه و چه د دې نظریاتو پر حقانیت باندې بحث وکړي او خواصو هم د تقلید افسونو دومره سست کړي و چه د انتقاد او د

ابتکار قدرت پکښې پیدا کیده نه علماء هم لکه اشراف په خپلو خیالی
 قسرونو کښې ناست و او له پاسه به یې د عوامو ټیټې سطحې ته کتل.
 دا کتل به زیات د نفرت او کله کله د رحم او شفقت و، دوی هم د پیروی او
 د تقلید د طلسم څخه نشو وتلای.
 ۳- د علم د دیموکراسۍ دوره:

په دې مرحله کښې علم هم لکه سیاست او حکومت د عوامو لاس ته راځی
 او د علم د پوهې او د نشر په سبب په هر چا کښې د خپل نظر د ښکارولو
 صلاحیت پیدا کېږی په دې مرحله کښې د زړې زمانې د علم اقتدار طلسم
 ماتېږی او پر فلسفه او سیاس او په افلاطون او په ارسطو باندې اعتراض او
 انتقاد رواج پیدا کوی. په دې مرحله کښې علمی انجمنونه او جمعیتونه د
 پارلمان غوندې صلاحیت د یوې محدودې طبقې د لاسه اخلی او د تتبع او
 استقراء طریقه د قیاس برهانی نه معتبر ګڼل کېږی او د استقراء جزئیات لکه
 رایه عامه د علمی مسایلو د تائید دپاره د نظر لاندې نیول کېږی په دې مرحله
 کښې د طبیعت د مظاهرو طبقه بندۍ تحلیل او تجزیه په ډېر دقت سره کېږی او
 د طبیعت د ټولو مظاهرو دپاره خاص قوانین منل کېږی چه د هغو قوانینو په
 برکت ډېرې مشکلی مسئلې او سوالات حل کېږی.

په دې مرحله کښې د طبیعت د میکانیزم مفکوره منځ ته راځی او د خود
 سری او خود رایی خپل ځای په علومو کښې هم قوانینو او ترتیب ته پرېږدی.
 لویه خبره دا ده چه په دې مرحله کښې انسان د خپل فکر قصور او نارسائی
 ته ملتفت کېږی او د ماوراء الطبیعه د سرګمۍ مشورۍ نه حیاتی مسایلو ته
 توجه کوی گویا انسان دې ظرافت او حقیقت ته رسی چه د انسان فکر د
 کائناتو د اسرارو د حل کولو او د وجود ماهیت ته د رسیدلو دپاره نه دی برابر
 باید دا فکر د حیات د بقا دپاره په کار واچول شی او خپل روزمره ژوندون تر
 نظر لاندې ونیسی.

په دې مرحله کښې ما فوق الطبیعه په زړه، طبیعت او په دماغ کښې ځای پیدا کوی یعنی د واجب د تصدیق دپاره مینې او اخلاص او د ممکن د تسخیر دپاره عقل او فکر ته خلک متوسل کېږي په دې مرحله کښې د تجربې او تجزیې طریقه په اکثر و علمو کښې رواج پیدا کوی او د حیوان او د نبات او د مائع او د گاز او د هغې او د دې حتی د ذرې ګېده سپړل کېږي او د هغې د ترکیب او د ترتیب نه خلک ځان خبروی علم نور د بلند پروازی د آسمان د حیات او د تطبیق ځمکې ته را کوزېږي او د صنعت د پېشرفت په لاره کښې د انسان سره مرسته کوی د دې دورې خصوصیت په دې الفاظو کښې لنډېدی شی چه علم نه یواځې د علم دپاره تر نظر لاندې نیول کېږي بلکه د معنی د افادیت او د په کار راتللو خوا ته اعتنا کوی د انسان د فکر محصول او د هر چا رایې ته د احترام په سترګه کتل کېږي تعصبات او تنګ نظری له هرې ناحیې چه وی د علم په ساحه کښې ورکېږي علم او دولت سربېره په دې مشابهنو یو بل مشابېت هم سره لری او هغه جنګ او جګړه ده، د علومو په منځ کښې هم جګړه او مشاجره لکه چه د دولتونو په منځ کښې پېښېږي پېښه شوې ده.

ډېر علمونه دی چه یو له بل سره ئې ناسازی او خواشینی ښکاره کړې ده، ډېر علوم دی چه یو د بل له سرحده تېرېږي او د بل په قلمرو کښې تصرفات کوی، ډېر علوم شته د سرحد د اشغال په وجه د دوی په منځ کښې سرحدی پېښې او واقعات پیدا کېږي، د دې مشاجراتو د رفعې د پاره کار شوی او کار کېږي او د ګډ ژوند (زیست باهمی) پالیسی دلته هم منل شوی او منل کېږي. یوه بله خبره د یادولو وړ ده او هغه دا چه دې دورته د زمانې تعیین ممکن ندی. داسې آثار او مظاهر د انسان په ټولنه کښې اوس هم لیدل کېږي چه د اولې دورې سره څه لږ ډېر مشابېت لری او یا کت مته د هغې زمانې یادګار او میراث معلومېږي او داسې علایم او آثار اوس هم سترګو ته راځي چه د دوهمې دورې صېغه لری.

هر څه چه وی وی به ولی د علم روش د علم آینده او د علم اسلوب د دریمې دورې په پالیسی بنا شوی او پر مخ روان دی، علم د تجربې او د مثبتیت په ساحه کښې حسابی او یا ریاضی کېږی علم د هر څه دپاره یوه سلسله اوزان او مقادیر، طبقه بندی او مقیاسات ټاکي او اوس اوس ئې د هر څه نه زیات ذرې ته د امید سترگی نیولی دی خدای دې کاندې چه دا د دوهمې دورې باقیات یعنی د اقتدار خاوندان او یا د امپریالیزم شوقیان ذره د خپلو شومو اغراضو دپاره استخدام نه کړی او علماء پرېږدی چه د بشر د خیر او سعادت دپاره د انسان د مشترک کور دپاره خدمت وکړی.

محمد موسی «شفیق»:

برکت

(۱)

د خان صاحب کلی د هغې لویې لاری په سر پروت دی کومه چه پایتخت په لمر ختیځ ولایت پوری تړلې همدغه لاره ده چه د لمر ختیځې خوا ته د غرونو هیواد ته خپل او پردی، کورنې او پردیس را ننباسی او ورنه باسی ئې په همدې لاره ما کلونه کلونه پخوا د خپل پلار سره یوځای سفر کړی او دا سفر به تل د هغه موجود په شکیدو په کوم په چه هر څه د بنیاد مونه نیولی آن تر تیگو، وسپنو، غلو، خارووو او مراغانو پورې بارو او لاری به ئې ورته ویل. د خان صاحب کلی په یو خوړ کښې پروت دی او چه د لارې دوه سره پایتخت او د لمر ختیځ ولایت لوی ښار ونیسو نو دا ځای به ئې لویدځې خوا ته څیرمه پروت وی د لاری لمر خاته خوا ته برخه هم هماغومره سره او هیبتناکه او د خطر نه ډکه ده لکه د مغرب خوائې. په کورنۍ برخه کښې یې د لیوانو د بیگر، د غلو، او داړه مارو او سیلابونو خطر زیات دی مگر په برنۍ خوا کښې د یو هیبتناک گړنگ شته چه یوازې په یوازی د دې ټولو خطرو سره مساوی دی.

د لاری ویشتونکي چه په دغه گړنگ را برابر شی نو په روغه تیریدل، ختل او کوزیدل ورنه معجزه گنې، په لاری کښې سواره کسان چه د گړنگ حد له را ورسپړی نو هر څومره سورتونه او دعاگانې ئې چه زده وی هغه ت، لې ختمې کړی، شش کلیمې درستې کړې او ځان په مړوو شماری، د لوی ځوان نذرومنی او اخرت ئې سترگو ته وردیږی. په دی خپه شی چه ولی ئې وصیت نه دی کړی ولی ئې حج نه دی کړی، ولی ئې لمونځ کړی، ولی ئې هغه میا صاحب او

هغه پاچا صاحب د ځان نه خپه کړې دی زما پخپله یادېږي چه کله به لاری دې
گړنگ ته نژدی کیده نو ما به تباشیر د جیب نه را وویست او د لاری په وسپنو
او لرگو به می په خوڅو واره ولیکل:

«یا الله خیر، خدا حافظ، یا غوث الاعظم دستگیر» ما ته دا ویل شوی وو
چه سړی دا عبارات په کومه لاری ولیکی نو هغه نه اوړی رښتیا رښتیا او
دروغ دروغ چه زمونږ لاری تل د گړنگ نه سلامتې تېریدلې.

(۲)

دولس کاله پخوا د دغه کلی هوښیار او پوه خان صاحب چه هم ئی د زمانی
ډېرې سړې تودې لیدلې وې او هم د خدای په لاره سم و، یوه ورځ سهار په
جومات کښې خپلو کلیوالو ته وویل:

هلکو! سړکال چه دا خوږ زمونږ او ستاسی کلی ته تنبه شوی و او ورته چپ
شو دا بی څه نه دی. ما ته داسی معلومېږي لکه چه په همدغه شاوخوا کښې د
کلی د خوږ پلو دیوال ته نژدی کوم شهید پروت دی هر چا چه کومه نښه ولیده
ما ته دی ووايي دوه دری ورځی چه تیری شوی یو ببر سړی غونډې سړی خان
صاحب ته راغی او د شهید د نښې د پیدا کېدو زیری ئی ورکړ.

بله ورځ د ببر سړی سړی سر نور هم پسې ببر شو، ځنې ئی اوږدې شوې، د
سروېښتان ئی کړی کړی شول، یو کچکول ئی غاړی ته واچولو او د کلی د
خوږ پلو دیوالو ته نژدی یو لوړ شان قبر ته ډیره شوه. د قبر د پاسه ئی یوه سره
جنډه لکه کړه او ځان ئی د شهید ملنگ کړ قبر چه زیارت شو او ټول عناصر ئی
پوره شول نو د کلی خلک به ئې جوړی جوړی زیارت ته راتلل او دعا به یې ورته
کوله، کال ته چه بیا د خوږ د مستی شپې راغلی او کلی ته څېرمه شوه خلک
وارخطا و او نور یې په تشه دعا ډاډ گیرنه کیده د هر چا چه څه په وسه کښې و
هغه به ئی زیارت ته را غغلول او همدا سوالونه به ئی کول «شهیده! دی خوږ ته
دی زور وښی» خوږ بیا د شهید د قبر سره ودرید او به کلی را ونه خوت. دی

حادثی نه یوازی د کلی د خلکو او زیارت په رابطه تاثیر وکړ بلکه د ملنگ او د شهید په علائقو کښې ئی هم یوه تازگی پیدا کړه. ملنگ توب په مجاورتوب بدل شو. که پخوا به شهید د ملنگ روح له قوت ورکاوه اوس ئی ملا هم تړی او جیب ئی هم ډکوی. د لویو کسانو په خواپوری چه سړی پریوزی بی څه خوئی نه پریږدی د خوړ د مستی د شیو نه برسېره به هم کلیوال زیارت له تلل راتلل هلکانو به ښځی غوښتی، نجونو به میړونه، میړو ښو به زانگو اچولی اولاد به ئی غوښته پڼوبه نذرونه منل چه گرانی شی د چا به چه سره مخه وه هغوی به د زیارت خاور په ځان پوروی مښلی چه ښه شې، مرادونه به چه تر سره شول نو په زیارت کښې به نذر پخېدلو او خلک به پری را ټولیدل د دی ټولو واقعاتو نگرانی به بیر سری ملنگ مجاور کوله. همدی راشه درشه هغه مجبور کړ چه د زیارت سره یوه کوټه هم جوړه کړی او هلته د «مراجعینو» او «مشتریانو» د استقبال څه تیاری هم ونیس. د خان صاحب بیبیانې او هغه پخپله هم د شهید زیارت له همیشه تلو راتلو...

خان صاحب به تل په دی خبره د ځان سره ډېر خوشالېدلو چه د شهید قبر د ده د هڅی او باعثیا په اثر پیدا شو او دې خبرې به ورته لا ډېره مزه ورکوله چه د شهید قبر د ده په ځمکه کښې پیدا شو...

(۳)

څومره چه د شهید اواز خپرېده او د زیات ډول ټکورئی زیاتېده په هماغه اندازه ئې چنډې هم لوړېدلې. د لاری په سر به چه لاری تېرېدلی اوس به هغو سورلیو هم د زیارت سړې جندې...

د ورايه لیدلې کله کله به چه لاری د خان صاحب د کلی خوا ته د اوبو یا د دمې دپاره ودریدې نو هغو سورلیو به زیارت ته له ورا دعا کوله کومو به چه په لاری کښې پخوا هم سفر کړی و او سترگی ئی پخی شوې وې مگر نوکی سواره

به تل په منډو منډو د شهيد زيارت ته په خپله ورتلل او د خير سفر به ئې ورنه غوښتلو د گړنگ وېرى به تل په دې دعاگانو كښې يو خاص تاثير لرلو...

طبيعي ده چه سورليو به د نذراني په وركړه كښې د هر چا نه زياته ميړانه بنودله. د ملنگ عائدات ورځ په ورځ زياتيدل د هغه په كړه وړه كښې كوم پدلون رانه غي مگر شتمني ئې پټه پاتې نشوه گروي ئې واچولې، واده ئې وكړ او ماو تا ته ئې پټ پټ قرضونه هم وركړل. خان صاحب خو زيارت ته پوره عقيدة لرله، مگر د ملنگ دومره ترقۍ ورله خوند ورنه كړه. د يوې خوا نه د ده خپل اقتصادي حالت چندانى ښه نه و د بلې خوا نه دا خبره هم بايد په ياد ولرو چه د ده خانى د خلكو په احتياج ولاړه وه نو د دغه رفع كول د ده نفوذ ته صدمه رسول و، برسېره پردې د زيارت جم و جوش د ده حجره او دېره هم ماته كړې وه.

هر څومره چورتونه به ئې چه ځان سره وهل د دغه كار تدبير ئې نه شو جوړولې او دا په شا راوړلې بلايي نه شوه وركولې.

شپې او ورځې، جومې او مياشتې خان صاحب په همدغه فكر بوخت و، او د خپلو تجربو په درياب كښې ئې د دې معمي په حل پسې غوتې وهلې.

(۴)

د خان صاحب د كلي نه يو څو ميله لرې نمر خا ته خواته ځوړې كې يوې درنې لارې تېل خلاص كړه. په هغو سړو شپو كښې چې د لاريو شمېر هم كم و، د ماښام تر تيارو پورې هېڅ موټر پېښه ونكړه. د شپې د پاره سورليو يوې كوټنۍ ته ځان ورساوه او هلته پرې وتل. سهار چه را پاڅيدل يوازې د غاړې جامې ئې په ځاى وى او نور تړى هر څه غلو وړى و. خبره طبعاً حكومت ته لاړه او د هغه ځاى نه سپاهيان او والدار د خان صاحب كلي ته راغلل او د ده په حجره كښې ئې د تحقيقاتو تېروغړاوه چه وهل او ټكول او نورې ټولې بې شرمۍ ورپسې

را روانی وې او الدار خان صاحب ته وویل: «غله را پیدا کوي او که مونږ پخپله ورپسې بډی ووهو؟».

خان صاحب د سپاهیانو خرڅ ورکړ او وعده ئې ورسره وکړه چه که په درې شپو کښې ئې د سورلیو کالی پیدا نه کړل او غل ئې حکومت ته ونه بنود، نو بیا د هغوی خوبه چه د ده دهقانانو او ولس سره هرڅه کوي.

سپاهیان لاپل خان صاحب د کلی خلک را ټول کړل او ورته ئې وویل: «هلکو! دا غلا به ضرور پیدا کوي، غل په تاسې کښې دی دلته خو د اسمان نه څوک راتلې نه شي. هرڅه چه شوی خیر دی غلطې له هر چا نه کېږي، توبه وباسئ او ځان د حکومت د بازخواست او د اخرت د بډی ورځې نه بچ کړئ. زه به هم ستاسې په گناه لمن وغورځم هر چا چه مال اخیستې وی بېگا ته دې د شهید په زیارت واچوی او ځان دې هم نه ښيي، زه به پخپله د سپاهیانو او د حکومت چاره وکړم». د مابنام تیاره چه ټینگه شه، خان صاحب خپل یو نوکر مکلف کړ چه زیارت د غرونو کوم ډډ ته پټ شي او که چا څه را وړل او هلته ئې واچول نو دی دی پری فوراً خبر کړي. شپه د نیمې نه اوښې وه، چه د تیارو د گېډې نه یو څوک را ووت او یو دوه اوږدو پېټې ئې په زرات کښې گوزار کړل او خپله لارئې ونيوله.

د خان صاحب نوکر په منډه هغه خبر کړ او هغه دواړه یوه رقعه حکومت ته ولیکله چه غل د ماله سره پیدا شو سپاهیان د سهار په خړو کښې را ورسېدل او خان صاحب د گوتو نه ونيول او په مال ئې ودرول او بیائې د ملنگ د کوټنۍ په دروازه ورننويستل. د ملنگ مټې هماغلته وتړل شوې او مخ په حکومت روان کړی شو.

(۵)

خان صاحب چه د ملنگ نه خاطر جمع شولو د زیارت ادارې او تنظیم ته ئې پام شو. د ده لومړنۍ اقدام دا و چه زیارت یی «مصادره» کړ، فوراً یی خپل یو ببر پیری نوکر ته امر وکړ چه د زیارت یوه نښه د لاریو د سرک په سر ودروی. جنډه لکه کړی، د وسپنې پنجه او سره ټوټه ورپورې وتری او یوه کوډۍ جوړه کړی او ډېرې رنگینې ټوټې ورپورې غوته کړې. دا کار چه تمام شو خان صاحب نوکر ته وویل چه اوږدې جامی واغوندی سر او پښې لوخی کړی او په کړۍ کښی دیره شی، هر یوه لاری چه راځی غږ ډې ورباندی کوی چه: «یا الله خیر... سفر بی خطر» د اصل زیارت د پاره هم خان صاحب یوه چاره وسنجوله.

د ده یو سر تنبه امام و چه هغه د لاریو سرک ته د زیارت د مرکز د نقلولو سره چه د خان صاحب اصلی آرزو وه شدید مخالفت وکړ.

د خان صاحب او د هغه تر منځه ډېری مباحثی وشوې چه تقریباً حاصل ئې

داو:

د خان صاحب: دا زیارت که د لوی سرک په سر جوړ کړو. «ډیر خلک ورته

رسېدی شی او برکت به ئی هم مسافرو ته رسېږی او هم د کلی خلکو ته.»

ملا صاحب: زیارت د چا په خوښه نه جوړېږی. دا شهید رحمت الله علیه

همدلته پیدا شوی او همدلته ورباندې قبر جوړ شوی دی.

- دلته خونه دی پیدا شوی خدای خبر چه اصل کښې ئی قبر چېرته و.

- خیر خو میارک هډوکی ئې همدلته پیدا شوی دی او شعری مسئله دا ده

چه د یو قبر خو څول بی ضرورته جایز نه دی.

- دا هم یو ضرورت دی چه خلک ورته ښه ورسېږی.

- نه داسی نه ده ضرورت په کتابونو کښې په خپله بیان شوی دی.

- د نبی آخر زمان علیه الصلوة والسلام په شروع کښې هېڅ بی بیانه نه دی

پاتی شوی.

- طریق عام یو شرعی ضرورت دی.

- طریق عام یعنی څه؟

- لویه لار.

- ولی هغه باچهي سرک تانه لویه لاره نه بنکاري، که څنگه؟

- نه مطلب دا دی چه یوه عامه لاره په یو قبر راشی نو هغه ورته وړاندلی

شی.

- استغفر الله! لویه ځوانه را اورسیري. چا ویلی چه مونږ د شهید قبر

ورانوو. مونږ فقط د همدۀ زیارت هغلتۀ د هغه لوی سرک په غاړه جوړوو.

دا کار په شرع کښې ناروا دی.

دا خود شهید درنښت دی. شهید برکت په خوهر ځای کښې یو شان وی څه

دا ځای او څه هغه ځای ته په شرع کښې فلسفې لتوي او په خپل فکر پسی

گرځي ستا په دې کښې نور کار نشته دا ځمکه هم زما ده او هغه ځمکه هم زما

ده زما بابا مشر خان دې خدای پاک غرق رحمت کړی هغه به ویل چه د هغه کوز

ورسک څخه را پورته او د هغه برگړنگ څخه را ښکته د اسمان هم زمونږ دی.

ځمکه زما ده او شهید زما دی چه هر چیرته یې ښخوم، ستا پکښې کار

نشته.

ښه ده ځمکه خو ستا ده، گورو به چه څوک د نبی د شرعی پوښتنه هم کوی

که نه.

دلته خان صاحب څه لږ غوندې ډیل وکړ. دی چه یو تجربه کار سپړی و، د

ملا صاحب د اخطار په معنی پوره ورسید.

دواړه ئی په ذهن کښې غټی غټی سپینې سپینې پکړې نری نری تبریگی او

تراوړو پوری ځنی وگرځیدي.

د طالبانو د قوت او هيبت د تخيل نه دننه ولېږد، مگر ملا صاحب ته يې په ښکاره هېڅ وار خطايي ونه ښوده همدومره يې وويل ښه ده گورو، به چه څه کيږي سبا له به سره بيا خبرې وکړو.

خان صاحب او ملا صاحب په دې سره جوړ شول چه د شهيد گټه وټه دې د دواړو شريکه وي. ملا صاحب به دا خبره د نبی په شرع برابره وگڼي چه خان صاحب د لاريو د سرک په سر د شهيد جنده او پنجه لکه کړي او يوه ښه معتبر نمايندگي پرې تاسيس کړي د دغی نماينده گي ټول کنترول به د خان صاحب په (يد با کفايت) کښي وي.

ملا صاحب به د شهيد د اصلي زيارت په هغه کوټني کښي واړوي چه ملنگ ورنه لاس تړلی زندان ته بوتلل شو. هر څوک چه په دغه اصلي زيارت پېښه کوي د هغوی شکرانې او نذراني به د خوږ د سيلاب د ورځو په شمول په ملا صاحب پورې تعلق لري.

(۲)

د خان صاحب دپاره د لاريو په سرک باندې د زيارت نمايندگي د سپينو او سرو ژرنده وه ده به شخصاً د هغه ځای اداري او تنظيم ته توجه لرله او کله کله به ئې سرک په غاړه کټ واچولو او په ډېره مزه به ئې هرې لاري ته کتل چه د زيارت په جنده او کوډۍ به هرومرو وده او موټروان به ئې نوټ او سورليو به ئې ميده پيسې د مجاور (د خان صاحب) د پخواني مزدور خوا ته ورگوزارولي. په موټروانانو او سورليو کښي دا خبره منل شوي وه چه د دغه نا اواره سرک او د دغه بيحسابه پيچومو او مخصوصاً د هغه هيبتناک او خونړۍ گړنگ نه په سلامتي تيريدل بي د دغه شهيد د برکت نه ناممکن کار دی.

خان صاحب په ځمکو باندې نوي کلاگانې واچولي اسونه ئې واخستل شاري ئې په تقاويو باندې آبادي کړي او ديدنه ئې يې حسابته زياته شوه، له

حکومت سره ئې هم قدر زیات او روابط ئې ټینگ شول او نور نو د چا مجال نه و چه د ده مخی له ورشی.

(۷)

ډیر کلونه پس د سرک مخه وگرځیده. دا سرک نور متروک شو او یو بل نوی سرک جوړ شو چه نه پوهېږم په خه شی کښې د دې زاړه سرک نه ښه و، مگر حقیقت دا دی چه اوس لاری په هغه بل سرک ځی.

خان صاحب ډېری ورځی غمجن و، مگر اخر ورته دوستانو مشوره ورکړه چه د شهید برکت خو لری او نژې یو رنگه وی نو ولی خان صاحب همدغه د زاړه سرک د سر نمایندگی په همدی کم او کیف د نوی سرک سر ته نه نقلوی.

د خان صاحب دا خبره بیحده خوښه شوه او یوه ورځ یی پخپله نوی سرک ته تشریف ویو. و هلته یې د غره په اوچتو کمرونو کښې د سرک په سر د ډیرو هیبتناکو گړنگونو په منځ کښې یو ځای خوښ کړ چه د زیارت نمایندگی وړپاندی بنا کړې لږې ورځی وروسته خان صاحب ته معلومه شوه چه د نوې نمایندگی حاصلات نسبت پخوانی ته زیات دی نو بیا ورباندی همدغه سرک چه یوه ورځ ئی ورته د دښمن د حملی د خط په سترگو کتل د لنگې غواغوندې گران شو.

زمانه هم عجب کارونه کوي یوه ورځ خان صاحب خپلو دهقانانو ته وویل: په دغه سرک کښې چه هر سټک یوه نیزه ماتوی لکه زما په کوپړی چه گوزار کوی.

د نمایندگی حاصل چه منظم شو نو یوه ورځ خان صاحب ته چا پیشنهاد وکړ چه د هغې امتیاز په اجاره ورکړی.

اوس د خان صاحب خاطر د پخوا نه هم لا ښه جمع شو او هر کال ډیرې روپی د دغې نمایندگی د اجای نه د ده په خزانه کښې زیاتېږی.

(۸)

شپه ده او د خان صاحب په حجره کښې ډېر خلک ناست دی.
د چلم د لوگو په ډډوړو کښې په یوه پالنګۍ کت کښې خان صاحب پلټی.
وهلی ښکاره کېږي، په بونډۍ سپینه ږیره کښې ګوتی وهی او ډېر په فکر
کښې ډوب معلومېږي، د کت بازو ته یوه کوچۍ تکیه وهلی چه همدا اوس ئې
خپله قصه خلاصه کړې ده معلومېږي چه یو نوی سرک، جوړ شوی او هغه د دې
ځای نه ډېر لرې دی.

ګرځونونه خو په هغه کښې هم شته، مګر نه ترې دغه کلی ښکاره کیږي او نه
د زیارت غزنه.

خان صاحب د قصې د خلاصېدو نه وروسته اول خپلو کلیوالو ته وویل:
«زما په دې خبرو باور نه راځي» او بیا ئې د نوسرکونو د جوړولو «اضرار»
بیان کړل او ورپسې ئې د «اسراف او تبذیر» په ذم کښې ډېرې مقولې، احادیث
او آیتونه را نقل کړل. او د نوی سرک د مصارفو اټکل ئې هم کروړونو روپو ته
وخېژاوه په حاضرینو کښې یو چا وویل: صاحب اول خو به خدای پاک دا خبره
دروغ کړې او که بیا خدای ناخواسته رښتیا وه نو په هماغه سرک به د یو ګرځونګ
په سر د زیارت دپاره یوه کړۍ جوړه کړو شهید څه لرې او څه نژدې، قربان ئې
شم برکت ئې هر چیرته رسېږي او که دا ځل ستا مهربانی وی نو زه به ئې په اجاره
واخلم. د شهید د قبر پوښتنه نو څوک کوی چه چیرته دی.

د خان صاحب تندې ورو روښانه کېدو چه اخر ئې یو تبسم هم په شونډو
ښکل شو، دا تبسم د یوې ډېرې زړې خاطرې د رایادېدو نه پیدا شو خان
صاحب کلونه کلونه پخوا خوب لیدلی و چه یو بختور سړی راشی په سر ئې
لاس راکارې او ورته ووايي:

«بچیه خدای دې په ځمکه کښې برکت پیدا کړه».

میراجان سیال:

مراوی گل

په دې نژدې ورځو کښې مو د يوه صاحب د ناروغتيا واورېده نو د هغه پوښتنې ته د يو دوه نورو ملگرو سره روان شوم.

هلته چه ورېدو د دروازې د ټکولو سره سم د صاحب نوکړ راغی او مونږ ته ئی د انتظار د خونې رهنمائی وکړه، لږ ساعت وروسته بيا نوکړ راغی او مونږ ئی د صاحب آيينه خانې يا گل خانې ته بوتلو.

دا ځای ما ته بېخي نوی ؤ ځکه داسې ځای مې کله نه وليدلی. د کوټې ساز و باز لا پرېده عجيبه خو دا ده چه په دې سره ژمی او کړنگه څله کښې چه شين بوټی اډونه ښکاری دلته راز راز او ډول ډول گلان او شنه بوټی و.

زه دې نوې عجيبه نظارې ته حيران شوم چه دا گلان څه رنگ شنه او تازه پاتې شوی دی؟ خپلی دې حيرانتيا او بې خبری پوښتنی ته اړکړم نو له يوه ملگری څخه می پوښتنه وکړه دا څه رنگ چل دی؟ چه نور، هر څه وچ دی او دا گلان شنه او تاند پاتی دی؟ ملگری وويل چه لږ شانتې سترگی وغږوه او ووهوړه چه د دې گلانو د ساتنی دپاره څومره بندوبس شوی دی، لاندې باندې دا د هنداری کوټه او په مينځ کښې يې لگيدلې تودنی، دا خو ستا کور نه دی چه د ډاک ژرنده ترې ډيره ښه سودمنه ده.

دا خود ... صاحب کور دی، کور!

ايمان دی نصيب شه! خلک داسی ژوند کوی، ژوند خو دېته وائی!

دې کښې صاحب د خپلو گلانو په لیدلو او پلټنو پیل وکړ خو ناڅاپه ئې په یوه مړاوی گل سترگی وښتې او مؤظف نوکر ته ئې وویل چه دا ولې؟
ته د څه دپاره یې؟ دا گل ولې مړاوی دی؟ او څه پرې شوی دی؟
ښه ده! بخت دی وینس دی چه دا میلمانه ناست دی چه دوی ولاړ شی بیا به زه له تاسره گورم.

صاحب په قهر کښې ډوب د خپل نوکر په د گلو بوخت و، ما ډېر ورو خپل ملگری ته په غوږ کښې وویل:

گوره! چه د گل د مړاوی کیدو پوښتنه دا صاحب کوی نو د دې سړی د زړه د مړاوی کیدو پوښتنه به لوی خاوند نه کوی څه؟

ملگری راته وویل چوپ شه دا څه لگیایی! څوک به د گل په مړاوی کیدو مالیار نه دگی څه؟ ما ویل خو زه هم وایم چه د سړی په مړاوی کیدو به پاک خدای څوک نه ترتی څه؟ هغه وویل گل خو گل وی او خاوند لری.

ما ویل دا هم سړی او د خدای مخلوق دی کنه او لوی خاوند لری.
په دې کښې صاحب ناڅاپه د میلمنو خوا ته مخ را وگرزاوه او زمونږ د یوه ملگری سره ئې مخاطبه شروع کړه خو زه په دغه وخت کښې د رنگارنگ خیالاتو په طوفان کښې په دې فکر ډوب تللی وم او په زړه کښې می دا تېریده چه ارمان په دنیا کښې د مړاوی گل په اندازه د مړاوو او خپه زړونو پوښتنه هم کیدلې نو د مظلومانو چغې او د ظالمانو د کردار د کرکې نه ډک او زړه غوڅوونکی مناظر به چا نه لیدل.

محمد ارسلان سلیمي:

غازي محمد جانخان

د عيسوي حساب ۱۸۷۹ کال و په دغه کال کښې د کورنو جگړو خپلې او استعمار ټوټې ټوټې کړې افغانستان د پايتخت (کابل) په عسکري منصب دارانو کښې (د محمد جانخان وردک) په نامه د توپ خانې يو جرنيل و چه وروسته بيا د غازي محمد جانخان په نامه مشهور شو ده له خپل ملک او خپل ولس سره بې اندازې زياته مينه لرله...

دا وخت د غربي استعمار ښامار د هند لويه او ارته محکه د خپل ستونې نه تيره کړې وه او خوله يې د گران افغانستان نغرلو ته هم را اچوله پيښور او کويته يې ترې شو کولې وو او د خيبر او بولان د هضمولو په هڅه کښې وو...

د افغانستان په زړه (کابل) کښې د سرو گوره گانو فوځونو غوبل جوړ کړی وو، د ټول ملک د تباهي او د ټول افغان ملت د ابدې غلامۍ او مړيې توب سخت خطر وو... پادشاه د خپلې کمزورۍ په نتيجه کښې د پيرنگيانو په لاسو کښې بندې و او د واکمنۍ کورنۍ د افرادو تر منځ به ملک کښې د واک اختيار د خپلو لويه غرض نه ختميدونکي جگړې روانې وې... د يوې کورنۍ د افرادو د ځانگړو او شخصي غرضونو د سرکولو دپاره په ټول ملک کښې د بې اتفاقيو او شخړو اور بل وو... انگريزي استعمار هم د خپلې کاميابۍ په غرض دغه اور ته بېوزي واهه او هغه د لوگي د پردې تر شاپله پسې را وړاندې کيده او د لوی

اما کمزوری شوی افغانستان د وجود نه یې ټوټه ټوټه بیلوله او د خپلې هندي مستعمرې په پیڅکو لمنو پوری یې ورتپله...

په داسې خطرناک وخت او دا راز تیاره محیط او محاول کښې ځمونې ځلې جرنیل (محمد جانخان) د خپلې مقدسې عسکری وظیفې او د خپل ډېر درانه مسئولیت احساس د اشتعال داسې درجې ته رسولی و چه د قام او ولس د ډیرو ساده مغزو او مړو احساساتو لرونکي افراد یې هم په شور ورسره راوستل...

زلمی جرنیل لان د هغه وخته دغه خطر لید چه د پیرنگي فوځونه کابل ته نه وو را رسیدلی دی به ډېر ځله په نیمه شپه کښې په ډېر اضطراب له خوبه را پاڅید خپلو توپونو ته به ورغی پاکول به یې لاسونه به یې پری وهل او ښکلول به یې... کله به یې د نیمې شپې په تپه تیاره کښې چه واورې به هم ورېدلې خپل توپونه را ویستل یوی بلی خوا ته به یې گرزول په لوړو به یې خيژول غرونو ته به یې پورته کول او بیا به یې کندو او ژورو ته کوزول... خلکو ته به د ده دا شان کارونه نا آشنا او د لیونو شاتته ښکاریدل او په مطلب به یې نه پوهیدل... خو حقیقت دا و چه د جرنیل محمد جانخان زړه د خپل لوی افغان او ستر افغانستان د ټکړې ټکړې د خطر په را رسیدو دومره پریشانه او مضطرب شوی و چه شپه او ورځ او غرونه او کنډې یې په نظر کښې یو شان ښکارېدل... د هغه سره د خپل ځان او خپلې کورنۍ غم نه وو هغه د کوم مقام او موقعیت یا د کومې رتبې او درجې د گټلو خواهش نه درلود... د هغه فکر او ارزو دومره لوړ او عالی و چه دا شیان ورته ډیر سپک او حقیر ښکاریدل... د هغه سره د ټول ملک لوی افغان او ستر افغانستان غم و... هغه ته څرگنده و چه د ملک ننگ شرافت او آزادی تر اوسه هم د ټول افغان د اتفاق متحد مټ په زور ساتل شوی او اوس هم د ټول افغان د متحد مټ زور په کاردی چه د خپل پلار نیکه ټاټوبي وساتې او افغانی پگړۍ پرې نږدې چه د انگریزی استعمار د اسونو په پښو کښې په محکمه پریوزی...

ځمونږ غازي جرنيل د (گوربت) نومي غره په لمنه کښې زيږيدلی او لوبېدلی و او غوښتل يې چه د (گوربت) يعنی (عقاب) په خير خپل ټاټوبی او وطن د خپل گران ولس او لوی افغان آزادۍ وساتي.

جرنيل محمد جانخان تر هغه وخته لا ځينو ساده گانو ښه نه پېژاند چه تر څو د افغانستان ښکلی او گران مرکز (کابل) د انگريزي فوځونو د اسونو تر پښو لاندې شوی نه و... په دغه وخت کښې د زلمی جرنيل د صبر کنډول بيخي ډک شو ځکه چه په گران افغانستان کښې استعماري پوځونو غوښل جوړ کړي و، د ده ښکلی توپونه د بابر د غونډۍ په سر کښې و او د دښمن په لاسو کښې او دی د کابل نه لرې د (وردگو) په منځ په خپله کلا کښې د ملک نه د دښمن د شړلو او خپل قام او ولس ته د نجات ورکولو په فکر کښې ډوب و... دلرې نژدې ځايو څخه د افغاني ځلميانو «ډلی ډلی» د جرنيل ځای ته ورغونډيدل او په دې ترتيب د استعمار نه د وطن د نجات دپاره لوی لښکر جوړ شو... د لښکر شمېر چه د شلو دير شو زرو کسو نه زيات شو او جرنيل ته دا يقين وشو چه د هيواد نه د دښمن د شړلو دپاره کافی ځلميان غونډ شويدي نو يې ډيل ونه کړ او سم د لاسه د کابل په لور روان شول...»

د غازيانو او استعماري فوځونو ترمنځ پله پسی او ډېر خونړی جنگونه وشول خو دښمن بالاخره د جرنيل د لښکرو سيلاب ته ټينگ نه شو او داسی ماتی يې وکړه چه بيا يې د هميشه دپاره (کابل) ته شا واپروله...

دا وخت هر چا ته دا حقيقت پوره پوره څرگنده شوه چه غازي محمد جانخان ليونی نه بلکه رښتيني هوښيار دی ځکه هغه د دغه وطنی جنگ په گټلو سره دا حقيقت څرگند کړ چه د ټول افغان سره يو کيدل او د يوه مقصد دپاره په يوه لاره روانېدل دومره لوی او ستر طاقت دی چه په هر ډول اړيکيو او مشکلاتو بريالی کېدای شی.

گلاب ننگر هاری

نوی کال

نوی کال نوې آرزو، نوی ټکل، او نوی ژوند څومره خواږه ټکی دی...
پنیدام په نوی څومره مین دی زړه پسخوی شوق پاروی او اعصاب
تخنوی.

انسان تحول پرست دی... ځکه چه طبیعت د تحول مورده...

نوی د زاړه تحول نه پس راځی ځکه خو:

انسان تحول خوښوی.

دا دنیا د تحول ده تحول باندې ودانه.

خوږ او تریخ به څنگه پېژنی...؟

تور او اسپین به په څه شان بېلوی او د نوی، زاړه فرق به په څه راځی...؟؟

په تحول!

نوی کال یو تحول دی... بهار یو تحول دی... او د زاړه د تحول نه وروسته یو

نوی تحول دی.

نوی کال.

نوی غم که نوی خوشحالی؟؟ که څوک وغواړی که نه!... او د چا زړه ښه شی

که بد... خو طبیعت خپل پخوانی چیلنج یعنی د زندگی زوړ سوال په کال کښې

یو ځل نوی کوی.

پسرلی د ژوندانه د شباب د غروضې موسم دی، په دی عظیمه مظاهره

کښې د طبیعت د تخلیق ټولې نمونې د دې سوال اورېدو دپاره حاضرېږی.

په چا غم وی... په چا بنادی وی... څوک ژاړی او څوک خاندی... خو فضا ورته داسې په ننداره کښې وازه خوله چېرانه او وارخطا وی لکه د انسان لاس ته د طبیعت گریوان په یوه کال کښې د بهار او خزان دوه انقلابونه د طبیعت دوه سترگی دی داسی دوه سترگې چه په یوه ژاړی او په بله خاندی. پسرلی او منی د ژوندانه دوه تصویرونه دی.

د چا په زړه کښې چه آرزو او مینه ده او په سینه کښې ئې د ژوند د مینې گرمی ده نو د هغه د امیدونو غوتی سمسور او زیری گلونه دی. خو زار د هغو چه سرد جوش دی، د هغوی د ژوندانه پانې زیرې شی او ورژیری. هغوی چه په زړونو کښې آرزو او د آرزو دپاره د قربانۍ اراده او د متیو طاقت نه لری د غوتی او گل د لطف او کیف نه بېخبره دی. ژوند د هغوی دپاره غم او د اوبو پېتی دی. او ځکه خو د دې ټول عرصات له خوا په مرگ او فنا محکومېږی.

کوم ژوند دی چه په بهار کښې خوځند او هنگامه خېزنه دی. پسرلی د نشات طراوت او سینگاریو داسی متحرک موسم دی چه پکښې وچ خوړونه وبهېږی...

سیندونه څپاند او طوفانی شی... د بنایسته گلونو او کوکیو بوتی په مزه مزه د ارتقا مزل را واخلی غوتی شی، گل شی، سترگی وغړوی... دنیا ته وگوری... ځانته مخ واړوی... ومسېږی او د خپل جمال په نشه کښې په قهقهو سرشی:

قطره او شبنم د ځمکی اسمان د عالمونو منځ کښې د باخبرۍ ساتلو دپاره څنگه سترې او خوځنده ده.

پیغلې د څومره رنگینو او گلپو شو ارزوگانو په پدړگه ښار سپیره پرېږدی او بیدیا ښار کاندی.

نسیم د رنگونو د قافلو نه د خوشبوئی جوپې بار کاندې او فضا ټوله
شرابی شرابی شی.

حرکت د خیر او برکت دوهم نوم دی... ولی بڼه حرکت... منظم حرکت حسن او
جمال خومره شوق انگیز دی...

بی شرابو مستی د جمال خاصه ده... بی اوره سیخل د حسن کار دی او بی
تیغه حلالول د ښکلا جامه ده.

بهار په آرزوگانو کښې نوی کشش واچوی... نوی شوقونه مست کاندې.
صبر و قارېری او د خود داری فال بدل شی.

هر گل ته د یار د سترگو کتل، هر تاک ته گیلان نیول... هره سپوږمۍ د یو
شرابی شباب د رقص نندارې ته رابلل... د هر گلبوټې سیوری د یوې گلغذاری د
رازو نیاز د پاره خوښول.

هر چمن د یو جانانه گلگشت فرش گڼل... هر آپشار ته د خپلو شبابی تقاضو
بهر ویل آزاد او معصوم ستوری دیو مغرور حسن د غاړې په هار کښې
بندول... د پسرلی دا عالم عالم کیفیتونه د چا د شباب ترانه خیالول... او د
طبیعت دا ټولې رنگینۍ د یوې شهۍ د ښکلا تصویر فرضول د داسې نړېدلې
رومانی دنیا کاینات دی چه هغه اوس بالکل بوږی ده او مخ ئې د لیدلو نه دی.
نوی دنیا نوې لیل اوې لری... د بهارونو کاینات د دې لیلې په زلفو کښې
گیردی.

د دې لیلی د وصال شرط د پر ساده او بسیط مگر همت ازماي دی.
د ژوند مینه... د ژوند آرزو... د قربانۍ جذبه... د همنوعۍ احساس، د
مسئولیت خیال ژوندی زړه... د اخلاص رڼا... او د یقین رهبري د یو قوی حرکت
په ملگرتیا... داسې حرکت چه منظم وی او پس له غوره فکره وی ځکه چه: د
بهار حرکت پس له کاله وی...

دا دی د نوې لیلی د وصال شرط، د دې شرط په پوره کولو کښې ای قامه
ولسه!! ای د قام او وطن شاعره! او ای د ملت رهبر او لیډره!! شاته مه گوره،
زاړه غمونه مه شماره، د نویو خوشحالیو فکر وکړه.

چا ستا د آرزوگانو حوصله افزائی وکړه؟ او چا ستا د حق په ځای کښې په
کلمه گوتی کېښودې.

وطن د یو ابدی او بې خزانه پسرلې انتظار آرزو کوی. د پښتانه بابا لکونه
ځامن پخپلو خولو کښې ډوب دی او پخپلو غوږو کښې پخېږي؟ هغوی
پسرلی ته نشی کتی؟؟ د هغو د پیغلو برخه په دې بهار کښې نشته؟ دی ته خپه
ئی!!؟؟ دا ډېرې آسانی خبرې دي... دا ټولې خبرې ستا په عزم ارادې او ستا په
آرزو او حرکت پورې غوته دی.

بهار به د هغوی کاله ته سلامی ورشی... د پسرلی گلونه به د هغوی د پیغلو
زلفې څه چه پښې به ئی ښکل کړی خو که چا یو ځل د نوې لیلی زلفو ته د زنگلو
د پاره ځان ورساوه.

ولی که داسی ونه شی نو، پسرلی د طبیعت د اړخ یو معمولی بدلون و،
راغی او تیر شو... د تاریخ د پگړۍ یوول زیات شو... د سینما د یوې پردې
نداره دی وکړه او پناه شوه... دنیا لکه څنگه چه ټول عمر په ځان پورې خاندې...
هر سهار د ندامت او پښیمانی نه گریوان خپروی... هر ماښام پخپله بده ورځ
ماتم کوی، دغسی په کال کښې یو ځل تا پوری هم خاندی، دې خدا له د فرشتو
د عصمتونو ناموس د جنتی حورو د ښکلا پیغمبران او د طبیعت خلقتونو
شهکاری او رنگینۍ راوولی د دې خدا ختم په ژړا دی خو هغه وخت مو هیڅ د
لاسه نه کیږی او لاس ترزنې به ناست یو...

د ستورو د لمر سلا ده وینې شه! د سرو گلو اقتضاده وینې شه!

سیلی به دې واړه ساگ یوسی ای بیخوده نامراده وینې شه!

کابل - ۱۳۳۵

نېک محمد «پکتيانی»

پښتنه مېرمن

شیرین زموږ د کلی یو دروند سپین میری و، ښه شته ئې لرل، په خپل چم گاونډه کښې ئې نوم لاره قرض دار او احتیاج نه ؤ، په خپل محیط کښې د مخکې او مال له خوا پوره ؤ، د مېلمه عزت او ډوډۍ ته ښه رسیدلی شو، د خوار، غریب سره یې مرسته هم کوله. شېرین سپین ږېری و او اخر چه انسان په کومه لاره یون کوی، ده هم وکړ یوازې یو زوی چه یار دل نومېده ورڅخه پاتې شو.

یاردل مروجه لوست کړې و، او په خپل محیط کښې د سواد خاوند او د رحمان بابا په دېوان ډیر مین و.

د یاردل ځوانې هم ځوانې وه، مېلمه پالنه، د خپلو سره ښه گذاره او سلوک، خوږه ژبه، وېره ټنده او ښایسته خندا او ښه به تل له ده سره وه.

د پلار له مړینې نه وروسته خپلو خپلوانو یاردل ته د واده کولو خبرې کولې یاردل به په خندا ورته وویل چه واده کول اسان کار دی، مگر دا د عمر مسئله ده په دې کښې فکر کول په کار دی چه بیا سړی په خپلو کړو پښېمانه نه وی او موږ پښتانه خو دا عنعنه لرو چه بیا ښځه پرېښودلې هم نشو د یو کال نه وروسته زموږ د کلی نه تقریباً څلور میله برپه (اتمانې) کښې یاردل چه په څه پسې گرزیده هغه ئې بیا مونده، یارگل (تماس) ته څو جرگی ور ولېږلې او د ده لور یې وغوښتله او اخر کښې ئې د رسم او رواج سره موافقه راغله.

د ياردل او ښکې واده زما په زړه دى ځکه هغه وخت زه کمکى وم او مونږه همزولو دومره خوشحالى او مستى پکښې کړى وى چه حساب يې نه ؤ. دا مى هم په ياد دى چه زه خپله هم له (خېښې) 1، سره اتماڼې ته تللى وم او په سبا د تماس تره مونږ ته لونگى را کړې او بېرته کوروته راغلو. د واده ورځ مى ښه ياده ده څه وخت چه له اتماڼى څخه مو ناوې له ورا سره راوستله د لارې د کليو ښځې به را ووتلې او د ناوې مخ به ئى کوت، مونږ واپه خو آزاد وو مونږ به هم د ښځو په ډله کښې د ناوې مخ و کوت او رښتيا چه ناوې د ناوې توب په دريو او سرو شنو ټکريو او رويمالونو څومره ښه ښکاري او پسرول ئى څومره د خوند آوازونه کوى چه هېڅ ساز او موسيقى کښې هغه کيف او مزه نه وى.

ښځو به چه د ناوې مخ وليدو وبه ئې ويل چه:

د گل غونډې ښايسته ناوې ده، د مور د پروزى شى مبارک شه...

هغه شپه چه ناوې کلى ته راوړه شوه ډمانو سازونه او سندرې غږولې، زلميو او سپين ږيرو او ښځو او جنکيو اتونه اچولى و او له داريا سره يې بدلې ويلې. مونږ هلکان خو بيخى مست وو، هرى خوا ته منډې ترپى وې ښى او فکرونه يو مخيزد خوښى خوښى وو.

کله به مو د سندرغاړو آواز او سازو ته غوږ نيوه او بيا به مو د اتني ننداره کوله او کله به د ښځو په اتڼ او بدلو ورگډ شولو هغه شپه تر سبا پورې د خوشحاليو او مستيو حساب نه و.

1- خېښه يو پښتنى دود دى چه له واده نه يوه هفته مخکښې د زوم کوره يوه نژدې مېرمن چه اغلب خور، ترور يا داسى نژدې له پنځلس شل کسو سره د ناوې کره ځى او د خېښى وظيفه دا وى چه د ناوې د راوړو ترتيبات

د نکاح شپه مې هم ښه یاد ده چه اخوند صاحب په مجلس کښې حاضر و ،
له شاهدانو څخه ئې پوښتنې کولې او بیا وروسته ئې څو اياتونه ولوستل او
نکاح وتړله شوه او هر يو به ياردل ته مبارکي ورکوله.

ياردل او ښځينه ډېر سره خوشاله و او له خپل ژونده دومره راضي و او
دومره يو په بل مين وو د ځينو خو به رخه راتله شايد د طبيعت هم رخه پيدا
شوې وی ځکه چه طبيعت تل د خونيو سپينې پريکوی...

ياردل د سپرلۍ ښه اس لاره، د ښکار ډېر شوقي و ښکاري توپکونه او د
هغه سامان به ئې له ځان سره ساتل د ښکاري توپک کارتوس په ده خپله ډکول،
دارو، چرې او پتاقۍ به ورسره وې.

او چه کله به وزگار شو، نو بيا به ئې د کارتوسو په ډکولو پيل وکړ.
يوه ورځ په معول ډول ياردل د کارتوسو ډکولو سامان له کوره واخيست او
د کلی چوترې ته ووت چه هلته په کار بوخت شى.

چوتره د کلی سره جوخته سهيل ته واقع وه، د چوترې ساحه ارته وه گڼ
سپيدارونه ولاړو.

د چوترې د قبلې خوا ځينى حصه جومات وه، چه د محراب په ځای يوه تيربه
هلته ايښودل شوې وه، د جومات په منځ کښې ميده سال غوړيدلى و، داوړى
او گرمو ورځو کښې به لمونځونه همدلته کېدل او د چوترې شرقي خوا د خبرو
او مجلس ځاي و، زلميانو به چلم دلته څکاوه او گپ شپ به ئې لگاوه.

چوترې ښه گڼ سيورى لاره او يو لښتى هم د ونو بېخ بېخ کښې پکښې تېر
شوى و او د لښتى په غاړه د اودسونو کولو مناسب مناسب ځايونه جوړ شوى
و.

ياردل هم د جوترې په شرقى خوا کښې د ونې لاندې په کارتوسو ډکولو
پيل وکړ.

ياردل خوتل د کارتوسو د ډکولو کار کړی و، خو کله بده پېښه نه وه شوې او پدې ورځ يې هم په معمولی ډول د کارتوسو د ډکولو په کارلاس پورې کړې. دا ځل... هو دا ځل... د ياردل د يو عالم خوښۍ او په زړه پورې د خوشحاليو ژوند، طبيعت نشو زغملی، د يوې پتاقۍ له چاودلو او جرقې څخه هغه دارو چه ورته پراته وو اور واخسته او داسې پېښه ورڅخه وشوه چه زړوټکانونه وخوړل، سترگو او ښکې وپهولې احساسات ولړزیدل...

ياردل ډيره موده بستری و د ژوند تمه ئې زښته کمه وه،

خو ښکې ئې داسی خدمت وکړ چه سړی ورته حيران شی شپه او ورځ ئې په ځان ترڅه کړې وه او د ياردل د ښه کېدلو کوښښونه ئې کول څه موده وروسته ياردل مرگه بچ شو د کښېناستلو او ورپسې د ولاړېدو شو.

کومه ورځ ياردل خپل مخ په خپله مينځه خوچه لپه ئې په مخ را تېره کړه او د لاس په لمس ئې د مخ لوړې ژورې او د تلو سترگو کاسی ځانته معلومې کړې نو پوه شوه چه څه لوبې را شوی دی.

يو څو ورځې پس ئې ښکې ته وويل چه:

زړه می غواړی چه پلار دې تماس کاکا او ستار وروڼه او زما د تره زامن يوه شپه مېلماننه کړو.

زه خدای له مرگه بچ کړم او گپ شپ به هم ولگوو.

يوه شپه د ښکې پلار او وروڼه د تره زامن د ياردل کره را ټول او د ياردل د ښه کېدلو شکرونه ئې کول.

دې منع کېښې يوازې يوه سينه وه چه په هغه کېښې پټه طوفان او زورور شور جوړ کړی و. له ډوډۍ خوړلو او خبرو اترو وروسته ياردل په خبرو شو او وئې ويل:

«د دې مجلس له جوړېدلو زما يو خاص مقصد و چه هغه زه تاسی ته ووايم، خو خواهش کوم زما خبری به به سره سينه او سنجش واورئ دا مقصد

زما په نزد زښت مهم او حساس دی او امید دی، د عقل او فکر په بدلولو داسې نتيجې ته ورسېږو چه هم خدای خوښ وی او انسانیت ته صدمه و نه رسېږي»
تماس کا کا پوښتنه ورڅخه وکړه چه:

«هر څه چه دې په زړه کښې دی هغه موږ ته ووايه، مونږ به ئې ضرور واورو او په اطرافو کښې به ئې فکر وزغلوو. بيا به نتيجه ورڅخه اخلو».

ياردل: «د تاسې شکر سترگې په ځای دی، زما اوسنی حال نشی درک کولی البته د کامی او خپلوی او انسانی عاطفې او احساساتو له کبله به زه ستاسی په نزد قایل رحم او د زړه سوی وړیم، خو زما حال په خپله زما په نزد بل ډول دی.

ځکه ما سترگې لرلې د شپې د شنه آسمان په ستر سیند کښې می د ستورو سترگگونه لیدلی د سبا وون شفق تر هغه وخته چه نمر به دغو گیری¹ نه پنا کېده او زړې وړانگې به ئې د سروتی² او مچلغو په غره لاوی ما لیدلې، د ورځې په رڼا کښې چه تر کومه حده نظر لگی، هر څه به ما لیدل هغه وخت په دې خوند نه پوهېدم مگر اوس پوهېږ چه په دې لیدلو کښې څومره خوندونه و.

د سپوږمۍ په شپو به زه له کوره را وتلم په مزه مزه به پتییو کښې گرزېدلم او له کیفه ډکو خیالاتو کښې به غرق وم او په زړه کښې به مې له سپوږمۍ سره رازونه او نیازونه کول او دا لنډۍ به می وبله:

سپوږمۍ د خدای روی می دروړی په دوو مینو پسی مه وړه مشعلونه

1- غوگیری او سروتی د غرو نومونه دی.

د پسرلی نندارتون، د کوچیانو بهېرونه، د رمو قطارونه، د زانو پروازونه،
د دښتو شنلیو د سرو شنو ژپرو گلانو جم و جوش او مستی او داسی نور واپه
مالیدل.

زه ښکاری وم د زرکې او سوی ووپ حرکت به می هم څاره.
زه په ښایست او رنگ مین وم د دنیا په کیف او رنگ او ښه او بد هغه
څوک پوهېدلی شی چه سترگی لری.

د رحمان بابا دېوان او نور کتابونه به زه څه اوس لولم.
اصلی ښکلا دا ده چه ما سترگی لرلای او هر څه می لیدلای، کاشکی له
موره پوند پیدا وای چه هېڅ نه وای راته معلوم نو هېڅ به می هم نه ولیدلی،
ولی اوس خو زما زړه په سینه کښې دومره تنگی کوی چه هغه یوازې زه او بس
زه درک کولی شم...»

تماس او نورو ورته وویل:

«یاردله! زمونږ زړونه ولې ځوروي، البته خدای ته به داسی منظوره وه،
بنده خو په هر حال باید صابروي.»

یاردل بیا خپلو خبرو ته دوام ورکړ وې ویل:

«یوه حساسه خبره ده پخوا به زما فکر له نظر سره هرې خوا ته پاشان کېده
او هېڅ کله هم په سینه کښې داسی لکه بندی مرغی نه وراگیر شوی اوس زما
فکر تل له خپل زړه او زړو خاطراتو سره دی، نو ما په پوره حوصله په زړه کښې
فکر او سنجش کړی او له هغه څخه می یوه نتیجه لاس ته راوستلې او هغه به زه
تاسې ته ووايم، گوندې تاسی هم قناعت راسره وکړئ نو زه دې نتیجې ته
رسیدلی یم چه د ځان د خوښۍ له پاره د بل انسان ژوند خرابول یا هغه ته صدمه
رسول ظلم او له انسانیت څخه وتلی کار گنهم نو دا څه انسانیت به وی چه انسان
دې بل انسان سره ظلم او د هغه په حق دې تېری او د هغه په آرزوگانو او
غوښتنو دې خاورې واړوي.

هو! زه ږوندیم خو چه کله په خپل مخ لاسونه را تېر کړم دا راته معلومه شی
چه د لیدلو نه یم.

څه چه مقدرو هغه وشول نو ما دا پریکړه کړې چه د ځان له پاره د هغه چا چه
ما ته ئې زښت قدر او ارزش لاره او زما د ژوند څه پانگه وه یوازی همدا وه
یعنی د ځان د پاره د بنگښې عمر نه تبا ه کوم.

ما په ډېر شوق و ذوق واده وکړ او د ښو شیو ورځو امیدونه راسره و -
آرزوگانې می لرلې، خو د خدای وپړه دنیا راباندی تپه تیاره شوه لکه تولی
توی یووړی.

نو ما د ځان سره داسی فیصله کړې چه بنگښه آزاده کړم، چه په خپل زړه او
خوښه ژوند وکړی.

که څه هم تاسی به زما نظریه په دې رده کړئ چه په پښتنو کښې دا خلی
نشته. ولې زه خو هم له زړه سره څه سلا او مصلحت لرم نو د ځان له پاره هغه هم
داسی ځان چه هېڅ درد نشی دوا کولی؛ د گرانې بنگښې عمر چه له هر څه راته
گرانه ده ولې بربادوم او که زه بنگښه آزاده کړم او د خپل زړه ژوند ته ئې
پرېږدم، نو څوک به ما په څه ملامتوی. په داسی ملامتو او پېغورونو سترگې
شرمېږی، نوزه خو سترگی هم اوس نلرم، د خلکو د ملامتو او پېغورونو پروا
به څه کوم.

بنگښه به زما له جايداده پوره برخه اخلی او څه نور به می د تره زامنو ته
ورکړی شی او معمولی دومره څه چه زه مې شم چه د کفن او خیرو خیرات کفایت
وکړی شی هغه به له چا سره امانتی وی هر وخت می چه سا و سپارله بیا به د هغه
نه زما د گور کفن سرشته کوی، نو زما فکر او قرار داسی و چه درته ومی ویل.

د حاضرینو سترگی یو بل ته واوښتی په دې خبرو لکه چه حیران شوی
غوندې وی او بی خبره او بې مقدمی راگیر شوی و او دې ته ئې انتظار و پیست
چه د دې خبرو ځواب به څوک وائی.

غیر تماس کا کا یاردل ته مخ واپراوه وې ویل:

«مونږ ستا دردناکې خبرې واورېدلې خو د یوې پوښتنې ځواب راکړه هغه

دا چه:

تا او بنگېنې په دې باره کښې مصلحت، سلا او مشوره سره کړې ده که

نه؟»

یاردل ویل: «ما له دې اوس څخه پرته بیا په دې باره کښې ټکي هم له خولې

نه نه دی ایستلی ما تاسی د همدې خبرو له پاره راغوښتی وئ چه درته ومی

ویل» تماس د خپلې لور خوا ته مخ واپراوه او پوښتنه ئې ورڅخه وکړه:

«لوری! د یاردل خبری خو پوره او ټولې تا وارېدلې او دا موضوع هم

پخپله تا پورې اړه لری یاردل خو د یوې انساني وظیفې سرته رسولو له امله

خپله غاړه خلاصول غواړی ته په دې باره کښې څه فکر لرې او څه وایې؟»

بنگېنې په ژړه غونۍ آواز او ډکی مری د خپل پلار ځواب داسی ورکړ:

«پلاره! زه خو دې نه مخکښې د یاردل په دې فکر نه وم خبره او دا اوس

ستاسی د وړاندې لگیا شوی دی، هغه وخت چه یاردل ښه ځوانی لرله او

سترگې ئې جوړې وې زما د عمر تر وړسره وشو زه هغه وخت ورسره خوښه وم

او گذاره می ورسره کوله، خو اوس چه دی له سترگو خلاص شو او معیوبه شو،

نو گذاره به نه ورسره کوم او خوښه به نه یم؟ دا خبری بیخي بیخایه دی پښتنی

به مرورې شی، یاردل خو اوس لا د خدای فضل ژوندی په کور کښې راته ناست

دی نو خدای دې نکړی که یاردل مې هم وای په ما بل میړه وروردی او ترڅو چه

ژوندۍ وای ما به د یاردل نوم په عزت او شرافت ساتلی وای ولی اوس خود دې

خبرو هېڅ حاجت نه پاتې کیږی او یاردل شکر ژوندی دی او زما په نظر له هغه

پخوانی یاردل څخه نن زیات قدرمن ښکاری ځکه چه پخوا یوازی مینه وه او

نن مینی او ترحم دواړو لاسونه سره ورکړی او زما سړیې د یاردل په وړاندی

تیت کړی دی. د جلا والی فکر شیطان په خوب کښې هم زما په مغزو کښې نشی ننیستلی.

یو حل خو زما د ژوند تړون له یاردل سره شوی د بل سره نشی نوی کېدلی. که یاردل دې صدمی مایوس کړی وی نو زه د یوې پښتنی او د عمر د ملگری په حیث ډاډ ورکوم چه دا سودا له زړه څخه وباسی زه به په شرافت او صداقت د ده او د ده د مال، دولت ساتنه کوم.

زه به د ده د نوم او ناموس ساتنه کوم.

زه به ټول کړاو په خپله غاړه واخلم.

آخر مونږ له څه نه تنگ یو؟

شکر هر څه شته احتیاج نه یو د چا پور هم را باندې نشته البته که زما نه څه سهوه هم شوی وی چه زه به نه یم پرې پوهېدلې یا کومی خبرې دی ځورولی وی، نو ما به وبښی کڼه زه خو به داسی خبره یا حرکت ونه کړم چه په هغه یاردل خپه او یا له ژوند څخه مایوسه او په زړه موړ شی.

داسی پېښې واقع کېږی، چاره نه وی او که دا کار ممکن وای ما به خپلې دواړه سترگې یاردل ته ورکړی وای زما دا سرې خواهم یاردل دی، نو دی نباید داسی ویرجن او زړه ماتوونکی فکرونه مغزو کښې ځای کړی. نور نو څه ووايم خودامی واورئ چه زما ژوند له یاردل سره تړلی دی که د ده کور نه وی خوښ په زیارتونو گززی، نو ما به ئې هم لاس نیولی وی ورسره یوځای به یم، زه یاردل نشم پرېښودلی او نه ورڅخه جلا کېدلی شم.

تماس او نورو حاضرینو د شاباس او آفرین غږونه پورته کړه تماس ورته وویل چه: «لورې عمر دې ډېر شه، که تا د کوم غلط فکر اظهار کړای وای، په خدای قسم دی چه له خپله لاسه به می د مرگ سزا درکړې وه، خو اوس نو زه په جگه غاړه دا وایم چه بنگښه زما گرانه او پښتنه لور ده».

تماس بیا یاردل ته مخ واراوه:

یاردله زویه ته مایسه کېږه مه دا څه چه در پېښه شوه، تقدیر به داسی و امید لرم زما لور به ستا عزت او قدر کوی، تا به نه خپه کوی د ژوند په چارو کښې به مونږ هم او د تره زامن دې هم مرسته در سره کوو که خدای زوی در کړیا دا چرتونه ټول تش او په خپله به دې له مغزو څخه منډې کړی ته تل دا کونښنې وکړه چه دا فکر بېخی ستا له مغزو څخه ووځی.

یاردل له لوی اسویلی کښلو وروسته وویل:

زه مو په خپلو خبرو ستومانه کړم ما چه څه مخ کښې وویل د کوم خپلگان او زړه پدی په اثر نه و بلکه ما ما سره یوازی دا فکر و چه بنگېښه په ما زښته گرانه ده له دې جلا کېدل ما ته د روح او بدن جدایی ښکاری د همدې زیاتې علاقې او گرانبست له کبله و چه ما د خپل ځان له پاره د دې ژوند نه غوښت چه خراب او برباد کړم.

له بنگېښې څخه عفو غواړم چه زما خبرو به د دې زړه ته صدمه رسولې وی. مجلس هغه شپه په دعا او خوښۍ پای ته ورسید بنگېښې به د یاردل زښت دارمدار کاوه د یاردل هر څه کار جوړو، او څه چه کم و هغه دوه سترگې وې د یاردل نور ژوند جوړو.

پښتنی مېرمنې:

پښتانه باید په تا افتخار وکړی!

الف:

ملیت او ملي استقلال

هغه وخت چې یو کوچنی ماشوم په خبرونه پوهېږي او خبرې نه شي کولی نود مور او پلار نومونه هم نه پېژني او په ذهن کې یې دخپل اوپردي مفهوم نه وي ناست دکورنۍ او قبیلې دقام اوملت څه فکر له ده سره نه وي اوله دغو الفاظو سره وروسته اشناسي، مکر په همدغه حال کې هم دومره تمېز لري چې خپله مور پېژني او خپل پلار هم نه غلطوي.

دا دپوهې لومړۍ نېټه ده چې دماشوم په سترگو کې ظهور کوي او دایره یې ورځ په ورځ لوټېږي.

دا احساس له عقل اوتفکر نه پخوا پیداکېږي او دشرۍ حق لري، د انسان دمعرفت اساس همدغه دی او له همدغې نقطې نه دبصیرت او بصارت لیکه شروع کېږي د ماشوم فکرچې هرڅومره وده کوي هغومره دخپلوانو په پېژندلو زیات موفق کېږي او خپلوان یې ډېرېږي یعنې له کوره کورنۍ ته راشي اوله کورنۍ نه قبیلې ته ورننوزي اوبیاله ملت اوملیت سره اشناسي، یعنې دخپل ولس ټول افراد خپل وکني او دیوه بل ملت ټول افراد ورته پردی ښکاره شي.

دخپلو او پردو د پېژندلو وروستی حد همدغه دی او ددنیا ملتونه په همدغه حدولارېږي. دیوه متمدن او مترقي انسان معیار همدغه دی چې د قرابت سلسله یې دغه حدته ورسېږي اودکور او کورنۍ دقام اوقبیلې په تنګه دایره کې اېسار پاته نه شي ددې خبرې معنی دا نه ده چې دنږدې خپل او لرې خپل په منځ کې به څه فرق نه وي او دملت هر فرد به عینا خپل سکنی ورور کني یابه دکور او کورنۍ دایره محوه کوي او په دغه لویه دایره کې به اوسي.

نه هېڅکله داسې نه شي کېدای بلکې څنګه چې هر سړی په خپل کور کې اوسي اوكور یې په یوه لوی ښار کې وي او ښار په یوه مملکت کې واقع وي هر فرد به په خپل ملت کې همدغه

شان وي اوپه دغه ډول به ځان ديوه ملت جز گڼي خپل ځان ديوه ملت جز گڼل اودغه کل پېژندل همدغه معنی لری چې دخپل او پردی فرق به کوي او دواړوته به په يوه نظر نه گوري.

که څوک دخپل ملت او د پردی ملت فرق نه کوي بابې نه شي کولی هغه دکوم ملت جز نه گڼل کېږي، که څوک هېڅوک پردی نه گڼي په حقيقت کې هېڅوک خپل نه گڼي او خپلوان نلري. که پردېتوب په دنيا کې نه وای خپلتوب به هم نه وه.

مليت اوملي وحدت په همدغه احساس بنادی چې سړی دخپل اوپردی فرق وکړي او دواړو ته په يوه نظرونه گوري داحس په انسان کې دېر قوي او دېر طبيعي دی. دانسان په فطرت کې داخبره پرته ده چې له پردي زويه به خپله لورښه گڼي او خپل به ورته ښاغلی معلومېږي.

دغه احساس په يوه قام او يوه ملت پورې اختصاص نه لري.

هرچېرته همدغه حال دی اوپه دې کار کې دامی اوملا څه فرق نه شته دخپل او پردي تمېزه ډېرو بې تمېزو خلکو کې هم شته مسلمان او کافر پوه او ناپوه دخپل او پردي په فرق قایل دي.

څو زره کاله پخوا هم خپل، خپل و او پردی، پردی و، څو زره کاله وروسته به هم دغه شعور او دغه احساس موجودوي دا هغه حقيقت دی چې په شرق او غرب کې نه بد لېږي اوپه هر دين او هراړين کې شته هغه زمانه په خيال اوتصویر کې نه راځي چې يا وروري او عزيز گلوي دومره بېخونده شي چې ديوه پلار زامن ځانونه پردي وگڼي يا پردي خلک دعشق اومحبت هغه جذبه پيدا کړي چې هر څوک هر چاته ورور او عزيز ووايي او ديوه ميراث د ټول عالم حق وگرځي، زه يقين لرم چې هېڅکله به ميندې او پلرونه د نورو اولاد ته په هغه نظرو نه گوري لکه چې خپل بچوته گوري.

زه دا نشم منلی چې دخپل اوپردی مرگ به په خلکو يوشان اثر وکړي او په دغه وېراو هغه وېر کې به څه فرق نه وي موجود.

په عمرونو به دموړ ژړا او دخوړ ژړا له نورو نه فرق لري او هرڅوک به دخپل پلار په مرګ یتیم کېږي.

هغه زمانه دهېچا په تخمین کې نه راځي چې دخپل اوږدي کاله توپیر او تمیز له منځه لاړشي او ټول کورونه خپل شي یا ټول پردي شي.

اوس خوړوند هم دخپل کاله لاره نه ورکوي او څاروي هم ماښام خپل کاله ته راځي. په دې بې ثباته دنیا کې چې کوم شی ډېر ثابت او پایدار معلومېږي هغه دخپل اوږدۍ فرق دی.

ملیت او قومیت په همدغه ټینګ اساس ولاړ دی او ملي وحدت د تشکیلاتو فصل او باب دی.

دغه متمایز رنګونه چې په اقوامو او مللو کې وینئ ډېر پاڅه دي او هېڅوک بې نه شي بدلولی.

له دغه وحدت سره چې په یوه ملت کې بې وینئ هغه غیږیت ټړلی دی چې یوملت بې دبل په نسبت احساس کوي.

که چا دخپلو او پردو فرق نه کولی، ملتونه به نه و جوړ شوي او دغه سیاسي او ملي تشکیلات چې نن وینئ په دغه ډول به نه و.

همدغه دځان اودبل فرق دی چې یوملت دبل ملت سلطه اونیغوز نه مني او دخپل ملي استقلال دپاره ډېرې لوبې قربانۍ ورکوي.

مراکش او تونس همدغه احساس له فرانسویانو نه بېل کړل او الجزایر هم ددغه حس او شعور په قوت دفرانسیې له لوی قوت سره په جګړه اخته دی.

دپښتونستان توریالی ملت د پاکستان په مقابل کې همدغه احساس ټینګ درولی دی. هغه پردیتوب چې ددې دواړو ملتو تر منځ موجود دی ارومرو دوی یوله بله بېلوي او دا بېلتون ډېر حتمي او یقیني دی.

دغه راز ترکیب اوتالیف چې په زور او جبر بناوي اوانساني فطرت ترېنه کرکه کوي ډېرې بقا اوبې وفا معلومېږي.

دخپل او پردی تمیز دفطرت قانون دی او هر سیاست چې له دغه قانون څخه مخالف وي هېڅ قوت بهي حمایت نه شي کولی.

دبشر فطرت او طبیعت په بله خوا ګرځول دانسان کارنه دی اوعقل بهي نه مني، نن ملي شعور اوملي احساس ډېر قوت موندلی دی اوله دغه قوت سره هېڅ قوت مقابله نشي کولی. ځینې ګمان کوي چې که علم ډېره ترقي وکړي او د ګډ ژوند وسایل زیات شي نوملي اوقومي تعصبات به ورک شي او ټول عالم به دبشریت په نامه یو وجود شي یعنې بیا به دخپل او پردي فرق نه وي او درست ملتونه به یوملت شي دا آرزو په اول نظر ډېره ښکلې معلومېږي مګر له حقیقت نه دومره لرې ده چې مونږ د مریخ له کرې نه هم دومره لرې نه یو.

اوس خومونږ وینو او ګورو، چې ددنیا ډېر پوه او مترقي ملتونه له نورو نه په خپل ملیت ډېر ټینګ دي اوملي احساس په متمدنو قومونو کې ډېر قوي دی.

همدغه احساس دنن ورځې په ادب او فلسفه کې ډېر اثر لري او په انسان کې بهي ډېره خودي او خودشناسي پیدا کړې ده، دجهان دخوزرو کالو تاریخ په همدغه بنسټ ولاړ دی اودغه بنیاد بهي ډېر مضبوط کړی دی.

نن دهر ملت په نظر کې خپل ملي استقلال دیوه ډېر لوی ناموس حیثیت لري اوله دې نه لوی افتخار بل نه شته، ددغه مقصد دپاره خلک سرونه مالونه او اولادونه قربانوي اوبې استقلاله ژوند ډېر لوی ذلت ګڼي، که چیرې ملي احساس اوملي شعور په ډېر قوت موجود نه وای د استقلال قیمت به ډېر لږ و او ددنیا لوبې امپراطورۍ به نه ړنګېدې، استعمار به دغسې بده قیافه نه درلوده او یوملت به دبل ملت سیوری لاندې خوشحاله و.

دغه ملي جشنونه چې هر مستقل ملت بهي دخپل استقلال په یاد کوی او په ډېر قدر ورته ګوري دملیت تحلیل اوا احترام پکې پروت دی او همدغه معنی لري چې یوملت دبل ملت حاکمیت په ځان نه شي منلی. مونږ باید په دې خبره ډېر فکر وکړو چې ملي استقلال دملی احساس او شعور محصول دی هر څومره چې دغه احساس قوي وي څومره به زمونږ استقلال هم قوي

وي. داسټقلال ساتنه دمليت قوي جذبې ته ډېر شديد ضرورت لري كه دغه احساس په يوه ملت كې كمزوري شي هغه داسټقلال په قدر او قيمت نه شي پوهېدلى او دهمدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لوى نعمت ساتلى هم نشي.

مونږ بايد خپل ملي امتيازات ملي شعور او ملي احساس ډېر ټينگ وساتو او دخپل اسټقلال تقويه وړپورې مربوط وگڼو.

الفټ:

ملي يووالى

هغه خلك چې په يوه وطن كې اوسېږي، گټه او زيان يې يو وي، ديوه واكمن امر ته يې غاړه ايښى وي، له يوه بېرغ لاندې راټولېږي او مشترك تاريخ لري يوملت بلل كېږي.

افغانستان يووطن دى، ددې وطن ټول اوسيدونكي يوملت دى، ددې ملت نوم افغان دى. لكه چې په افغانستان كې ساړه او تاوده، وچ او لامده، هسك او ټيټ ځايونه شته چې په ځينو كې يوازغلي او ميوې كېږي په ځينو كې بل راز، په ملت كې هم راز راز خلك شته چې كړه وړه يې يوبله ځينې فرقونه لري مونږ ته په كار دى چې په دې خبره ځان ښه پوه كړو چې وطن هغه تنك او كوچنى كورنه دى چې ديوه پلار او ديوې مور اولادونه به پكې استوگنه لري اونه هغه كلې دى چې ټول اوسيدونكي به يې يو خپل يايو قوم وي په دې اوسنۍ زمانه كې اوس ځينې داسې كورونه هم شته چې يومسلمان پښتون له يوې روسۍ يا امريكايۍ ميرمنې سره پكې اوسي او دواړه ديوه اولاد موراوبلار وي.

هركله چې په يوه كاله كې دا حال وي نو په يوه لوى وطن كې به ولې هندو اومسلمان، شيعه اوسني، پښتون اوتاجك ديوه ملت په حيث نه اوسېږي.

داسې پښتانه پلرونه مې هم ليدلي دي چه اولادونه يې پښتو نشي ويلی.

که مونږ په پښتو او فارسي ژبه کې ښه څيړنه وکړو او لرې نظر وکړو دواړه ژبې د يوه باغ ونې دي چه نيټې او ريښې يې يو له بله تړلي دي.

دا چه مونږ د افغانستان اوسيدونکي د پښتون، تاجک، نورستاني، بدخشي، ترکمن، ازبک، هزاره، ايماق او عرب په نامه يادوو عيناََ هماغسې مثال لري لکه چه پښتون دصافي، شنواري، مومند، اپريدي، وزير، مسعود، يوسفزي، اخکزي، کاکړ، بارکزي، او سدوزي په نومونو يادوو.

په دغسې مختلفو او متعددو نومونو زمونږ ملي وحدت هېڅکله نه خرابېږي او هر څوک پوهېږي چه:

هزار خوني واړه ښهر يو بغداد دی.

څنگه چه د يوه وجود غړي ډېر نومونه لري لکه: لاس، پښې، سر، غور، پوزه، سترگې او داسې نور.... دغه شان د يوه ملت اعضاََ او اجزاََ هم دي چه په ډېرو نومونو يادېږي مگر ملت يو وي او وطن هم د کليو او ښارونو په بيلو بيلو نومونو نه بيلېږي. د وطن په باغ او بڼ کې راز راز ونې او بوټي وي چه پانې، ميوې او کلونه يې يو له بله ډېر فرق لري، مگر باغ يو وي او دغه د ونو بوټو اختلاف د باغ يووالي ته زيان او ضرر نه رسوي.

د وطن او ملت د پاره، باغ ډېر ښه مثال دی.

په يوه شعر کې چه باغ يې عنوان دی د وطن او ملت تصوير داسې ويستل شوی دی:

يوه باغ کښې وې ولاړې ډېرې ونې

هره پانېه يې لايقه دستاينې

خوایه خواغاره په غاره خوله په خوله وې

له یوې خاورې پیدادېو کاله وې

له یوې ویالې اوبه ورته راتللي

په یوه هواکښې ټولې لویېدلې

ددې ټولوي ————— وخزان اویوبه ————— اړ و

ښه اوبدې وشریک یوې واکدارو

ځینې جگې ځینې ټیټې کوزو پاس وې

لکه ګوتې دیوه وچوددلاس وې

چامېوه لرله چا ښایسته کلونه

دچاس ————— یورئ وډېرښه دچاقدونه

چنار لوی وشفتالو لکه ماشوم و

دمی اوناک توپیر لکه ورا معلوم و

له یوه سره لویي وه نورخه نه و

بل سره د رنگ او خوند نصیب ډېر شه و

د مرغوانونغمي وي پکښي خورازه

هر مرغه موپژانده له خپل اوازه

رنگارنگ گلونه و یوه چمن کښي

لکه وي چې ولسونه په وطن کښي

په حقونو کښي ېې نه وڅه توپیر

باغبان وېه هرې ونې ډېر زهېر

يوله بله بې په هر حال کښې شرکت و

په تمامه معنی یو صحیح ملت و

مملکت همدغه شان وگڼه وروره

واخله درس د خپل نظر له سپین او توره

دوه سکه ورونه لري بېل بېل نومونه

بېل رنگونه بېل غړونه بېل خویونه

که ته پوه شې دا بیلتون څه بیلتون نه دی

څوک وائي چه تاجک ورور د پښتون نه دی

الف:

ژوند

ښايي چې تاسې به کله داسې سړی لیدلی وي چې لاس او پښې نه لري سترگې بې ږندې او ژبه بې گونکه وي، مگر ژوندی وي.

دغه راز سړی که په کېده مور او په تن پټ وي او په ښه کور کې اوسي یعنې د شتمنې کورنۍ غړی وي بیا هم دده ژوند بې حوصله او بې امید دی.

په ژوند کې چې حرکت او فعالیت نه وي او له قوت او قدرت نه محروم وي څه ارزښت نه لري. هغه ژوند چې پوهه او بصیرت ورسره نه وي او د شعور و احساس برخه یې نیمګړې وي ښه ژوند ورته نه شووایي. ګېډه مړول، په ښه کور کې اوسیدل او ښه اغوستل د ژوند لومړی ضرورتونه دي مګر کافي نه دي.

په ژوند کې د ذهن او روح اطمینان، د آئینده په نسبت ښه انتظار، دانساني ازادۍ او بشری حقوق تامین او تکمیل ډېر مهم ضرورتونه دي.

په ژوند کې له کمیت نه کیفیت ډېر مهم دی. ژوند باید ښکلی او ښاغلی وي.

د ژوند لپاره جمال او جلال دواړه په کاردې.

لذت او افتخار د ژوند لاس او پېښې یا د الوتلو وزرونه دي.

که ژوند خوار او غریب وي د دومره ډېره د افسوس خبره نه ده.

ډېر افسوس هغه وخت په کار دی چې له ژوند نه دخلکو زړونه تور شي او ژوند ته په کرکه وګوري.

د یوه هیواد دواکمنو او مشرانو کار یوازې دانه دی چې دخلکو ژوند ښه کړي بلکه ستراو مهم خدمت دادی چې د ژوند مینه په زړونو کې زیاته کړي او هیلې، اسرې را ژوندۍ کړي.

کیدای شي چې په جنت غونډې ځای کې سړی له ژونده بېزاره شي یا په جونتګړه کې له ژوندانه سره مینه ولري.

په ژوند کې یو معتدل حالت ډېر ښه دی او ښه ژوند هماغه دی چه اعتدال پکې وې یعنې نه ظالم وي او نه مظلوم، نه د چا باداروی او نه یې څوک بادار وي.

هو؟ اجتماعي عدالت د ژوند لپاره ډېر ضرور دی، د ژوند ساتنه د ژوند وده او د ژوند خوشحالي په همدغسې معتدله هوا کې امکان پیدا کوي.

چېرته چه عدالت اوعدل نه وي هلته ژوند خوښ اوباغلی نه وي او په دغسې حای کې ژوند
ډېر لوی عذاب دی «وقنا ربنا عذاب النار»

«الفت»

مترقي ژوند

ژوند د تحول او تکامل نوم دی، د صحراکانې چې په پېړيو پېړيو په يوه حال پاتې دي ژوندي
ورته نه شو ويلى.

د پسرلي ګلونه چې له ځمکې راټوکېږي، لويېږي، غوړېږي، مړاوى کېږي او خاورې کېږي په
ژوندانه کې برخه لري او ژوند د همدغسې تغير او تحول نوم دی. هغه غله چې په کندو يا په
ګودې کې پرته ده او هغه چې دهقان يې په ځمکه کې کړي د ژوند په لحاظ ډېر فرق لري.

همدغه له خاورو لاندې زرغونېدل، لوئېدل او پخېدل د ژوندانه مظاهر دي او مترقي ژوند
همدغه دی.

که مونږ انساني او حيواني ژوند مقايسه کړو پوهېږو چې په انساني ژوند کې تغير او تحول يعنې
د حالاتو بدلون ډېر زيات دی او غير له انسانه په نورو حيواناتو کې تحولات ډېر لږ دي. حيوانات
په زرګونو کالو کې هغومره فرق نه کوي لکه چې انسانان يې په څو کالو کې کوي.

انسان په مرور زمان خپل لباس، خپل کور، خپل خوى، خپل فکر بدلوي او وخت په وخت
په بل رنگ او بله بڼه راوړي.

يو عصر له بل نه د همدغو تحولاتو په بنا بېلېږي او بدلېږي.

د عصر او زمانې په اقتضا له ماضي نه مستقبل ته راتګ، زور حال پرېښودل او نوی حال قبولول
مترقي ژوند دی.

هغه قام چې د حالاتو په بدلون قادر نه وي او خپل زور فکر، زور خيال، زور عادت زړه پوهه په نوي نه شي بدلولی مترقي ژوند نه لري.

د ژوند د بقا او لوړتيا دپاره د انسان په طبيعت کې د تحول او تجديد غوښتنه پرته ده او قدرت هم د تغیر او تحول قانون په ټولو مخلوقاتو جاري کړیدی.

هغه ژوند چې دودې اولور تيا په حال کې وي د تجديد خواته ډېر تمايل لري.

کوم ژوند چې مرگ ته نژدې وي طبعاً دمړينې خوی او عادات پيداکوي.

همدغه سبب دی چې کوچنيان او ځوانان نوو شيانو ته ډېره هڅه کوي نوی لباس ښه کښي او نوی کور بې له زړې جوړکړې نه ډېر خوښ وي، مگر زاړه اوسپن رېږي له زرو شيانو او زړښت سره خدای پامانۍ ته ندي تيار.

که مونږ د دنيا مترقي ملتونه له هغو قومونو سره مقایسه کړو چې ژوندېې د ترقي په حال کې نه دی دابه ومنو چې د مترقي حالت تغیر او تحول ډېر گړندی او په بېرته پاتې قومونو کې تحولات ډېر ځنډني دي. د جهان تاريخ هم داسې چې د بشري ټولنو تحولات په لومړيو مرحلو کې ډېر سست و او اوس پکې ډېر گړندیتوب راغلی دی.

که څوک غواړی چې خپل ارتقايي سیر او حرکت ځانته معلوم کړي خپلوا اجتماعي تحولاتو ته دې ځیر شي او ودې کوري چې په عمومي اوضاعو او حالاتو کې څومره فرق راغلی دی.

د یوه ملت د پوهې او هوښیاری د معلومولو لپاره هم اجتماعي تحولاتو او تجديد پسندی ته کتل په کار دی.

د علم او پوهې خاصه او ممیزه همدغه ده چې په انسان کې د زړو دودونو او رواجونو پابندې کموي او دنوي عصر ضرورت او احتیاج ته یې متوجه کوي یعنې د تقلید پټی سپکوي او د عقل و منطق په اساس دنوو افکارو اونوو خیالاتو د قبولولو استعداد ته ترقي ورکوي او ابتکاري قوه زیاتوي.

د عرف او عادت له غلامۍ څخه آزادي دمدني او عرفاني پيشرفت په برکت حاصلېږي او زاړه ناکاره رواجونه د همدغې رڼا په مرسته له مینځه ځي.

راشئ! چې اوس خپل ځانته په څېر خبر وگورو او پخپل حق کې قضاوت وکړو چې مونږ دنوي ژوند په قبلولو کې څنګه یواو دنوو افکارو په څرګندولو کې څومره جرئت او همت لرو؟

زمونږ ذهني آزادي چې د پوهې او تنو پرنتجه ده ترکومه حده ده او له اجتماعي نهضتونوسره څومره علاقه لرو؟

الف:

د خلکو نظر

انسان ډېر زیار کاري چې دنورو په نظر کې ښه شي او خلک ورته ښه ووايي.

ددغه مطلب دپاره دی ډېر ځله سمه لاره پرېږدي او په کره لاره ځي یعنې حقيقي ښه والی بدلوي او ددې دپاره چې د خلکو په نظر کې ښه معلوم شي نو دریا اوټکی رنګونه هم په ځان پورې مېسي.

د خلکو نظرهم عموماً سم نه وي اوښه یا بد پېژندل دهرچا کارنه دی، ځکه ځینې بد کسان هم د خلکو په نظر ښه ورغلي دي.

زه دانه وایم چې سړی دې دنورو د نظر مراعات نه کوي.

او دود و دستورته دې نه گوري ځکه داکار هرڅوک نه شي کولی اوعلی الاطلاق ښه هم نه دی.

ماته معلومه ده چې دنورونښه او بد نظر دانسان په ژوند کې څومره اثر لري، دډېرو خلکو ډېرې خوشحالی اوډېر خپګانونه دنورو دنظر اغېزه ده او د خلکو نظر په سړي باندې هر څه کولی

څنگه چې ديوه نظر باز نظر روغ سړی رنځور کوي او ډېره ښه مانۍ رانړوي، دغسې د اجتماع نظرهم ډېر قوت لري او ډېر خلک يې ځانته تابع کړي دي.

ډېر کسان شته چې پخپلو سترگوڅه نه کوري اوښه وېدد نوروپه نظرپېژني.

دخلکو نظرونو ډېرښه شيان اوډېر ښه خلک هم بدمعلوم کړي يا بې بدښه ښودلي دي، خلک لا پريږده چې يوازې دحاکم په نظريه هم ښه سړی بدپري او بدسړی ښه کېږي، يعنې د نورو نظريه سړي اثر اچوي او په ژوندانه کې ډېر دخل لري، که هر څنگه سړی وي او دهودو ځوان وي بياهم دنوروپه ښه نظر خوشحاليږي او په بدنظر خوابدی کېږي، کله کله سړی د دې دپاره چې دخلکو ښه نظر ځانته جلب کړي دهغوی نظرته دومره ورجذب شي چې هرڅه دنوروپه خوښه کوي او له هرڅه نه ورته تېرېږي. دهمدغې جذبي دپاره کله انسان ځينې ښه کارونه هم کوي او له نورو کارونه ځان ساتي، قرباني او فداکاري، دنورو خير غوښتل او نوروته کټه رسول، په فن او هنرکې نوم ايستل، دنورو دښه نظر دجلبولو اثر او برکت دی، که چېرې چا دنورو نظرته په اعتنا نه کتلی انسانان به لکه دصحر اکاني يوله بله بې تعلقه و او بل شان ژوند به يې کاوه مگر ډېرښه ده چې دغسې نه دی او دنورو په نظريه هم کارکوي داکار داخلاقو داصلاح دپاره هم ښه دی او دې مېالاتي مخه نيسي.

زه دغه کارته ښه وایم مگر داسې نه چه په هېڅ حد او اندازه ورته قايل شم.

سړی بايد په دغه باب کې دومره افراط ونه کړي چې دنورو دنظر حلقه بکوش غلام شي او خپل فکر اوشعور پکې داسې بايلي چې د ده شخصيت او حریت محوه شي او هېڅ ورته پاته نه شي.

خومره چې دانسان دشخصيت تجلي ته دنورو حسن نظريه کاردی هغومره دنورونظر ته ځان سپارل دانسان شخصيت هم محوه کوي.

دهرمجلس په رنگ رنگين کېدل اودهېر چافکر اونظر ته خضوع او خشوع دسړي شخصيت راتېټوي اود عا دي انسانانو په ډله کې يې دروي.

انسان بايد ډېر کونښن وکړی چې خپله ازادي ورځ په ورځ زیاته کړي، د فکر د حریت د پاره خدمت وکړي او پخپل شخصیت متکي شي.

دهنر خاوند چې هر څومره له ابدیت نه زیاته استفاده وکړي او له انسانیت سره زیات تعلق پیدا کړي هماغومره له خپل عصر او محیط څخه لور پرې او معاصرین ورته په ښه نظر نه گوري.

د عصر اوزماني له خلکو سره غور په غور تلل او دهنوی په فکر ځان برابرول د عادي خلکو کار دی، فوق العاده اشخاص او د لوړ فکر خاوندان هېڅ کله په دغسې قید او زندان کې نه اوسي او دخلکو ستاینې ته دغومره سر نه تېټوي.

پوهان هروخت په هرڅه کې دخپل وجدان اوضمیر غږ ته غور ږدي او ناپوهان له اندازې نه زیات دیوه اوبل نظر ته گوري.

د بصیرت خاوندان له دې خبرې سره دومره ډېره علاقه نه لري چې دخلکو په نظر کې ښه ښکاره شي بلکه کونښن کوي چې دخلکو نظریه کړي او ښه نظر پیدا شي.

د جامعي اصلاح او د فکر خدمت سړی مجبوروي چې له هغو خبرو او هغو شيانو سره مبارزه وکړي چې هغه په جامعه کې ښه گڼل شوي دي مگر ښه نه دي.

که څوک دخلکو د نظر مراعات کوي نو هغه بتان نه شي ماتولی چې خلک ورته په ښه نظر گوري بلکه مجبور پرې چې سرور ته ټیټ کړي او خلک ده ته هم په ښه نظر وگوري.

دغه راز خود خواهي او خود پرستي چې ظاهراً غیر پرستي ده باید سړی پرېږدي او دنورو د نظر مراعات له اندازې نه زیات ونه کړي. دخلکو قضاوتونه اکثر اصحیح نه دي او پدې نه ارزي چې سړی هرڅه ترېنه قربان کړي.

دخلکو خدمت دانه دی چې سړی ارومرو د دوی د خوشحالی دپاره کار کوي بلکه حقيقي خدمت دادی چې دخلکو خیر او ګټه په نظر کې ونیول شي اوفکرونه، نظرونه، کارونه، خویونه اصلاح شي.

که سړی دهرچا کارته ښه وایي چې هغه خوشحاله شي اوده ته په ښه نظر وگوري داډېره ټېټه سوداده او دغلامۍ بوی ترې نه ځي. که څوک خپه کېږي او که خوشحالیږي، که خلک سړي ته په ښه نظر وگوري که په بد نظر، سړی باید ښوته ښه او بدو ته بد ووايي. دیان او وينا ازادي همدغه ده، د فکر او قلم ازادي همدغه تقا ضالري.

دیوه اوبل ښه نظر دومره قیمت نه لري چې دانسان ازادي سلب کړي او په غور کې ېې د غلامۍ کړۍ واچوی دنورو نظر که هرڅومره ښه وي بیا هم هر سړی پخپلو سترگو بینادی اوله خپل نظرنه کار اخیستل په کاردی.

که څوک هرڅه دنورو په نظر وگوري خپل نظر ته به شرمنده وي اود بصیرت حق به ېې نه وي ادا کړی سړی باید یوازې د پوهانو نظریه نظر کې ونیسي اوبس.

الف:

د حق اظهار

په هر هېواد کې، په هر ولس کې، په هر عصر کې ځینې اشخاص په کاردی چې د حق اظهار خپل فرض وگڼي او خپل مال، خپل سر، خپل مقام ونه ساتي حق او حقیقت وساتي.

ولسونه دغسې خلکو ته له حده زیات محتاج دي. دظلم، د جبر او د ناروا ملا همدغه کسان ماتوي.

که دغسې خلک په یوه محیط کې نه وي هلته داسې تیاره او تور تم وي چې د حق او باطلو فرق نه شي کېدای، خدمت او خیانت، روا او ناروا د خلکو په نظر کې یوشان جلوه کوي.

هغه اشخاص باید له سرو او سپینو سره وتلل شي چې د زور او قوت یا د مال او دولت په خاوندانو پسې نه وي روان بلکې په حق او حقیقت پسې درومي او حقایق څرگند وي.

ولسونه دهمدغسې ایماندارو خلکوپه بدرکه منزل مقصوده رسېږي او همدغه اشخاص دي چې ظلم او استبداد محوه کوي.

که دغسې خلک چېرته نه وي نو هلته عدالت نه شته، انصاف نه شته، حقیقت نه شته او انسانیت هم بل راز خبره لري.

هر څوک باید په دې پوه شي چې حق ویل لوی عبادت دی او حق نه پالل لویه ګناه ده دا ګناه په دنیا کې هم انسانان په سل رنګه عذابونو گرفتاره کوي او په ژوندونې بنیادمان په دوزخو کې اچوي.

که حق او حقیقت ظاهر نه شي او لکه مستوره مېرمن په حجاب کې وي حق مري او د حقیقت رڼا مړه کېږي دامرګ دملت او ولس مرګ دی او د عدالت جنازه هم سمه ورسره وزي.

ځینې کسان وایي چې د حقایقو په اظهار کې دوخت اوزمان او دمحیط اقتضات په نظر کې نیول په کار دی او هغه حقایق چې ویل یې زیان اوضرر لری اونتایج یې بد دي باید ونه ویل شي.

مونږ دوی ته وایو د حق او حقیقت شان له دې نه ډېر پورته دی چې موقع شناسي وپېژني او داشخاصو د اقتضاتو قید او شرط ته غاړه کېږدي.

د حقایقو د اظهار دپاره حدود ټاکل او له قید او شرط لاندې یې راوستل له حقایقو سره مجادله او مبارزه ده.

حق او حقیقت هرکله هر چېرته د هر چاله خولې چې وي د اورېدلو او منلو شی دی، د حقایقو پېروي په هر کار کې او په هر حال کې د هر چا دپاره په کار ده، ترڅو چې یو قام او ولس په حقیقي لاره روان نشي او حقیقي اساسونه قبول نه کاندې توره شپه به یې سبانه شي.

یو مملکت هغه وخت سعادت، قوت او شهامت پیدا کولی شي چې حقایقو ته نژدې شي، په حقایقو پوه شي او په حقیقي اساساتو استناد واکړي.

حقيقت لکه د مداريانو ننداره نه ده چې هر ساعت بېل رنگ او بېل شکل ولري يوه سمه اومستقیمه لاره که پر غونډې کړه شي نو بيا ورته سمه نشوویلی او تور هر کله تور او سپين سپين دی.

الف:

ډار

زه چې وړوکی وم د شپې به بېکې توری د تناره په غاړه د پیربانو او دیوانو يا دروو او شیشکو قصې کولې اوما به ورته غور ایښی و.

دې قيصو په ما کې ډېره وېره پیدا کړه چې زه بې د شپوله تورتمه، له وړانو کنډوالو، له قبرونو او هدیرونه ډېر وډار کړم او هر شپه به مې پرېشانه او ویرونکي خوبونه لیدل.

اوس چې لوی شوی او پوه شوی یم هغسې نه یم.

هغه ویره اوس زما په زړه کې نه شته او د شپې له تیارونه نه ډارېم.

که زه کومه شپه دهدېرې او يا وړانې کلا له څنګه تېرشم پیربان راباندې نه کېښي، مري مې مخې ته نا راپاڅېږي، د قبرونو له شناختونه راته بلاګانې نه پیدا کېږي.

ما اوس د شادمان دیو قيصه هېره کړي ده او د شیشکو ډارمې له زړه وتلی دی.

مگر ګوري داکمان ونه کړی چې زما وېره به اوس بېخي ورکه وي او هېڅ ډار به راسره نه وي ځکه چې بې وېرې ژوند انسان ته نه ښايي او هغه انسان چې په زړه کې هېڅ ډار نه لري له یوه ځناورنه ډېر فرق نلري.

زما ډار اوس له پخوانه ډېر شویږي پخوا زه د شپې ډاریدم اوس د ورځې هم ډارېم، د رڼا ورځې ډار د شپې له ډارنه ډېر هیبت لري.

خومره ویره چې له ښاغلي انسان نه په کار ده له دېرې نه نه ده په کار.

پخوازه له مرکه وېرېدم اوس ژوند زما په نظر کې ډېر مهېب دی.

زه اوس له مړونه نه وېرېم له ژوندو وېرېم.

کله چې زه کوچنی وم زما ډار هم کوچنی و.

هغه وخت چې زه ناپوه وم زما ډار هم ناپوه و او د ډارولو په چل دومره ډېر نه پوهېده، یو کوچنی ماشوم د خلکو له خپرو او قهر و غضب څخه وېرې مکر لوبان او پوهان د خلکو له خندانو هم ډارېږي.

څومره چه زمانه هوښیارېږي هغومره ډار او ویر ه زیاتېږي.

یوږه او هوښارسری له مکروبوو او دملیریا له میاشونو هم ډارېږي مکر ماشومان اونا پوهان له دغسې ډارسره اشنا نه دي.

دیوه کوچني ماشوم د ډار دپاره تعویذونه هم شته مکر دلویانو ډار په تعویذ هم نه ورکېږي. د واهمې ډار دومره دوام نه لري لکه د عقل او پوهې ډار چې دروند او دوام دار دی. پخوا مونږ له هغه جنگ څخه ویریدو چې په کور او کلي کې به پېښ شو اوس له هغو جنگونو هم په وېره کې یو چې د دنیا په یوه سراو بل سر کې پیدا کېږي.

یووخت زه نورو څخه وېرېدم اوس له خپل ځانه اوله خپل عمل څخه هم وېرېم پخوا به چې چاد لارې ملگری پیدا کړ وېره به بې کمه شوه مکر اوس له خپل ملگری وېرېږي او ورور له ورور نه په خوف کې دی.

مونږ اوس پوهېږو چې شیشکې او دیوان و پیران انسانانو ته څه زیان اوضرنه رسوي لکه چې خپله انسانان بې یو بل ته رسوي.

زمونږ دښمنان په کور و کلي کې بلکه زمونږ په ځان کې موجود دي.

مونږ باید له ځانه وډار شو او په ځان وډار شو.

حقيقت

داکمله زمونږ په نظر کې ډېره ښکلې معلومېږي او په تقدس ورته گورو، مگر خومره چې حقيقت ستايو هغومره حقيقت نه وايو.

که حقيقت رښتيا وبولو نور رښتيا خو يا ليونۍ وايي يا زورور، او دا دواړه زمونږ په هيواد کې ډېر لږ دي.

دحقيقت له لفظ سره ډېر ځله دتريخ کلمه يوځای کوي او وايي:

”دایو تريخ حقيقت دی.“

هو! حقایق اکثره ترخه وي او حق په تريخوا لۍ ستایل کېږي.

په عملي اصطلاح حقيقت په درې ډوله دی: مهجور حقيقت، متعذر حقيقت او متعارف حقيقت.

په دغه لحاظ ویلی شو چې زمونږ په خبرو اترو کې دحقيقت برخه ډېره لږه ده.

په شعر او ادب کې خومعلومه ده چې له حقيقت نه د مجاز او استعارې پله ډېره درنه ده. د ادب ژبه دحقيقت ژبه نه ده او ډېر خورشعر هماغه دی چې له حقيقت نه لرې وی (اعذ به اکذ به).

د معاشرت آداب او دمجلسونو آداب هم دحقيقت له اظهار سره ډېر موافقت نه لري او ډېر ځله یوسړی دحقيقت په ویلو بې ادبه معلومېږي.

یوه ورځ یوه لوی سړی خپل لیکلی مضمون چې څوک بې په معنی ښه نه پوهیدل خوتنو پوهانو ته لوسته او خلک بې په ستاینه مجبور کړي وو په هغه مجلس کې خو هېچا څه انتقاد ونه شو کړای مگر په بل مجلس کې چې هغه جناب نه و د حق ویلو او حقيقت بیانولو مسابقه شروع شوه او له ډېر اخلاقي جرئت نه کار واخیستل شو.

يوه ويل چې په ټول مضمون کې له سره تراخړه دمبتدا گانو يوه سلسله وه چې هېڅ خبرې نه درلود بل ويل داځکه چې دی پخپله مبتدي دی اوله هېڅ نه خبر نه دی. دغه راز حقایق چې دباغلي په غیاب کې وویل شوه دغیبت رنگ بې پیداکړ چې شرعی جواز بې نه درلود او اخلاقاً ممنوع و.

اوس چې زه دغه حقیقت داسې بیانوم چې نه دهغه لوی سړي نوم اخلم او نه دغیبت کوونکو پته درنښم دا بیا یو بل ډول حقیقت دی چې باید کونک حقیقت ورته ووايم. هو! دحقیقت ژبه کونکه ده او فصاحت و بلاغت دادب ژبه ده چې په مجاز، کنایه، اشاره، استعاره چلېږي.

اوس پوه شوی چې زموږ په وینا کې د حقیقت برخه څومره خواره ده او دحقیقت د اظهار دپاره څومره موانع موجود دي؟
الفـتـ:

زما نظر

صحر اته لارم یوکانی له بل سره برابره و.

غرونو ته وختلم ځینې جگ اوځینې ټیټ و.

ښارونه مې وکتل ځینې کورونه لوی او ځینې واړه و.

په باغونو وگرځېدم ټولې ونې په یوه مېچ نه وې.

دسیندونو کبان مې ولیدل یوله بل سره په ټول کې برابره ختل.

دهوامرغان هم ځینې غټ اوځینې کوچني و.

ملایان مې ولیدل دچا پگړۍ غټې او دچا ورې وې.

کتابونه مې ولټول هلته هم ډېر تفاوت موجودو.

له يوه هېواد ه بل ته لارم اوله بل نه بل ته په هرځای کې ټيټ وپاس اولورې ژورې وي.

په هېڅ ځای کې نه ديوه لاس گوتې برابرې وې اونه ديوې خولې غاښونه.

دلوی خدای کتاب مې بېرته کړ او د امې پکې ولوستل:

ایاپوه اونا پوه برابر دي؟ ایا دړنده اوینا څه فرق نه شته؟ ایا دجنت او دوزخ خاوندان څه توپیر نه لري؟ ایا نور او ظلمت یو راز دی؟

په دې پوښتنو د غفلت له خوبه راوېښ شوم اوهرې خواته مې په څېر څېر وکتل څنګه چې دیوه پټې ټیپر او دیوه بوتې کدوان یو راز نه و د انسانانو سروڼه هم غټ او واړه او د ټولو خولې برابرې نه وې.

ما په دې عالم کې په وارو وارو سترګې وغړولې او هرچاته مې له هرې خوا په غور وکتل.

همدغه وخت زه د پرېستو اولعینانو په معنا پوه شوم، قصابان او شپانه مې وپېژندل، د عدل او ظلم، د خیر او شر د علم او جهل فرقونه راته ښکاره شوه.

هغه دېوان چې خلکو له کوه قاف نه هغه خواګڼل مادلته په کور او کلي کې ولیدل.

د انسان په ښه شیطان او د پرېستو په صورت د بوسیرته انسان ته مې پام شو.

اوس زما له سترګونه ډار په کاردی ته زماله حقیقت بین نظرونه وډار شه!

الفت:

عشق او هوس

نظرونه ټول یو راز نه دی، هر چا هرڅه یوشانته ندی لیدلی.

د عشق نظر اود هوس نظريو له بله ډېر فرق لري. د مين او بوالهوس ترمنځ دځمکې او اسمان قدر فاصله موجوده ده، مين يوه ليلې لري او هغه يې هم داسې ليدلې ده لکه چې په توره شپه کې د غره له څوکې سپورمۍ لږ غوندې سربنکاره کړي او بيا سمدلاسه په تورو ورېځو کې پټه شي.

عشق د همدغسې اسماني پرنستې يوه جلوه ده چې د عاشق په زړه کې طوفانونه پيدا کوي اود انسان نظريوې نقطې ته داسې جلبوي چې نورڅه بيانه شي ليدلې او هغه هم نه وينې. نور خوندونه اونورې نندارې د سړي هېرې شي او شپه ورځ د هجر او فراق په لمبو سوزي مگر دهوا او هوس خاوندان د عشق له غمه بې غمه دي، دوی هره شپه په خرابات او ميکده کې بل شان لوبې کوي او د عشق او عشرت په باده مست دي.

عشق د ناکامۍ او محروميت نوم دی. هوا او هوس، بې مشقته لذت او بې هجرانه وصال ته وايي.

معشوقو ته رسېدل هغه گران کاردی چې د جهان لوی لوی امپراتوران بې هم له حده زيات سرگردانه کړي وي، اوځينې کسان د ډېرو لښکرو په زور هم دغه سعادت ته نه دي رسيدلي مگر هوس پالونکي هره شپه يوه نوې ليلې په غيږ کې نيسي او هغه شوندي ښکلوی چې ډېرو نورو بې هم په وارو وارو خوند ليدلې دی. هغه چې دهر خريدار لپاره ځان سينکاروي او ديوه په غيږ کې بل ته خاندې، د هوسرانۍ دپاره پيداده نه د عشق لپاره.

دغه راز مبتذل خوندونه د هوسنا کو خلکو لپاره لږ نه دی له دغسې نا پاکې يارانې نه د عشق داستان نه جوړېږي ددوه مينو وصال هر چاته ښکلی معلومېږي او هرڅوک د مجنون اوليلی په فراق متاثر کېږي، مگر د هوس د خاوندانو معامله بده گڼي او په نفرت ورته گوري داځکه چې عشق د خلکو په نظر کې دروند معلومېږي او هوس ته په سپکه سترگه گوري، هغه د پټنگانو کاربولي او داد مچانو.

هر کار چې د عشق دپاره وي په هغه کې ارومرو يوڅه فوق العادگي موجوده وي او د هوس د خاوندانو کارونه ټيټ او عادي معلومېږي، هغه قوت او قدرت چې له عشق سره شته هوس ترېنه محروم دی، فرهادي غمونه د عشق د خاوندانو په برخه رسېدلي دي، ايتار او فدا کاري،

دهوس د خاوندانو کار نه دی. سربازي اوسر فرازي دواړه له عشق سره ملګري دي. په شعر او ادب کې هم د عشق برخه معلومه ده، هغه څه چې په يوه عالي احساس او لوړ خيال بناوي او هغه چې د هوا او هوس دپاره وي او په ټيټ غرض بناوي برابره دي. چاچې دغه هنر (ادب) ته د عشق په نظر کتلی دی او د دنیا د سود او ګټې دپاره داکارنه کوي هغه کله کله په ډېرو جګړو خونيو يو ادبي شهکار د ابتکار ميدان ته راباسي او د زړه وينې ېې خوراک وي. څوک چې د بازار رونق ته ګوري او دخپلو هوسونو د تامين دپاره څه ليکي هغه هر ه ورځ ېې زيار او زحمته مبتدل مضامين بازار ته وړاندې کوي او ظاهري ډول ېې برابر وي، هغه هېڅکله عميق فکر نه کوي او په لوړو خيالونو پسې نه ګرځي.

د ژورو فکرونو او دلورو خيالونو خريداران هر کله او هر چرته ډېر لږ دي.

دا راز متاع د خرڅولو هم نه ده، څه شی چې په دنيا کې ډېر نادر وي ېې له احمقانونه ېې بل څوک نه خرڅوي. د ذوق او هنر په خاوندانو که هر رنگه بده ورځ راشي خپل ګران او ډېر ېې بها شيان نه خرڅوي مګر عادي او معمولي شيان له کوره باسي.

هغه چې پخپل فن مين دی اوله خپل کار سره عشق لري هر راز ناکامي او محروميت قبلوي، مګر عشق په هوس نه بدلوي.

زه دامنم چه د هوس خاوندان له روحی عذابونو او شکنجونه خلاص دي او د دنیا په خوړو کې له نورو نه ډېره برخه لري په دې هم پوهېږم چې د عشق په کار کې څومره مشکلات موجود دي او په دغه خطرناکه لاره تګ څه مصيبتونه په مخ کې لري، مګر د عشق محروميت او ناکامي، د عشق رنج او عذاب يو بل کيف لري او دغه افتخار په ډېرو بدبختيو او ګډوډونو کې پټ دی. د فن او هنر خاوند بايد له هوا او هوس نه ځان وژغوري او له عشقه برخه ولري، په خپل کار کې عشق ګډ کړي او د عشق دپاره هر څه قبول کړي.

د حقيقت عشق، د ازادۍ عشق، د جمال عشق، د وطن او ملت عشق که په شعر او ادب کې ځای ونه لري نو هوا او هوس پکې ځای نيسي او تجارتي متاع ترينه جوړېږي يعنې د ابتکار ځای ابتدا ل نيسي او شهوات په عواطفواو احساساتو غلبه پيدا کوي.

شاعر او اديب بايد د ذوق او قريحې دپاره څه وليکي او دآني مصلحت په قيد کې ځان ايسار و نه کړي، که دغه راز متاع نن خريدارونه لري او څوک ورته په قدرونه کوري، له دېنه لويه صله بله نشته. راشي! چې د خرڅون فکرورتو او کوچنۍ سودا پرېږدو د شعر او ادب ازادي همدغه ده چې هېڅ قيمت ونه لري او د مال په نظر ورته ونه کتل شي، ذوق د خرڅولو شي نه دی. څوک چې خيال او فکر خرڅوي هغه ددغه شي ازادي نه شي ساتلای او خپله ازادي اړومرو له لاسه ورکوي.

که ازادي د انسان معشوقه وي او د هوس په ضرورت نه کوري، که څوک غواړي چې خپله آزادي، په خپلو آثارو، پخپلو افکارو، پخپلو خيالونو کې وساتي، مادي سودا دې د زړه نه وباسي او د سودويزيان د ډار او اميدغلامي دې پرېږدي.

د شعر او ادب ارتقا او اعتدال هر څه نه دغې ازادۍ ته زيات احتياج لري او له معنی نه د مادياتو قربانونه غواړي.

د قرباني دهغه چاله لاسه پوره ده چې شعر او ادب ته د عشق په نظرگوري نه د هوا او هوس په نظر.

عشق ډېر خطرات، ډېر زيانونه او ډېرې ګټې له پښو لاندې کوي او په همدغه وسيله لوړيږي او دلور تيا حقيقي راز د هوا او هوس په قربانو لکه پټ دی او عشق د قربانۍ او فداکارۍ نوم دی.

قرباني او فداکاري دلورو احساساتو او عواطفو کار دی چې په يوه شاعر او اديب کې بايد اړومرو موجود وي. که دغه کسان دغه کار نه شي کولی اونه بې کوي، هرڅوک پوهيږي چه له دېنه زيات معنوي انحطاط په تصور کې نه راځي، د فکر او ادب حقيقي پالنه د ډېرو پاڼو په تورولو نه شي کيدای او مقيد ذهنونه دغه کار نه شي کولی، داد هغو کسانو کار دی چې دلور شعور او ادراک خاوندان دي او د عقيدې له مخې کار کوي، داکار زما په گمان دلته ښه نه دی شوی او دغه وظيفه چاښه نه ده په ځای کړی، دلته دوطن مزدورانو او کارنيو څه نا څه خپل کار کړی دی او مونږ وينو چې څوک لارې جوړوي او پيچومي او اړوي، څوک کار خانو او فابريکو کې خدمت کوي، ځينې ماني او قصرونه آبادوي، ځينې نور د وړانولويه کار بوخت

دي حُكه وایم چې دلته ناپوهانو ډېر کار کړی او ادیبان یا ډېر لږ دي یا خپلې وظيفې ته ښه ملتفت نه دي او له عشقه محروم دي.

خومره توجه چې معنی ته په کار ده اهل معنی به معنی ته نه لري او په دې باندې ډېر افسوس او حسرت په کاردی ، مگر دغه کار هم بوالهوس نه شي کولای او د درد خاوندانو ته ضرورت لري.

الف:

مضراحتیاط

که رښتیا ووايم مونږ ډېرې هوښیاری او ډېرو احتیاطونو برباد کړي یو.

یو چا زموږ په حق کې ویلی و: داخلک له ضرورته زیات هوښیار او محتاط دي.

راځئ چې په دې خبره کې فکر وکړو.

هوښیاري چې له اندازې نه زیاته شي او هام قوي کوي.

احتیاط چه ډېر زیات شي لاسونه او پښې شلوي.

شمی اکا زموږ په کور او کلي کې په ډېرې هوښیاری مشهور و او هر چا به چه کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل.

دده د هوښیاری او احتیاط یوه ښه دا وه چه ده تر آخره پورې خپل کور ته برق رانه ووست او ویل به به چې که کله برق شارټ شي ، نو حریق به واقع شي او کور به مې وسوزي.

دده دا عادت و چې په موټر کې به نه سوړیده او ډېر لرې ځای ته به هم پیاده روان و ځکه چې دموټر له چپه کیدلو وېرېده او احتیاط یې کاوه.

هو! دی له ډېره عقله پیاده گرځېده او کور کې به یې رڼا هم ډېره لږه وه.

دغه شان هوښیاران او د احتیاط خاوندان زموږ په مملکت کې زښت ډېر دي او د نوي تهذيب او تمدن قبلول له برق او موټر نه هم زیات مضروبولي.

زموږ په ادارو او شعباتو کې ډېر هوښیار او ډېر محتاط اشخاص زیات لیدل کېږي. دوی دنوي نهضت او نوي رڼا په قبلولو کې ډېر سخت مقاومت کوي او هغه کسان چې له ځینو مزخرفاتو او مضرو افکارو سره مجادله کوي یې تجربې او افراطي هلکان گڼي. دوی وایي په هر کار کې اعتدال ښه دی او باید په هر څه کې له ډېر احتیاط نه کار واخیستل شي.

هغه څوک چې یو قدم د عصر خواته نږدې کېږي او آرزو لري چې د دنیا له سپر سره موافقت وشي، دوی ورباندې سترگې سرې کړي او تهدیدوي یې چې تاسې د قوم له روحیاتو، دمحیط له مقتضیاتو ناخبره یاست او جامعه بربادوئ.

دوی ځانونه داسې ښيي لکه چې د علم او عقل او تجاربو سرمایه داران همدوی وي او دنیا ددوی په ښکر ولاړه او په دوی ودانه وي، مگر رحمان بابا وایي:

دا دنیا په احمقانو ده ودانه دانان په دنیاباندې غرض

دوی هروخت دا اعتدال پسندی په نامه دنوي نهضت او مدنیت مخه نیسي او غواړي چې وړاندې تلونکي او پیشرفت غوښتونکي په خټ بوزي او بیرته یې وگرزوي.

دوی خیال کوي چې اعتدال او احتیاط سکون او جمود قبلول دی او یو قدم وړاندې ایښودل له احتیاط او اعتدال نه وتل دی.

تاسې پدې پوه شئ چې همدغه کسان په خټ تلونکي مرتجعین دي چې اعتدال په حقیقت کې نه پېژني او یا په دغه نامه د ملت د پسرلي غم کوي.

دغه محتاط او اعتدال پسند طبقه چې په اصل کې له اعتدال نه ډېر لرې دي دوی کې د مسامحه کارۍ، مماشات او سازشو نو استعداد موجود دی، په کوم ځای کې چې د حق او حقیقت اظهار په کار وي دوی غلي او خاموشه ناست وي او هر څوک چې هرڅه وایي دوی ورسره سرخوړي او خپل محبوبیت ساتي.

ددوی دا عادت دومره قوي شوی چې د خدای رضا هم دخلکو په نارضايي کې نه خوشوي او که د قوم له روحیاتو نه خلاف وي د دین او عقیدې اظهار هم نه کوي.

له یوه خان او ملک سره دومره ناجایزه مراعاتونه کوي چې طوایف الملوکی ته خبره ورسېږي، له سپین پکړیو سره تردې حده مماشات اختیار کړی چې د حقیقي اسلام په عوض ورسره جعلي او موضوعي خبرې ومني.

هوا! دوی له هر چا سره سازش کوي مگر له عصري ترقیاتو سره بې جوړه نه راځي. دوی په عین حال کې چې دنوی نهضت او عصریت له زړه نه مخالف دي یې دخپل مفاد دپاره مضر گڼي، ځلمو او ځوانانو ته داسې ښکاره کوي چې تاسې نه پوهېږئ او پخواله وخته دنیا ته راغلي یاست.

مونږ غواړو چې مخکې ولاړشو او ترقي وکړو مگر قوم جاهل دی او باید له ډېر احتیاط او اعتدال نه کار واخیستل شي.

دوی ته باید وویل شي چې که تاسو غوندې محتاط او اعتدالیون موجود وي دا جهل او ناپوهي به هېڅکله نه ورکېږي او څوک به یو قدم وړاندې وانخلي.

مگر که تاسو خلکو وپېژندلئ او زمانې ستاسې حال ښکاره کړ، بیا به ډېر گړندی منزل مقصود ته ورسېږو او تاسو ته به د پښتو په تاریخ کې بې ملامتۍ نورڅه پاتې نشي.

هغه ځوانان چې تاسو بیرته راگرزولي دي او په نوو مغزو کې مو زړه فکرونه اچولي دي تاسو سره به په خجالت کې شریک اوسه ییم وي، اوستاسې دهوښبارۍ او مضر احتیاط مس به ډېر ژر ښکاره شي.

زه خپل وجداني مسئولیت رفع کوم او وایم: کومه رویه چې تاسې نیولې ده اعتدال نه دی تفریط دی بلکه هېڅ نه دی او تاسې هېڅ نه کوئ مونږ تاسې پېژنواوېدې خبرونه غولېږو.

ستاسې هوښیاري او احتیاط ډېر ضعیف احتمالات او توهمات غټوي او تاسې وېږي.

تاسې زموږ قافله ځای په ځای درولې ده او د خپلو اسونو جلوونه مو دومره ټینګ نیولې چې یو یو قدم وروسته اوږه شاځي.

دا ارتجاعي قدمو نه مونږ ته ډېر مضر تمامېږي، تاسې د کاروان اوقافې مخه نیولې ده او ستاسې توقف د ټولو دمعطی سبب ګرځي. دخدای پار دی تاسې له مخې لرې شئ او مونږ پرېږدئ چې وړاندې ولاړشو او یوه ځای ته ورسېږو.

الفت:

حاکمانو ته وایم

ای هغو کسانو چې ستاسې په لاس کې د حکومت لښته ده ستاسې په امر یو سړی وهل کېږي، ټول کېږي، جرمي کېږي او هرڅه کېږي.

ستاسې په نظر په یو بې ګناه په محبس کې لوېږي او یو ګناهکار له بنده خلاصېږي.

ستاسې په عدالت مظلومان له ظلمونو نجات مومي او ستاسې په یې انصافی، ظلمونه، جبرونه په عالم کې خپرېږي.

ستاسې غفلت او بې خبري عالمونه تباہ کوي او ستاسې په ویښتوب او هوښیارتوب ډېر ښه ښه کارونه کېدلای شي.

که تاسې په سمه او صحیح لار روان شئ ډېرې لارې خلک به په لار کېږي، که تاسې پخپله دنفس او شیطان په لاره درومئ نو په عالم کې د ظلمونو له لاسه بې تمیزه قیامت او بې میزانه

ستاسې فساد د ډېرو فسادو باعث گرزي او ستاسو په اصلاح ډېر ډېر اصلاحات کيدای شي.

ستاسې په لاس کې د حکومت زور او قوت موجود دی که تاسې لېوان يا لېونیان شئ د خدای مخلوق تباہ کېږي.

که تاسې ماشومان او اطفال اوسئ ستاسې په طفلانه لوبو ډېر کورونه خرابېږي. که تاسې ړانده او کاڼه شئ حق او عدالت مري او ظلمونه، فسادونه، بدب کارونه رواج مومي.

تاسې پدې پوه شئ چې د دنیا دنظام او انتظام دپاره خدای دوه شپه پيدا کړی دی. چې يوه ته حکمت او بل ته حکومت وايي.

حکومت هېڅکله بې له علم او پوهې، بې له تدبیر او سیاست څخه چې له دې ټولونه په حکمت تعبیر کيدلی شي مخکې نه ځي او تش کونک په دنیا کې نه چلېږي.

اوس په متمدنه او مترقي دنیا کې یوسړی په ډېر علمي لیاقت اولور شخصیت حاکم کيدلی شي او هغه څوک دغه رتبه اومرتبه گټلی شي چې په تدبیر اوسیاست کې اوله درجه مهارت لري او دهممو صفاتو خاوندوي. مگر په تاسې کې لا اوس هم بې سواده، بې ذوقه، بې علمه، بې رحمه، بې انصافه اوله جهان نه نا خبره اشخاص پيدا کېږي، چې بې رشوت اخستلو، وهلو او ټکولو، کنځلو اوبدووبلو، په نور څه نه پوهېږي اونه شي پوهيدلی.

تاسې پدې پوه شئ چې حکومت پس له دې نه تجارتي متاع نشي کيدلی چې څوک بې په پيسواو رشوتو نو واخلي.

هغه وخت او زمانه په تېرېدو کې ده چې څوک د حکومت چوکۍ په خوشامندو اوتملقونو وساتلی شي يا ظلم او بې شعوره قوت په يوه منطقه کې حاکمیت وکړای شي.

مونږ ددې عصر په شپو کې داخوبونه ليدلي دي چې علم او لیاقت، خير او اصلاح به ډېر ژر خپله کرسۍ اشغال کړي او جهل او ناداني، ظلم ستم، ریا کاری- اوفريب کاری به له خپلې چوکۍ راولوېږي.

تاسې خپل ځانونه اصلاح کړئ او پخپل ځان ګوتې ووهئ مقصد ظاهري فېش او ارایش نه دی بلکه دعیبونو اصلاح او دځان معنوي جوړول مراد دی

راشئ دا زړه طریقه نوره پرېږدئ او هر کار دسوتی په زورمه کوئ!

انسانان خدای دوهلو او ټکو لودپاره نه دی پیدا کړی.

دمجرمینو دقایلو لو او اصلاح کولو دپاره نوروسایل هم شته.

ظلم په ظلم باندې هېڅ کله نه ورکېږي.

تاسې به ډېر خلک په وهلو معیوب کړی وي.

ډېرکسان به ستاسې د شدت او تشدد له لاسه تېستیدلي او ورک شوي وي، مګر جرایم او جنایتونه نه دي ورک شوي.

یوشاعر وایي:

د انسان اصلاح په پوهه انسان کړی نا پوهان بې په وهلو دانسان کړي

نوراشئ له علم او پوهې نه کارواخلئ ظلمونه او جبرونه پرېږدئ!

بې ګناه خلک په وهلو او ټکولو مه قایلوئ!

په رشوتونو او لحاظونو له حق او حقیقت نه مه تېرېږئ او دیوه په ګناه بل ته جزامه ورکوئ!

تاسې پخپل نفس او خپلو خواهشاتو حاکمیت پیدا کړئ او دهمدغه حاکمیت په اثر ځانونه ددې لایق کړئ چې په نوروداسې حکومت وکړئ لکه چې یو پلار بې پخپلو زامنو باندې پخپل کور کې کوي او هېڅ راز ظلمونه پکې نه وي.

ميلونر خيرات خور

که شوک خپه کېږي که خوشحاليږي زه خوشه وایم او خپله غاړه خلاصوم، کوندي داساده مخلوق لږ غوندي پوه شي او فکر وکړي.

زه اروپاته نه يم تللی، امریکامې نه ده لیدلی، په افریقا کې نه يم گرځیدلی او هېچې نه يم تللی، مگر یو عجیب مملکت مې لیدلی دی او عجیب مخلوق پکې اوسي.

په دې مملکت کې ددی په حای چې بډایان او مالداران خوارنو او غریبانو ته څه ورکړي، خواران او مسکینان دډېر مال او دولت خاوندانو ته څه ورکوي او هغوي هم نه شرمېږي اخلي بې.

ته به وایې دی رشوت خواره ماموران او حاکمان یادوي چې په لکونو روپۍ اوبې حسابې جايدادونه لري له یوه ډېر عاجزېږي نه هم په ډېره جزيي فقره کې تر څو سل دوه سوه روپۍ وانخلي نه بې پرېږدي.

نه زه دغه بې رحمې بې انصافه رشوت خواره نه ښیم، خيرات خواره ښیم.

په دغه مملکت کې چې زه ورته عجیب مملکت وایم ملیو نر خيرات خور هم پیدا کېږي او ډېر غنيان د خوارانو او مسکینانو خيراتونه خوري.

په دغه وطن کې ماداسې خلک ولیدل چې اسونه ورته ولاړ دي موټر لري، قصرونه او باغونه، ځمکې او پټي بې په هر حای کې شته مگر له داسې خلکونه خيراتونه او شکرانې اخلي چې هغوی دخپل اولاد نقې او جامې ته حیران دي او ددوی نوکرو ته هم نه رسېږي.

په دغه مملکت کې معکوس وضیعت دی او وري برېښي چې له مېرو او دولتمنو سره مالي مرسته او کومک کوي.

په کوم ځای کې چې دېې وزلو او ځوانو په خیراتونو او شکرانو، غنیاں او متمدلین ځمکې او جايدا دونه، کورونه او باغونه، موټر او اسونه اخلي.

ایا دهنوی په حال افسوس او حسرت نه دی په کار؟

ای ځوارو او بې وزلو پښتنو! هرڅوک چې غني او دولتمن شي مياوي که ملا، سیدوي که پیر او پېشوا هغه د خیراتونو اوز کاتونو مستحق نه دی.

هنوی باید تاسې غوندې عاجزانوته خیراتونه اوز کاتونه درکړي او په تاسې باندې زړه وسوزوي، که تاسې نه درېږئ او ارومرو نورو ته څه ورکوئ، دقصورنو او باغونو خاوندانو ته څه مه ورکوئ بلکه ګوډ، شل، رانده، کونډې، یتیم، بندي مسافر ته بې ورکړئ چې په آخرت کې په ښه درشي.

ستاسې په خیراتونو په عمرو عمرو خلکو مزې، چر چې او ورمیرونه وکړه، که رښتیا ووايم نو شرابونه هم پرې واخیستل شوه او فحاشي پرې وشوه، لږ سترګې وغړوئ او لږ غوندې هوښیار شئ. اخر رانده خونه یاست داڅه درباندي کېږي.

تاسې خپلو شکېدلو جامو، خپل فقر او مسکنت او ددوی مال اودولت وګورئ! چې دوی څنګه دي او تاسې څنګه یاست؟

که دوی نه شرمېږي اوستاسې خیراتونه قبلوي بلکه غواړي بې، تاسې ددوی له حیثیت اوشان نه وشرمېږئ او دوی تر قیامته او په قیامت کې مه شرموئ.

«الف»

ګرانه لیکواله !

ددې عصر قافله ډېره کړندۍ ده، له دې کاروان سره برابر تګ نوې اقتضاګانې لري اود

انسان په ظاهري او معنوي حال کې بدلون غواړي.

www.sikaram.com

پخوا به يوه کارواني له ځان سره پتيرې اخستې او په پڼو به يې ميخونه او نالونه وهل، مګر اوس دالوتکو په سفر کې دغه شيان نه دي په کار اوددې وخت مسافرت هغسې نه دی.

مونږ اوس دژوندانه په نوې مرحله کې داخلېږو او له يوه حاله بل ته انتقال کوو.

هغه څوک چې له خپل خړه راکوزيږي او په الوتکه کې الوزي بايد فکر او نظريې بل راز شي او ناسته ولاړه بې هغسې نه وي.

هغه چې ټول عمر پلې کړې بډلې اوله عقله پياده دی دآس يابا يسل سپرلی هم ورته ډېره ګرانه معلومېږي، د سپورمۍ کرې ته ختل خو لا څه کوي.

له يوه زاړه جهان نه نوې دنيا ته ورتګ او په نوو توغنديو سپريدل ډېر مراحل په مخکې لري او نوې عصري پوهه غواړي.

انسان لکه دتجارت مال داسې نه دی چې داوښ له شانه الوتکې ته رانقل شي او هېڅ تغير پکې رانه شي.

تجارتې مالونه هم د اوبانو په شا په څټو او غونډو کې وي او په الوتکو کې خپله جامه او ظرف بدلوي. هغه وخت چې مونږ دخپل کلي او کور له څو تنو کاروانيو سره په خرويسې روان وو او اوس چې دمختلفو ملتونو له افرادو سره په الوتکو کې لرې هېوادوته ځو او راځو بايدله هغه حاله ډېر فرق ولرو او هغسې نه اوسو.

که هغه وخت زمونږ نظر محدود و زمونږ مزلونه هم لنډو مګر اوس له دغه اوږدو مزلونو او لوړو پروازونو سره لوړ فکر اولرې نظر هم په کار دی.

زمونږ خلک خواوس د هوايي سروي سونو له برکته له ځمکې نه لوړې فضا ته هسک شوه او وزرونه بې پيدا کړه مګر دخلکو فکرونه او اخلاق لوړول دغومره اسانه کار نه دی چې کوم داخلي يا خارجي شرکت بې سرته ورسوي.

دا کار ترډېره حده دهيواد د پوهانو اوليکوالو کار دی.

داد دوی وظیفه ده چې دیوه نوي نهضت او ارتقا یي حرکت ملګر تیا وکړي او دخلکو ذهنونه د نوو افکارو او عصری ایجاباتو قبلولوته تیار کړي. نوي نهضتونه په هرځای او په هر وخت کې پالونکي او رټونکي لري.

په هر ملت کې (نوي خوښې) او (زاړه خوښې) شته.

زاړه هر چېرته زاړه رواجونه او عادتونه خوشوي، ځوانان هرکله دنوي فکر او دنوي ژوند طرفداروي.

ددې دواړو ډلو ترمنځ یوه بله ډله مینځګړیتوب کوي یعنې ځینې نوي شيان ښه ګڼي او ځینې بدبولي، په زړو شيانو کې هم ځینې خوشوي او ځینې نه.

دا دریمه ډله په جامعه کې معتدل اشخاص ګڼل کېږي او هغه دوه نورد افراط او تفريط خاوندان بولي.

زه دلته دانه وایم چې دافراط طرفداران ښه دي که اعتدال پسند، مګر په لیکوالوېدا پیرزېږنه لرم چې دوی باید هر کله او هر چېرته دنوو نهضتونو ټینګ طرفداروي او هغه زاړه رسمونه او رواجونه بدو ګڼي چې دیوې جامعې دبیرته پاتې کېدو موجب دي. لیکوال باید خلک پدې پوه کړي چې ددوی اجتماعي او انفرادي ژوند څه راز دی؟ دوی څه کوي؟ ددوی خویونه فکرونه عملونه او نېتونه څنګه دي؟ دنن ورځې د ژوند دپاره څه په کار دی او دسباورځې ضرورتونه څه دي؟

دیوه ولس دحقیقي سعادت دتامین دپاره له هر چانه دپوهانو اولیکوالومرسته ډېره په کار ده، دوی باید خلک داصلاحي فعالیتونو او پروګرامونو په ښکېلوپوه کړي او په عالم کې داسې خوشبیني پیدا کړي چې واقع بینۍ ته زبان ونه رسوي.

مونږ لکه چې دښو اوسمو لارو جوړولوته ډېر ضرورت لرو دېته هم اړیو چې په ښه لاره تګ خلکوته وښیو او ښه حرکت راپیدا کړو.

که سړک هرڅومره ښه جوړشي او لپاره ډېره اواره هم وي چې څوک په سمه لاره نه ځي او د حرکت اراده نه لري څوک به يې څه کړي؟

که د چا صحت هرڅومره ښه وي او په وجود تکړه وي چې خوی يې وران او عمل يې بدوي نوڅه فايده؟ ترڅوچې زموږ عادات او اخلاق سم نه شي او بد ذهنتونه راسره ملگري وي که داملک جنت هم شي زموږ بد عملونه او بد رواجونه به يې په جهنم بدل کړي او په هغو اورونو به سوزو چې زموږ له نفسونو نه يې لوڅرې اولمبې پورته کېږي. که موږ خپل ځانته متوجه شو او خپل کردار او رفتار په نظر کې ونيسو زموږ هغه ظلمونه او جهالتونه چې د رسم و رواج او عرف او عادات نوم پرې اېښودل شوی دی زموږ د بدبختۍ ډېر مهم عوامل دي چې يوه اساسي مجادله او قلبي مبارزه ورسره په کار ده.

په دې اوس وخت کې چې د تحول وړمه درسم و رواج پورنی له مخه اخلي او محجوبيت له مينځه ځي د ليکوالو په غاړه ډېر مهم مسئوليتونه پراته دي چې د حقايقو له مخې پرده لري کړي او ښوونه ښه بدو ته بد ووايي يعنې له هېچانه ونه وېرېږي حتی چې له عرف و عادات نه يې هم سترگه ونه سوزي او د حقانيت په جذبه د ناپوهۍ له هغه بد ذهنت سره مجادله وکړي چې قوت او قدرت يې د زرې زمانې له فرعونانو نه کم نه دی او يوازې ابراهيمي جرئت ورسره مقابله کولی شي.

د ليکوال لوبوالی په همدغه ټکي کې پروت دی چې د جامعي عرف و عادت ته په انتقادي نظر وگوري او خپله عقیده پټه نه کړي.

هغه څوک چې خپل صحيح فکر او نظردعا م ذهنت په مخالفت نه شي څرگندولی څوک ورته په نفرت نه گوري مگر کوم ارزش هم د جامعي په نظر کې نه لري.

رښتینانی ليکوال اوس تر ليکوال هماغه دی چې د راتلونکي نسل قضاوت په نظر کې ونيسي اوله سبا ورځې وداړشي نه له نن ورځې نه.

يو مسلمان بايد هغه ورځ په نظر کې ولري چه يو صحيح قضاوت پکې کيدونکی دی او حقيقت پکې له رسمونو او رواجونو نه لوړ مقام لري.

څنګه چې په يوه باغ کې هروخت ناکاره بوټي، درب او کبلي پيدا کېږي باغبانان يې له بيخه باسي چې له باغ نه ځنګل جوړنه شي په يوه ولس کې هم په مرور د زمان ځينې وران خويونه اوبدعادتونه پيدا کېږي چې انساني باغ وېن ته زيان رسوي.. هغه اصلاحي نهضتونه چې په ملتونو کې وخت په وخت پيدا کېږي دهمدې دپاره وي چې دغه راز بد بوټي ورک کړي او دخلکو په ذهن کې نوې رڼا پيداشي.

دجهان تاريخ چې سړی ګوري او دستر و ليکوالو او پوهانو د ژوند انه مطالعه کوي دا ورته معلومېږي چې د فکر او پوهې مشرانو او لويانو دخپلې عقيدې او فکر و نظريه اظهار او ابلاغ کې له څومره جرئت او جسارت نه کار اخستی او خپل ژوند يې د نورو د ژوند ښه کولو دپاره څومره خوار کړی، بلکه قربان کړی يې دی.

د راتلونکي نسل په نظر کې خپله لويي ثابتول څه اسانه کار نه دی چې خوشې په خوشې لاس ته راشي. که سړی دپوهې او فکر په رڼا کې دحقايقو په اظهار نن هر څومره منفور واقع شي او عام ذهن ونظر ورته په کرکه وګوري هغومره به دغه سړی دښا ورځې په رڼا او د راتلونکي نسل په نظر کې ښکلی او محبوب ښکاري.

((الفت))

ماخذونه

پښتانه شعراء لومړی ټوک
 مخزن الاسلام قلمی نسخه
 سلوک الغزات قلمی نسخه
 د میرزا انصاری دیوان قلمی نسخه
 د دولت دیوان قلمی نسخه
 د خوشحال دستار نامه
 د خوشحال خان دیوان
 فوائد الشریعه
 د رحمان بابا دیوان قلمی نسخه
 د احمد شاه بابا دیوان قلمی نسخه
 د احمد شاه بابا دیوان بله قلمی نسخه په تاشکند کښې
 د حمید دیوان قلمی نسخه
 پته خزانه قلمی نسخه
 د عبدالقادر خان دیوان قلمی نسخه
 خه لیکل یا لیک پوهه
 زما د ډیرې مودې یادداشتونه
 ادبی جرگی
 د کابل ځینی مجلی او سالنامې
 شعر او ادب
 غوره نثرونه
 د افضل خان تاریخ مرصع
 د پښتونخوا شعرهارو بهار
 دراورتي گلشن روه
 سبک شناسی د ملک الشعراء بهار

هنر انشاء و نويسندگى

فن نگارش

د پښتو ادب تاريخ

پښتو پښويه (پښتو مرکه)

لومړى کتاب د پښتو پښتو خبرې

پيغله (صاحبزاده ادریس)

د قصه خوانی گپ

پښتو نثرونه لیک دود

بایزید روښان (خادم)

ادبی فنون

ادبی بحثونه

کچکول

پښتنې

A FEW NOTES ON THE ORTHOGRAPHY AND COMPOSITION OF PASHTO LANGUAGE

By

GUL PACHA ULFAT

PUBLEDHED BY

**PASHTO ACADEMY KABUL
AFGHANISTAN**

FIRST EDITION 1959

SECOND EDITION 1961

REVISED ENLARGED

Government printing House

دولتي مطبعه

www.ulfat.de

www.sikaram.com